

મેસર્સ. સી. ડી. શાહ એન્ડ કો. લ્હા.

સુધરેલી રીત મુજબ

ખાનગીયુલર ટેકસ્ટ બુક્સ રીવિઝન કમિટીએ તૈયાર કરેલી

ચોથી ચોપડીના અર્થ.

(જેની અંદર અર્થ; કવિતાની સમજૂતી; તમામ પાઠના
સવાલ તથા સાર; મુખ્ય ઇલાકાની ભુતળ;
અથવા શબ્દો; જોડાક્ષર; ઇલ.)

ચાપનાર-મેસર્સ. સી. ડી. શાહ એન્ડ કો.

ચાપનારનું ડેકાણું-શાહપોર-મુરત.

પ્રસિદ્ધ કર્તા-C. M. Shah.

પ્રસિદ્ધ કરવાનું ડેકાણું-શાહપોર-મુરત.

૧૯૨૭ સ. ૧૮૬૭ના રખમો એક મુજબ રજીસ્ટર
કરાવ્યું છે.

સર્વ હક સ્વાધીન.

આપનાર-ગોવિન્દજી હાફાભાઈ નાયક.

આપનારનું ડેકાણું-શ્રી "અનુવિલ બંધુ" પ્રી. પ્રેસ,
બરનપુરી ભાગળ, ભાજવાળી પોળ-મુરત.

પ્રતે ૧૯૨૭] કિંમત રૂ. ૦-૭-૬ [સંવત ૧૯૮૩

૧૩૪૫૬

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ .
ગુજરાતી ગ્રંથીરાઈ-સંગ્રહ

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૩૫૫૬ વર્ગિક

પુસ્તક નામ મોક્ષી મોખડીનાં અર્થ

વિષય મ ૧૪૪: ૮૪૩: ૬-: ૨૫૧

મેસર્સ સી. ડી. શાહ એન્ડ કો. Director,

ચોથી ચોપડીના અર્થ. Surat.

પાઠ ૧.	નૌકાશાસ્ત્ર=વહાણુ ચલા-	કમે કમે=એક પછી એક
શહેનશાહ=મહારાજા-	વત્રાની કળા	બાંધો=બંધારણુ
ધિરાજ	ચોજના=ગોડવણુ	નિર્માણુ=નકકી
સંગીન=મજબુત;	અસંત=મજબુત	યુવરાજ=ગાદીનો વારસ
જેરાવર	તાલીમ=કેળવણી	આદરસત્કાર=આવકાર;
પુરાતન=બહુ જુનું	પ્રવાસ=મુસાફરી	પરોણાચાકરી
ચરિત્ર=વૃત્તાંત, હેવાલ	પ્રદક્ષિણા=ચોગરદમ ફરી	લથડવા=કમજોર થવા
જ્યેષ્ઠ=મેટા	વળવું તે	રાજ્યાભિષેક=રાજગાદી
પ્રિન્સ ઓફ વેલ્સ=વેલ્સ	ચાલુ=કાયમ	પર ખેસાડવાની ક્રિયા
પ્રાંતનો રાજપુત્ર	પટ્ટની=ઓઢી	પાયતખ્ત=રાજધાનીનું
પદકાબ=ખિતાબ	પ્રવીણુ=માહીતગાર	શહેર
નિખાલસ=ખુલા મનના	નિર્ણય=ઠરાવ	આબાદી=ચઢતી

સવાલ—શહેનશાહ જ્યોર્જનો જન્મ કયે દિવસે થયો હતો ?
 પ્રિન્સ ઓફ વેલ્સનો ખિતાબ કોને આપવામાં આવે છે ? શહેનશાહ
 જ્યોર્જના વડીલ બહુનું નામ શું હતું ? શહેનશાહ જ્યોર્જને નૌકાશાસ્ત્રની
 તાલીમ આપવામાં આવી તેથી એમનામાં કઇ કઇ સારી ટેવ આવી ?
 પ્રિન્સ આલ્બર્ટનો સ્વર્ગવાસ કયારે થયો ? શહેનશાહ જ્યોર્જનું લગ્ન
 કોની સાથે થયું હતું ? હાલ એમને કેટલા કુંવર અને કુંવરીઓ છે ?
 શહેનશાહ જ્યોર્જ હિંદમાં કયારે પધાર્યા હતા ? શહેનશાહ એડવર્ડનો
 સ્વર્ગવાસ કયે દિવસે થયો ? શહેનશાહ જ્યોર્જને ઇંગ્લાંડમાં રાજ્યાભિષેક
 કરવાની ક્રિયા કયે દિવસે થઈ ? હિંદુસ્તાનમાં કયે દિવસે થઇ અને કયાં
 થઈ ? આપણા ધર્મ શું છે ?

સાર—શહેનશાહ પાંચમા જ્યોર્જના અમલમાં આપણા જનમાલનું રક્ષણ થાય છે, તથા અદલ ન્યાય મળે છે, માટે આપણે શહેનશાહ પાંચમા જ્યોર્જ ધણી વર્ષ જીવે એવી પ્રાર્થના કરવી જોઈએ.

પાઠ ૨.	શરણાગત=આસરે	પ્રસંગ=વખત
સ્વામિભક્તિ=ધણી પર	આવેલો	એત્યો=સમજ્યો
પ્રેમભાવ; ધણીની સેવા	જાણુએ મૂક્યો=વિસારી	ક્ષેમકુશળ=સુખરૂપ
નાગોર=અજમેર. એ	દીધો	ખંજર=જમૈયો
રજપુતસ્તાનમાં છે.	ખાસ=પોતાનો	પ્રાણુ લઈશિ=મારી
થાણું=કચેરી	વિશ્વાસુ=ભરોસાદાર	નાખીશ
ઘેરો ઘાલ્યો=કબજે કર્યું	ગુ'ત=જાની	મ્યાન=કવર
લડત=લડાઈ; યુદ્ધ	ઝપાઝપી=કાપાકાપી;	નમ્રતા=નમનતાઈ
ખચાવ=રક્ષણ	કતલ	મુજરો=સલામ
સંભવ=આશા; ભરોસો	જીવને જોખમ લાગશે=	વિશ્વાસઘાતી=ભરોસો
શરણુ ગયો=તામે થયો	મરી જશે	તોડનાર
આશ્રય=મદદ	સોગન=કસમ	ઉદાહરણુ=દાખલો
જયપુર=જેપુર	કુશળતા=સુખાકારી	નીમકહલાલ=જેનું ખાય
મુકામ=રહેઠાણુ	સમાચાર=ખબર	તેનું લણું ચાહનાર
કપટી=દગલખાજ	ઝખ્ખો=જીલતો હીલો	જીત=ફતેહ
મુલાકાત=મેળાપ	અંગરખો	

સવાલ—વિજયસીંગ કહાંતો રાજા? વિજયસીંગને કોને હરાવ્યો? સાર પછી ક્યાં ગયો? ત્યાં શું થયું? પછી ક્યાં ગયો અને શા માટે? ઇસરીસીંગ ક્યાંતો રાજા? વિજયસીંગના બાપને કોણે મરાવ્યો હતો? રજપુતોનો મુખ્ય ધર્મ શું છે? વિજયસીંગને ઇસરીસીંગ કેદ કરનાર છે, એ વાત જવાનસીંગના જાણુવામાં ક્યાંથી આવી? વિજયસીંગને કેદ

પકડાવો શી રીતે બચાવ્યો ? ઇસરીસીંગે પોતાના સરદારને કાનો દાખલો
બતાવ્યો ? જીત મેળવવાની આશા ક્યાં રાખી શકાય નહિ ?

સાર—જેનું લણ ખાધું હોય તેનું હલાલ કરવું એ માણસની ફરજ છે.

પાઠ ૩.	પાયમાલ=હેક નાશ	ચાકર
સૂર્યવંશી=સૂર્ય ઉપરથી	થએલો હોય તેવું	ઝરો=ધીરે ધીરે પાણી
નીકળેલા કુળમાં પેદા	ઉદાર=સખી	વહે તે; વહેણ
થએલો	હૃદય=અંતઃકરણ; મન	ધુંટડો=મેંમાં માથ
પ્રખ્યાત=નામીયા	પાણી પાણી=નરમ	એટલું
લગભગ=આશરે	ઝળઝળીઆં=આંખમાં	શરવીર=અહાદુર
અવતર્યો=જન્મ્યો	પાણીનુંભર ઇઆવવુંતે	નીમણુક=ગોઠવણ
રિવાજ=વારો રીત	ગેઠવણ=તજવીજ	કામગીરી=નોકરી
ભાવ=હેત	ભલે=સુખે; નિર્ભય	વીત્યા=ગયા
બેઠક=ગાદી	આડે=વચ્ચે	દેહ=શરીર
ધારતી=ખીક; શક	પણ=ખાધા; નિયમ	ઝળહળે=પ્રકાશે
પક્ષપાત=તરફદારી	ફણુ=વેળાએ	ઉદારપણુ=મોટું મન
પકડો=તુકસાન; હરકત	જન્મભૂમિ=જે જગામાં	ટેક=મોલેલું પાળવું તે
ખેદ=દીલગીરી	જન્મ થયો હોય તે	
ચુકિત=તદખીર; કળા	ખીજમતદાર=સેવક;	

સવાલ—રજપુતોમાં ક્યું કુળ ઉચ્ચ ગણાય છે ? માખાપનું ક્યા
છોકરાઓપર હેત વધારે હોય છે ? રાજસીંગને ભીમસીંગ માટે શું વહેમ
હતો ? ભીમસીંગે તે વહેમ દૂર કરવા શું ક્યું ? ભીમસીંગે પાણીનું
ખાધું શા માટે ફેંકી દીધું ? એ છોકરામાંથી કયો છોકરો આપકર્મી ?

સાર—માખાપનું મન ન દુખાવવા માટે, અને તેમને રાજા રાખવા
માટે તેમની મરજી મુજબ ચાલવું.

પાઠ ૪.		
ઉપવાસ=અપવાસ;	વેડવો=ખમવો	નિશ્ચય=ઠરાવ; નક્કી
ભૂખ્યા રહેલું તે	વિકરાળ=બિહામણું	વહાણે વાયે=સવાર થતે
કોપ=ગુસ્સો; રીસ	રાક્ષસો=દૈત્યો	કર્ચું=નક્કી થયું
ખોળે માયું મૂકીશ=શરણે	આમહ=હઠ	વનવેશ=વનમાં પહેર-
રહીશ	અવસ્થા=હાલત	વાનો પોશાક
આશિષ=આશીર્વાદ	વિનંતી=અરજ	ધારણ કર=પહેર
વિભેગ=ભુલું પડવું તે	ચલણ=સત્તા [બળીને	મૂર્છાખાધ=ખેભાન થઇ
આનવું=કબુલ કરવું	ઝૂરીઝૂરીને=મનમાં બળી	તિરસ્કાર=ધિક્કાર
સાળેતાળે=સુખરૂપ	નમન કર્યું=ખે હાથ	અધર્મ=અનીતિ
રક્ષા=ખચાવ; રક્ષણ	જોડાયા; પગે લાગ્યા.	ઋષિ=તપસ્વી
મુઝાવું=મનમાં બળવું	સોંપણુ=સંપૂર્ણ	વિદાય કીધા=વળાવ્યા
વસમાં=ધણું કઠણ	કંદમૂળ=કંદ ને મુળીઆં	ખેશુદ્ધ=ખેભાન
આરો=અંત; છેડો	હૈય ભરાધ આવ્યું=રડવું	પ્રાણત્યાગ કીધો=મરી
	આવ્યું	ગયા; સ્વર્ગવાસ કર્યો

સવાલ—સીતા કેવી સ્ત્રી ગણાય ? રામને વનવાસ કાણે અપાવ્યો ?
 કે ક્યોનો કાણે તિરસ્કાર કીધો અને શા માટે ? રામ વનવાસ શા માટે
 ગયા ? સીતાને શા માટે વનમાં આવવા ના પાડી ? રામચંદ્રજીનું
 માતા પ્રત્યે કેવું હેત હેવું જોઈએ ? દશરથ રાજાની આજ્ઞા લેવા
 લેવા જવાનો હેતુ શો ? વનવેશ એટલે શું ?

સાર—(૧) બગર વિચાર્યું કામ કરવાથી પાછળથી પસ્તાવું પડે છે.
 (૨) માખાપનું વચન પાળવા માટે દુઃખ સહન કરવું.

પાઠ ૫.		
દુઃખાળીઆ=દુઃખથી	દુખળા=કમજોર	એ જિન=વરાળથી
પિડાતાં માણસ	પેટપુર=જોઈએ તેટલું	ચાલતો સંચો
	સુકાધ=લેવાધ	કુદરતી=ધર્મર મૂર્તી

મુંબઈ ઈલાકાની ભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ૪૥ આના. [૫

કાયમ=ચાલુ	ઉછળે છે=ધબકે છે	ઠરેલો ચીકણો પદાર્થ
ગરમી આપવાનું યંત્ર	અંગ=ભાગ	દુરસ્ત=સાફ
=શર્મામીટર	સમાર=દુરસ્ત	ક્ષાર=ખારો પદાર્થ
ધરી=જે ઢાંડી પર પૈડું	તર=મલાઈ	શ્રેષ્ઠ=ઉત્તમ
ફરે છે તે; આંક; આંસ	સાકર=મીઠો પદાર્થ;	વાની=વસ્તુ
નિરંતર=હમેશાં	ગળી ચીજ	પુષ્ટિ=મજબુતી; બળ
નાડી=નાડ	ચરખી=ચામડીની અંદર	

સવાલ—દુકાળીઆનાં શરીર કેવાં હોય છે ? દુકાળીઆનાં શરીર એવાં શાથી થાય છે ? આપણને ખોરાકની જરૂર શા માટે છે ? ખોરાક ન મળે તો અંદરના ભાગમાં શું થાય છે ? ગરમી માપવાના યંત્રનું નામ શું ? ઓગિન ચક્રાવવાને માટે શેની જરૂર છે ? આપણા શરીરના અવયવો ખરાબર ચક્રાવવાને માટે શાની જરૂર છે ? નાના છોકરાના શરીરનું વજન વધારે કે મોટાનું ? ગરમી કયો પદાર્થ આધારી ઉત્પન્ન થાય છે ? ચરખી વધારવા માટે કયા પદાર્થ આવડી જરૂર છે ? ચરખી વધારનાર પદાર્થ કયા મુલકના લોકો વધારે ખાય છે ? કયા પદાર્થ માંસ વધારે છે ? ક્ષાર પદાર્થ આવડી જરૂર શા માટે છે ? લોહી સાફ કરવાને માટે કેવા પદાર્થની જરૂર છે ? દૂધ કરતાં પણ વધારે ફાયદાકારક શું છે ?

સાર—માણસને હવા ને પાણી સિવાય ખોરાકની પણ જરૂર છે, કારણ કે તે વડેજ અંદરના સંચાને પુષ્ટિ મળે છે.

પાક ૬,	દોષ=ડપકો	જગા
ચાકીપાકી=કમળોર ચક્ર	મસાલો=તેળનો	પીત્તાં=કપાસમાંથી
નિશાસા=નિશાસ	અગરીઆ=મીઠું પકવનાર	કપાસીઆ છુટા પાડતાં
મકુવાટ=વધારો	અગર=મીઠું પકવવાની	કાંતતાં=સુતર બનાવતાં

૬] હિંદુસ્તાનની સાં ભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ચાર આના.

વણુકર=વણુવાનું કામ કરનાર	ગરજ=મતલબ	મટાડે છે
નિર્માણ કરેલું=ઠરાવેલું	ગરજ સારે છે=ખોટ	સમાધાન=ગુંચવણુ કે ચિંતાનું મટવું તે

સવાલ—ડોસી શા માટે ભગવાનને દોષ દેતી હતી ? તેના મનનું સમાધાન કાણુ ને શી રીતે કીધું ? સાર—(૧) દુનિયામાં દરેક માણુમને એક ખીજતો ખપ પડે છે માટે કાંઈની સાથે યુરાશ કરવી નહિ. (૨) દુનિયા માંહેલા પદાર્થ એક ખીજતી મદદથી બને છે.

પાઠ ૭.	ભૂલીને=વીસરીને	વાંકું ખોલી=મનકાર
મુખે=મોઢે	વણુતોલ=વણુજ	કરી; ના કહી
વેર્યા=નાખ્યાં	અન્યાય=ગેરમ્-સાફ	ભાળે=ભુએ
ફૂલ=પુષ્પ	મટવાને=દૂર થવાને	ફરિયાદ=ન્યાય મેળવવા
નસીબે=દૈવયોગે	ધીરીને=ઉધાર આપીને	માટે અરજ.
નીચા નમી=નીચા વળી	દુઃખીએ=હેરાન	સદ્ગુણુ=સારા ગુણુ
વીણીશું=એકએક લઈશું	આખર=મજબૂત	ચિંતા=શીકર
અત્યારે=હમણાં	પાખી=વગર; વિના	ચટપટી=ગભરામણુ
ગુસ્સે થઈ=રીસ કરી	ધીરેલા=આપેલા	અટપટી=ગુંચવણુ ભરેલી
વિપત=આપદા; દુઃખ	નવ આલે=આપે નહિ	માલે=ખુશીથી રહે

પાઠ ૭. આજ અને કાલ. હિંદુસ્તાન

સમજુતી—નસીબે ખુશી થઈને રસ્તામાં ગુલાબના ફૂલો નાખ્યાં, તે નીચા વળી ક્યારે વીણીશું ? બાઈ હમણાં, આજ ને આજ વીણી લો. (મતલબ કે ફૂલ થોડા વખતમાં કરમાઈ જાય છે તેમજ સારાં કામો કરવાનો વખત પણુ જતો રહે છે. માટે ગુલાબનાં ફૂલરૂપી સારાં કામો તરતજ કરવાં) (૧) પણુ જો તે કદી ગુસ્સે થઈને બોલશે તો તને ઘણી આપદા પડશે તો પછી અફસોસ ક્યારે કરાવો ? બાઈ કાલે,

કાલે, કાલે. મતલબ કે સારાં કામ કરતાં દુઃખ આવી પડે તો દીલગીર થઈ છોડી દેવું નહિ. (૨) ઉપકાર ભૂલી જઈને આપણું ખરાબ ક્યું હોય, અને આપણને દુઃખ આપ્યું હોય તો તેને માફ ક્યારે કરીશું ? ભાઈ હમણાં; આજ ને આજ. (૩) પણ ગેરઈ-સાફ થતો હોય તો તે દૂર કરવાને, મનમાંથી રીસ ઓછી કરવાને, જે લડવું તો ક્યારે લડવું ? ભાઈ કાલે, કાલે, કાલે. (૪) કોઈએ આપણને પૈસા આપીને આપણી લાજ રાખી હોય, તે માણસ પૈસા વગર દુઃખી થતો હોય, તો તે પૈસા પાછા ક્યારે આપવા ? ભાઈ હમણાંજ આજ ને આજ. (૫) કોઈ માણસ આપણે આપેલા પૈસા પાછા આપે નહિ, ને વાંકું ખોલે, અને સામું પણ જુએ નહિ, તેવા માણસ પર કહો કે ક્યારે ફરિયાદી કરવી ? ભાઈ કાલે, કાલે, કાલે. (૬) સારા ગુણનાં ઘણાં કામો કરવાં છે, પણ બ્યવહારમાં વખત ન મળે, તો પછી તે ક્યારે કરવાં ? ભાઈ, હમણાં આજ ને આજ. (૭) ક્રોધ, અપશબ્દો, શીકર, ગભરામણ, ગુન્થવણ ભરેલી પોતાની મેળે મનમાં આવે, તો તે મનમાં જઈને ક્યારે આનંદથી રહે ? ભાઈ કાલે, કાલે, કાલે. (૮)

સાર-સારાં કામ આજેજ કરવાં અને નકારાં કામ માટે આવતી કાલપર વિચાર રાખવો. મતલબ કે નકારાં કામ કરવાંજ નહિ.

પાઠ ૮.

અવલોકન=આરીક તપાસ
ખોડું=લંગડું
લાખ્યું=પીડપર મૂક્યું
ધારી ધારીને=તાકી
તાકીને
પારખ્યું=ઓળખ્યું

કેણી મેર=કષ્ઠ તરફ
જવાહીર=કીમતી રત્નો
(હીરા, માણિક, લીલમ,
પોખરાજ, મોતી વગેરે)
ફકીર=સાંઈ; મુસલમાન
સાધુ
ઝાડો=ઝડતી, તપાસ

તપાસ=શોધ
સાક્ષી=સાહેબ
બદુગર=ધંતર મંતર કે
અગ્નિએખી ભરેલા
ખેલ કરનાર; ઇલમી
સળ=શિક્ષા
નવાઈ=અચરતી; અચખો

૮] ચોથી ચોપડીનો ડિક્શન શિક્ષક ચાર આના,

ગાફુ=ધક્કમ	લંગડુ=ખોડું	વેરાય=કણુ છુટા પડે
ગમ=ખાણુ	અનુમાન=વિચાર કરીને	દોળાય=છત્રકાય
કાણું=એક આંખ પુટેલી	અટકળ કરવી તે	શાખાશી=ધન્યવાદ
હોય એવું	ખમણતી=ગણુગણુ	ફેર=તફાવત
આશુ=ચોડું	અવાજ કરતી	ટેવ=મહાવરો

સવાલ—ફકીરને રસ્તામાં કાણુ મળ્યું ? ફકીરને કેવી ટેવ હતી ? ફકીરનું અનુમાન ખરું હતું કે ખોડું ? ફકીર ગુનેગાર હતો કે નહિ ? ફકીરે ઊંટ વિષે શી શી હકીકત કહી ? રાજાએ ફકીરને શા માટે છોડી દીધો ? અવલોકન કરવાની ટેવથી શો ફાયદો ?

સાર—દરેક માણસે હરેક વસ્તુ ખરોખર જોવાની તથા તે ઉપર વિચાર કરવાની ટેવ પડાવી.

પાઠ ૯.	લાયકી=લાયકાત	લઈ વર્તનાર
લલામણપત્ર=સિદ્ધારસનો	લૂછી=સાફ કરી	કાળજીવાળો=ખંતીબો
કાગળ	જાળમ=જાળું બિછાનું	ધક્કો=હડસેલા
ઉમેદવાર=આશાવાળો	વ્યવસ્થા=સારી ગોઠવણુ	પ્રયત્ન=વધારે મહેનત
ખોળ=શોધ; તપાસ	સ્વચ્છતા=ચોક્ખાઈ	શાંત=ધીરજવાળો
વર્તમાનપત્ર=ચાલતા	દીસી=દેખાઈ; જણાઈ	લક્ષણુ=ટેવ; આદત
વખતના સમાચારનું	વિચારવંત=સમજી	મરોડદાર=સારા વલણુ
છાપું; ન્યુસપેપર	સ્થિતિ=હાલત; દશા	વાળા [ખડીઓ
જાહેર ખખર=છપાવીને	વિનય=નમ્રતા	રેતદાની=રેતી ભરવાનો
ખખર આપવી તે	સમ્યક્તા=સલુકાઈ	સાવધ=હોશિયાર
પસંદગી=પાસ	રીતમાત=ચાલચલગત	ખુદ્દુ=દેખીતું
મહેરબાની=કૃપા; દયા	ઓળંગી=વટાવી	તોલ=પરીક્ષા; તુલના
લલામણુ=સિદ્ધારસ;	ચોકસ=સાવધ; સલાહ	સફળુ=સારા ગુણુ

સવાલ—શેડીઆને ત્યાં કેટલા ઉમેદવારની અરજી આવી ? તેમાંથી કેટલા પાસ થયા ? શેડે કેવી રીતે પરીક્ષા કરી તે કહો. અક્ષર કેવા લખવા જોઈએ ? લખાણ કેવું જોઈએ ? જે ઉમેદવાર પાસ થયો, તેમાં કયા કયા ગુણ હતા ? તેની પાસે બલામણપત્ર હતો કે નહિ ?

સાર—દરેક માણસને નોકરી પર રાખતાં પહેલાં તેના બલામણપત્ર પર આધાર ન રાખતાં તેને બોલાવી મંગાવી જાતે તેની ખાતરી કરવી.

પાઠ ૧૦.

ગુજરી ગયા=મરી ગયા
સંકટ=દુઃખ; વિટાંબણા
ધરેણુંગાંઠા=ધરેણું વગેરે
વેચીસાટી=વેચી કે
બદલો કરી
સાધન=સાહિત્ય
સમયે=વખતે
ઉધમે=ધંધે

પર્યંત=સુધી
બાણણુ=બોલવું
ગુમાસ્તો=મહેતો
અદેખાઇ=ઝેર; કીનો
વિરુદ્ધ=સામું; ઉલટું
કસોટી=તોલ; પરીક્ષા
સોદો=માથ; સામાન
બાવતાલ=કિંમતની
પડપુછ

કાઢવી તે
કંડી=ડાકમાં પહેરવાનું
સોનાનું ધરેણું
વીસરી=બૂલી
દળદર=ગરિબાઈ
ફિટાડીએ=મટાડીએ
બોધ=કેપદેશ
સંતાન=છોકરું
મિલકત=માલમતા

જિંદગીપર્યંત=મરતાંસુધી રવારદારગી=છુપી દલાલી વારસ=હકદાર

સવાલ—જગમોહન કેવો છોકરો હતો ? તેની સ્થિતિ કેવી હતી ? એવી સ્થિતિ આવવાનું કારણ શું ? જુના ગુમાસ્તાની ચાડીથી શેઠના મનપર શું અસર થઈ ? શેડે જગમોહનની પરીક્ષા કરવા માટે શું કયું ? જગમોહન ઉપર વધારે વિશ્વાસ થાથી બેઠો ? જગમોહનમાં કયો ગુણ હતો ? જગમોહનને તેના ગુણો બદલો શું મળ્યો ?

પાઠ ૧૧.

સંસાર=દુનિયાનો વહેવાર
દરવેશ=દરતો ફકીર; એક

જગ્યાએ સ્થિર નહિ
રહેનાર ફકીર
ત્યાગ કરીને=છોડીને

તાણુ=તંગાશ; ખોટ
ફાટી નીકળતો=ફેલાતો
એકાંતવાસ=એકલા

૧૦] પહેલી ચોપડીના અર્થ અઢી આના.

રહેવું તે	પચિત્ર=શુદ્ધ	ટોચ=શિખર
સારવાર=અરદાસ	દુરાચરણુ=ખરાબ	ખોળે=ભાર: વળન
આખર અવસ્થા=મરવાનો	ચાલચલગત	કલ્યાણુ=મલુ
વખત	ધર્મિષ્ઠપણું=ધર્મ પ્રમાણે	લુટ=ખુદ્દી રીતે માર
દિક્ષાસો=ધીરજ	ચાલવું તે	મારીને લઇ લેવું તે
નામીચો=પ્રખ્યાત	અમર=અચળ; કાયમ	ફરમાન=હુકમ
અદમાસ=હરામખોર	રસ્તો=ઉપાય; ઇલાજ	માથે ચઢાવી=કબુલ કરી
સંખ્યાખંધ=ધણાજ	અશકય=નહિ બની શકે	વર્તણુક=ચાલચલગત
લૂટફાટ=માર મારી લૂટી	એવું	અતે=આખરે
લેવું તે	મુશ્કેલ=કઠણ; અધર	

સવાલ—દરવેશની નામના શાથી થઈ? લુટારા પાસે કેટલાં માણસો, ગુલામ તથા દોલત હતી? એ દોલત તેણે શી રીતે મેળવી હતી? દરવેશે ત્રણ પથરા શા માટે ઉંચકવા કહ્યું? લુટારો ખરો સુખી હતો કે નહિ? એ ક્યારે ખરો સુખી થયો?

સાર—આપણે બીજાના દુઃખ મટાડવા માટે પ્રયત્ન કરવો.

પાઠ ૧૨.	સપાટામાં આવવાથી	ચોંટી=વળગી
ખોટા=જુઠા	અરસામાં=દરમિયાનમાં	મંદવાડ=રોગ
અજ્ઞાની=સમજણ	જીવ ભમી આગેા=ચક્રી	પ્રયોગ=અમુક સાધન
વગરના	આવી	વડે કંઈ કરી બતાવવું
ધારેખાને	ચપટી ચપટી=જરાજરા	તે; અખતરો
ભૂત=મરી ગયા પછી	કડક=સખત	ચીસ=ખીકથી ખૂમ
કોઈ માણસ પ્રેત રૂપ	કરડી=સખત; આકરી	સોડે=પીમળે [પાડવી તે
થાય તે	અંગારા=સળગતા કોયલા	ફાટી જાય=દૂધ ને ચોખા
ઝોડખટથી=ભૂતના	ઉઘો=અવળો	જુદા પડી જાય

ઉતરી જાય=ખેસ્વાદ લાગે	જુકિતથી=તદખીરથી;	ભિનાશવાળી=ભેજવાળ
કસર=ખામી; મણા	યુકિતથી	શરદીવાળી

સવાલ—વહેમી લોકોમાં કઈ કઈ જાતના વહેમ ચાલે છે ? વહેમ ટાળવાને માટે કયા કયા પ્રયોગ કરશો ? નજર લાગવાનો દાખલો આપો. કુલ્લીનો પ્રયોગ શી રીતે કરશો ? નજર ખાંધે છે ત્યારે થાળા સાથે વાડકો કયા કારણથી ચોંટી જાય છે ? નજર ખાંધવાથી રોગ સારો થાય છે નહિ ? રોગ શાથી સારો થાય છે ? પાપડ બગડવાનું, દૂધપાક ફાટી જવાનું, અથાણું બગડી જવાનું કારણ શું ?

પાઠ ૧૩.	ભોપાળું=પોકળ; જુડાણું	મંછા=ઈંછા
નજરે પડે છે=દેખાય છે	ડાકણુ=ખરાબ નજરની	મંછા ભૂત=મનની ઈંચ
એકાએક=એકાચિન;	સ્ત્રી; ભૂત થએલી સ્ત્રી;	એજ ભૂત
એકદમ	ચુડેલ	શંકા ડાકણુ=વહેમ એ
મૂડ=ચોટ	ચાળા=નિશાની	ડાકણુ
જીવ=જીવાત;	મસાણુ=મુડદાં દાટવા	કહેવત=કહેતી
સળો=જીવાત; જીવડાં	ખાળવાની જગા	વશીકરણુ=વશ કરવા
અદાવત=દુશ્મનાઈ; વેર	કુકું=ડાળાં પાંદડાં વગરના	વિદ્યા [ચિહ્ન
ભુલો=ભૂત કાઢનાર	કિમેલા ઝાડનું થડ	શુકન=ધાર્યું થવાના
ઉતાર=ભૂત, પ્રેત વગેરે	ધડકે છે=ધબકે છે	અપશુકન=નકારા શુક
કાઢવા માથે ઉતારેલું	શોરખકોર=જુમાટ	ફોસફરસ=હવા લાગવા
જે ધાન્ય વગેરે ચકલે	વીગત=વાત	તરત સળગી જીઠે એ
મૂકવામાં આવે છે તે	વિખ્યાત=પ્રખ્યાત	પદાર્થ

સમજુતી—જોરથી પવન આવ્યો તેથી નળાઈ ખસી ગયું તે સહેજ અવાજ થયો. તે સાંભળીને કુતરું બસવા લાગ્યું, તેથી ત્યાં ધણાં માણસો એકઠાં થયાં અને ઘણાજ અવાજ થયો. તેમાં કેા

આશુષ કહે છે કે મેં ચોર નામતો જોયો; એવી ખોટી વાતને લોકો લંબાવીને પ્રખ્યાત કરે છે. અખો કહે છે કે ભાષઓ વહેમની વાતો એવી હોય છે.

સત્યાજ્ઞ—ઝાડને મૂઠ મારેલી ક્યારે કહેવાય ? ઝાડ મૂળમાંથી એકાએક શા કારણથી પડી જાય છે ? ભુલા લોકો મૂઠ ઉતારવાને ક્યો પ્રયોગ કરે છે ? બેરાંઓ શા કારણથી ધૂણે છે ? મસાણ કાંઠે બડકા કયા કારણથી દેખાય છે ? શહેરમાં કે ગામમાં બડકા શા મારે નથી દેખાતા ? તમે વહેમને ખરા માનો છો કે ખોટા ? ખોટા માનો છો તો તેનાં કારણ સમજવો. વશીકરણ એ શું છે ? શુકન એ શું છે ?

સાર—કાષપણુ જ્ઞતનો વહેમ રાખવો નહિ. વહેમ રાખવાથી શરીરમાં બેચેની થાય છે, અને તેથી રોગ આવે છે.

પાઠ ૧૪.	ધરતીક'પ=જમીનનું	છેવટ=આખર
તાગ=છેડો; અંત	હાલવું તે	અનંત=પાર વગરના
અપાર=પાર વગરનું	જવાળામુખી=ખળતો	ધોડા=મોટી છોળો; મોળાં
વાવાઝોડું=પવનનું તોફાન	પહાડ	મોળાં ઉતરી જાય=એટ
તૂટી પડશે=નીચે પડશે	આનંદકારી=ખુશકારક	થાય
કાટકા=કડાકા; ગડગડાટ	મંદ મંદ=ધીમે ધીમે	છાયા=પડછાયો; ઓળો
ચિરાઇ=ફાટી	નિરંતર=હંમેશાં	સ્વપ્નવશ=સ્વપ્નમાં આવે
ભયંકર=ખિદામથા	માફક=અનુકૂળ	એવી સ્થિતિમાં પડેલા
ખત્તવ=પ્રસંગ	અદ્ભુત=નવાઈ જેવું	આત્મા=જીવ
અતિવૃષ્ટિ=બહો વરસાદ	ચમત્કારી=નવાઈ જેવું	ખોળીઆમાં=શરીરમાંથી
કરાં=ખોર જેવાં પાણીનાં	દિગ્ગ=તાળુબ	ભયભીત=ખીંચી ખીંચેલા
ખંધાયલાં ટીપાં	દિગ્ગ ચક્ર જઈ એ છીએ=	
હિમ=બરફ ટાઢ	અક્કલ કહ્યું કરતી નથી	

સવાલ—આકાશનો છેડો ક્યાં છે ? તારા કેટલા છે ? તારા આપણી પૃથ્વી કરતાં મોટા છે કે નાના ? મોટા છે તો નાના શા કારણથી દેખાય છે ? પૃથ્વી મોટી કે આકાશ ? વીજળી શું છે ? ધરતીકંપ કારણથી થાય છે ? ભયંકર બનાવો ગણાવો. આપણા શરીરમાં ક્યા ક્યા ચમત્કારી બનાવો બને છે ? સ્વપ્ન એ શું છે ?

પાઠ ૧૫.	બ્રહ્માંડ=વિશ્વ; બધી	આપોઆપ=પોતાની મેળે
સત્તા=બળ; શક્તિ	દુનિયા જેમાં છે	અમુક=હરેક; ચોક્સ
વિસાતમાં=ગણતરીમાં	તે ગોળ	આધારે=આસરે
અમલ=હુકમ	સમર્થ=જેરાવર	હેતુ=મતલબ
ઇન્દ્રિયો=જે વડે જ્ઞાન	કાર્યો=કામ	નિયમસર=નિયમ પ્રમાણે
અને કર્મ થાય છે તે	વ્યાપી=ફેલાએલો	ન્યાયી=મનસારી
(જ્ઞાનેન્દ્રિય પાંચ છે.	સર્વશક્તિમાન=જે બધું	દયાળુ=દયાવાળો
આંખ, કાન, નાક, જીભ,	કરી શકે તે.	આરોગ્ય=ત દુરસ્ત
ચામડી. કમેન્દ્રિય પાંચ	સર્વવ્યાપી=બધે ઠેકાણે	સોસવું=ખમવું; વેડવું
છે. મોં, હાથ, પગ,	હોય તે	પાપ=ઇશ્વરની આગાથી
ઉપસ્થ, ગુદા.)	સર્વજ્ઞ=બધું જાણનાર	ઉલટું કરવું તે

સવાલ—પૃથ્વી ઉપરના પદાર્થનો અનુભવ આપણને શાથી થાય છે ? ઇન્દ્રિયો કેટલી જાતની છે અને તે કઈ કઈ ? આ જગતની રચના કોણે થી છે ? પરમેશ્વરને મોટા અને જેરાવર શાથી સમજવો. પરમેશ્વર સર્વશક્તિમાન, સર્વવ્યાપી અને સર્વજ્ઞ શાથી કહેવાય છે ? જગત જે નિયમો વડે ચાલે છે એ નિયમો કોણે બાંધ્યા છે ? જગત ક્યા બે મોટા નિયમોને આધારે ચાલે છે ? એ નિયમોનાં નામ કહો. પરમેશ્વર ન્યાયી, માયાળુ, દયાળુ છે તે તમે શાથી કહો છો. પરમેશ્વર ક્યારે નારાજ થાય ? પાપ એટલે શું ? ઇશ્વરી નિયમો ખાળવાથી ફળ શું ?

૧૪] સુરત જિલ્લાનો “જૂગોળ શિક્ષક” ત્રણ આના.

સાર-પરમેશ્વર સર્વવ્યાપી, સર્વશક્તિમાન, સર્વજ્ઞ, સમર્થ, ન્યાયી, માયાળુ ને દયાળુ છે.

પાઠ ૧૬.	વેશ=દેખાવ	સાધ=સાધુ; સન્નમન
ધ્રુવ=હિતાનપાદના પુત્ર	લીલા=આખાદ	પરહર્યા=તબ્યા
નિસાસો=આશા ભંગ	લીલા રાજ=આખાદ રાજ	ગુહ=ખિયોખિય વાકું
થયેથી જીવને જે	ભોગવો=ચલાવો	વિકરાળ=ભયંકર; ખીક
અકળામણ થાય છે તે	સોય=તે	લાગે એવું
વિમાસે=વિચારે	વચન=મોલ	કિરણુ=સીધી લીટીમાં
કેરો=નો	સંધીર=ધીરજવાળાં	પડતો પ્રકાશ
રાજ્યે=રાજ	નયણે=આંખોએ	સંચર્યું=ગયું
રાજન=રાગ	નયણે વહે અતિ નીર=	નીરખું=જેઉં
નરપતિ=રાજ	આંખમાંથી ઘણાં,	અજસુત=નારદ; બ્રહ્માને
સણો=સાંભળો	આંસુ પડે	પુત્ર
પૃથ્વીપતિ=જગપતિ; રાજ	વહે=ખોલે	ભૂપત ભણી=રાજ પ્રત્ન
હૈડે=હૈયામાં	રૂઢે=મનમાં	કુળ=વંશ
ન માય=લેવાય નહિ	ટાળો=મટાડો	નગર=શહેર
ધરો=રાખો	દયાળ=દયાળુ	અવાસ=રહેઠાણ
પ્રજા=રૈયત	સંચર્યો=ગયો	નિર્શદન=રાત દહાડો
ઉદર=પેટ	મુદમતિ=મુખાંધ	ચરણે ચાંપી=પગે દાખ
મેહુ=વરસાદ	પરવરી=ચાલી; નીકળી	નીરખે=જુએ
માગ્યા મેહુ=જેમ્મતો	અપરાધ=ગુનો	તન=શરીર
વરસાદ	મંદમતિ=ઓછી અક્ષલ	સફળ હવો=સાર્થક થયે
તમેદેશ=તમારા મુલકમાં	દુભવ્યો=નારાજ કીધો	તારણહાર=તારનાર

પાઠ ૧૬. ઉતાનપાદ રાજા ને નારદ ઋષિ.

ધ્રુવજીના પિતાને નિસાસા નાખતા જોઈને નારદ ઋષિ મનમાં વિચાર કરે છે, કે હે રાજા! તું પોને દુનિયાનો માલીક છે, પછી તમને શું દુઃખ છે? નારદ ઋષિ કહે છે કે હે! રાજા, તમે સાંભળો. તમે મોટા રાજા છતાં તમને આટલું બધું શું દુઃખ છે, કે હૈડામાં ખાસ પણ માતો નથી!

તમારો દેખાવ આસ્થાથી સેવા કરવા લાયક છે. તમે રૈયતનું પોપણુ કરો છો. તમારા દેશમાં જોવો જોઈએ તેવો વરસાદ આવે છે, છતાં આટલું દુઃખ શા વાસ્તે રાખો છો! (૧) તે આપાદ રાજા ભોગવો. તને તે કાંઈ દુઃખ હોય! એવાં ધીરજ આપનારાં વચન નારદ ઋષિએ કહ્યાં તોપણુ રાજાની આંખમાંથી ધણું આંસુ પડે છે. (૨) રાજા કહે છે, કે ઋષિ સાંભળો. મારો છોકરો જંગલમાં ગયો, તેથી મારે મન ધણું દુઃખ થાય છે, માટે તમે દયાળુ તે દુઃખ મટાડો. (૩) મેં બહુ મુર્ખાઈ કરી તેથી જાળક વનમાં જતો રહ્યો. મેં ઓછી બુદ્ધિવાળાએ એ પવિત્ર માણુમનું મન નારાજ કયું, એવો મેં ગુનો કર્યો છે. (૪) એ કારણથી મેં નિસાસા નાખ્યા અને મને ચિંતા થાય છે, કે ખીચોખીચ બિહામણું જંગલ હશે, ત્યાં મારો છોકરો એકલો કેમ રહેશે? (૫) જેનું મોં ધણું કામળ છે, એટલે જે ઘણો નાણુક છે, તે સુરજનો સીધી લીટીનો પ્રકાશ કેમ વેકશે? (સુરજનો તાપ શી રીતે વેકશે?) મારું બધું સુખ ધ્રુવજી સાથે ગયું તેથી હું નિસાસા નાખું છું. (૬) તમે દયાળુ તે દુઃખ મટાડો કે જેથી એક વાર છોકરાને મારી નજરે જોઈ, રાજાનાં એવાં વચન સાંભળીને નારદ ઋષિ રાજા પ્રત્યે બોધ્યા. (૭) તારા વંશમાં ધ્રુવ જન્મ્યો તેથી તારી જિંદગીને ધન્ય છે. જે માતાને પેટે જન્મ્યો તે માતાને પણ ધન્ય છે, રાજા તને ધન્ય છે, કે તારે ત્યાં ધ્રુવ અવતર્યો. (૮) જ્યાં ધ્રુવ જન્મ્યો છે, તે સહેરને અને તે મહેલને

૧૬] મુરત જિલ્લાનો નકશો પાંચ આના.

પણુ ધન્ય છે. જે માણસને ધ્રુવની સોખત છે, તેને પણુ ધન્ય છે. જે ધરતીપર પગ મૂકીને ધ્રુવજી ચાલે છે, ત્યાં તે ધરતીને પણુ ધન્ય છે એમ કહીએ. (૬) રાત દહાડો ધ્રુવજીના દર્શન કરે છે, તે પક્ષીને અને જમણને ધન્ય છે, હે રાત્ર તાર જીવ્યું સાર્યક થયું, કે તારે ત્યાં એકાનેર પેઢી તારનાર જન્મ્યો છે. (૧૦)

પાઠ ૧૭.	રહેલો પત્થર	સાહસ=અધિચારી કામ
આગખોટ=વરાળથી	ગાખડું=મોટું કાણું	ડાલ=સહ ચલાવવાનો
ચાલતું મોટું વહાણ	કપ્તાન=વહાણ કે આગ-	ચાંભલો
વિલાયત=જંગલમાં	ખોટનો વડો અમલદાર	જળચર=પાણીમાં
ખાસ=જુદી	વીર=બહાદુર	રહેનાર
ખલાસી=વહાણ હાંકનાર	અવકાશ=વખત	પ્રસંગે=વખતે
એકંદરે=અધુન મળીને	ગડખડાટ=કુમાર;	ફરજ=ધર્મ; કર્તવ્ય
ભરદરીએ=દરીઆની	શોરખડોર	અમર=કાયમ; અચળ
અધવચે; દરીઆની	પડધમ=એક વાજાંત્ર	યાદગીરી=નામના
વચોવચ	ગુતક=આગખોટનો	ફરમાન=હુકમ
મુસાફરી=સફર	આગલો હિપલો ભાગ	કીર્તિસ્તંભ=યાદગીરી
હંકારવામાં=ચલાવવામાં	દઢ મનથી=પાકા	રહેવાને માટે જીલો
સપાટી=હિપલો ભાગ	વિચારથી	કરેલો ચણતરનો
ખડક=પાણીમાં ઢંકાઈ	ખડખડાટ=ખડવાટ	ચાંભલો

સવાલ—નજીક આવી પહોંચ્યાં એટલામાં શું થયું? કમાને ને લશ્કરના અમલદારે શું કયું? ફટલાં ખમ્યાં? જળચર પાણીનાં નામ દો. ખલાસી અને સિપાઇનું નામ સાથી અમર રહ્યું? એમનું નામ અમર રાખવા માટે કાણે શું કહાણું?

સાર—દરેક માણસે પોતાની ફરજ ખરા અંતઃફરજથી બજાવવી.

પાઠ ૧૮.	અગ્નયન તરેહનો નવાઈ	ખેશક નકકી; જરૂર
ફરતો ચોગરમ	જેવો	આજીજી કાલાવાલા
કોટ છોથી બાધેલી ઉંચી	દહાડાને અંતે સાંજે	ઝાળી નાળચાવાળી
જાડી મજબુત દિવાલ	ચણુતર ચણુવાનું કામ	લોટી
કાખેલ હોશિયાર	બેઠે છુપી વાત; ભરમ	ઇલમી ગદુમર; મંત્ર
મિસ્તરી મુખ્ય કડીઓ	દીકમત જીમતી; તદખીર;	જાણુનાર
કે સલાટ	ચતુરાઈ ભરેલો ખેલ	નિર્ભય ભય વિનાનું
સુલતાન મુસલમાન	ખેઠકે મુકામે	સ્થાનક ઠેકાણું; જગા
રાગ; પાદશાહ	ઇલમ ગદુ	કણુલાત વચન

સવાલ—અહમદશાહ કોણ હતો? તેણે ક્યું શહેર વસાવ્યું? કોટ બંધાતો હતો તે પાછો શા કારણથી ઉખડી જતો હતો? ઉખડી જવાનું કારણ સુલતાનના જાણુવામાં આવ્યું ત્યારે તેણે શું ક્યું? માણુકનાથ કોણે? અમદાવાદમાં તેની જગા હાલ ક્યાં છે?

પાઠ ૧૯.	આપવી તે	ખતા દેખાડ
પ્રમાણિક રાજખી રીતે	દક્ષતર હિસાબના ચોપડા	કીધર કયાં
ચાલનાર	ખિન્ન દુઃખી; દીક્ષગીર	આનાકાની હા ના
કંટાળો તિરસ્કાર; ત્રાસ	સદ્બુદ્ધિ સારી બુદ્ધિ	મિગળ ગયો ગુસ્સે થયો
નામું કામું લેવડેવડનો	તત્કાળ તરતગ	ફેરવી તોળવાત ફેરવ
હિસાબ	કુલાતો ખુશ થતો	જીસકુ જેને
આકુ અવળું ખરું ખોટું	ખોળ શોધ; તપાસ	દોખે
બ્યાજવટાવ બ્યાજ વગેરે	અખે એ; અલ્યા	પાગળ મૂર્ખ
વટાવ ખોટને બદલે કંઈ	ખનીઆ માણીઆ	કરતો હરતો કારભારી
પણુ રકમ લેવી કે	ચલ ખે ચાલ	સાખ બ્યાખર; વટ

સવાલ—જગમમે કુકાનનું કામ જોઈ કંટાળો આવવાનું કારણ શું?

૧૮] પાંચમી ચોપડીના અર્થ આઠ આના.

દુકાનમાં એક દિવસ શી બીના બની ? પટેલનો હિસાબ કેવી રીતે ગણ્યો ? થોડી વાર પછી બીજો શું બનાવ બન્યો ને તેનું પરિણામ શું આવ્યું ? મીથો વાણીઆને મૂકીને કેમ જતો રહ્યો ? ગુમાસ્તાને શેઠે શા માટે કાઢી મૂક્યો ? શેઠની સાથે શાથી વધી ? ગુમાસ્તાને ક્યાં છોડતું શું ફળ મળ્યું ?

સાર—(૧) ઠગીને લેવાની દાનતે રાખવી નહિ (૨) મશ્કરી કરવી નહિ. (૩) હંમેશાં પ્રમાણિકપણે ચાલવું.

પાઠ ૨૦.	નકશો=ગામ કે દેશનો	વંકાવું=મેળ ન રાખવો
ખર્ચ કામ=વાજખી કામ	ચીતરેલો નમુનો	શરમ=માન; સહે
છાતી ચલાવનાર=હિંમત	મશ્કરી=મજાક	હાંસી=મજાક; મશ્કરી
કરનાર	નિંદા=કોઇનું ભુલું	છાપ=અસર
કાને=સાંભળવામાં	બોલવું તે	ચાહે=છાછે
આર=બમરડાની નીચે	મોઢું ઉતરી ગએલું=	ચાલ=રીતભાત; વર્તણૂક
સોઢાની પાતળી સળી	અંખવાએલો	કજીઓ=ટટો;
હોય છે તે	કસુર=ગુનો; ચૂક	દુર્ગુણ=અનીતિ

સવાલ—જ્યાનંદને જીવણરામ, ચુનીલાલ અને મહેતાજીના છોકરા સાથે અણબનાવ થવાનું કારણ શું ? એમાં વાંક કોનો હતો ? જ્યાનંદના વખાણ મહેતાજીએ શામાટે કર્યા ? સાર—(૧) વાજખી રીતે ચાલવું (૨) ખરી વાતમાં કોઇની પણ શરમ રાખવી નહિ.

પાઠ ૨૧.	સ્તાનમાં છે).	ઠાર મારવું=જીવ લેવો
વિક્રમાજીત=જીતાય	છંદ=નઠારી ટેવ	ધાવ=ધવરાવનાર બાપ
નહિ એવો વિક્રમ	વ્યવસ્થા=ગોડવણ	દાવો=હક
અજીત=જીતાય નહિ એવો	પટાવતો=રાજના મુખ્ય	રણવાસ=રાણીઓને રહે-
મેવાડ=ઉદેપુર; (રજપુ.)	સરદારો	વાની જગ્યા; જનાનખાનું

ચોજવા=કરવા	કલ્પત=ત્રણું રડવું	રસણુ=સ ભાગ
બાળહત્યા=બાળકને	કકળવું તે; રડારોળ	જીવું=જિંદગી
મારી નાખવું તે	રાજબક્ત=વફાદાર;	સાર્થક=સફળ
નિર્દોષ=ખીન ગુનેગાર;	પોતાના રાજ કે રાખનું	સર્વસ્વ=સવળી માલમતા
અપરાધ વિનાનો	હંમેશાં રડું તાકે ને	સપુત્ર=સોંપણુ
દયાજનક=દયા ઉપજાવે	કરે એવી	અર્થાત્=ફેલાવ; પ્રસરે
એવા	કામ=ગાઉ	પરિણામ=ફળ; છેવટ
હૃદય પીગળ્યું=દયા આવી	હજમ=વાળદં; રાત	દાવાળી=આખર કરી
ઘાતકી=હૂર; નિર્દય	આસરો=મદદ; સહાયતા	પનું=પાનું; એક જાતનું
વર્ણન=ખ્યાન; હકીકત	ભાગ=ખખર; પતો	રતન

સવાલ—વિક્રમાજીતને શા માટે મારી નાખ્યો ? ઉદેસીંગ કાનો છોકરો ? ઉદેસીંગનો જીવ લેવાનું વનવીરે શા માટે ધર્યું ? ઉદેસીંગનો અચાવ કેવી રીતે થયો ? પન્નાએ ઉદેસીંગને કાને સોંપ્યો ? શેઠે ઉદેસીંગને રાખવાનું કારણ શું ? સાર—આપણી ફરજ ખરા અંતઃકરણ પૂર્વક બળવવી અને તે બળવવામાં પાછી પાતી કરવી નહિ.

પાઠ ૨૨.	પત્થર	મેાતને શરણે ગયા=મરી
મહાકા=વણા જિહ્વા,	નિથે=નક્કી; નિરધાર	ગયા
એજન્સિ અને સંસ્થાન	અચવાના=ઉગરવાના	આજીજી=કાસાવાલા
મળીને થએલો ગવર્ન-	ધરાદો=મનસુખો;	રાહ=વાટ; વાર
રના તાબાનો ભાગ	નીમ્યો=નીમણુક કીધી	શિર=માથું
સિકા=સો વરસનો કાળ	યુક્તિ=તદબીર; કળા	એકત્રહોકત્ર=એત્લો
સુકાની=સુકાન ફેરવનાર	હિકમત	ચિંતા=શીકર; ધારતી
મફલત=મેપરવા	સંખ્યા=ગણતરી	છાતી ભરાઈ આવી=
ખડક=પાણીમાં ઢંકાએલો	માન્ય રાખી=કબુલ કરી	રડવું આવ્યું

૨૦] સાતમી ચોપડીના અર્થ ફસ આના.

ઉત્તર=જવાબ	બાગી=વળગી	ધર્મ=ફરજ
કુબલ ક્યુ=માન્યું	આગ્રહ=હક; કાલાવાલા	બંધુધર્મ=ભાઈ તરીકેની
સંસાર માંડયો નથી=	છક=દિગ; ચકિત	ફરજ
ઘેરી પરણ્યો નથી	હડસેલી મૂક્યો=ધકકો	સહીસલામત=સુખરૂપ
કોડ=હોંસ; ઉમંગ	મારી ફેકી દીધો	યોજના=ગોઠવણ
નિયમ=ઠરાવ	બંધુ=ભાઈ	

સવાલ—જોવા ક્યાં છે ? ગોવામાં હાલ કોનું રાજ્ય છે ? પોર્ટુગીઝ લોકો ક્યાંના રહેવાસી ? વહાણુ સાથી ખડક સાથે અથડાયું ? ખોરાક વધારે દિવસ ચલાવવા માટે નવા કપ્તાને શું યોજના કરી ? ચોથી ચિટ્ટીમાં કોનું નામ નીકળ્યું ? તે પાણીમાં પડ્યો કે નહિ ? નહિ પડવાનું કારણ શું ? એના ભાઇને પડવાની રજા શા માટે આપી ? તે મરી ગયો કે નહિ ?

સાર—ભાઈએ એક ખીલ પર હેત રાખવું નોંધએ.

પાઠ ૨૩.	કલંક=એળ; ખટો; ડાઘ	આઠમ; ગોકળઆઠમ;
ચિત્રશાળા=ચિત્રકામ	અનેક=એકથી વધારે;	કૃષ્ણનો જન્મદિવસ
શીખવાની નિશાળ	ધણા	અદેખાઈ=ઈર્ષ્યા; વેર
ચિત્ર=છબી	ગપો=જુડી વાતો	પંચ=કોઈપણ વાતનો
ઉપરના=ઉપલા	દિન પર દિન=દરરોજ	નિવેડો કરવાને પાંચ
ચિત્રકળા=ચિત્રકામ	હરિકાઇ=મરોબરી	અથવા વધારે શખ્સની
એજ=ઉત્તમ; સૌથી સરસ	નકલ=ઉતારો; કોપી	મંડળી; લવાદ
તોલે=મરોબરીમાં	બળિએલ=મનમાં બળ્યા	કળા=હુલનર; કલ્પ
અદેખો=ખીલનું સાં	કરે એવો	કલ્પો=કલ્પના કીધી;
નોંધ બળે એવો	વખોડવું=ખોડ કાઢવી	ધાર્યો
સમાન=મરોબર; જેવો	વકાઇ=મોટાઈ; માન	ટાપુ=મેટ
કીર્તિ=આબરુ માન	જન્મભાઈ=આવણુ વદ	ખાળા=છાકરી

મુંબઈ ઇલાકાની ભૂગોળની પ્રતિભાષાના ૪૫ આના. [૨૧

સાંખી=ખમી; સહન કરી	પીછી છુપી ન રહે=	માટે
શોભાનખુખુસુરતી	કામ જણાવ આવે	અભિપ્રાય=વિચાર; મત
શાંત થયું=નિરાંત વળી	ઠરાવ=નિશ્ચય	નિરાશ=નાઉમેદ
દશા=હાલહવાલ; વલે	ચિત્રકાર=ચિતારો	વીલે મોઢે=ફિક્કે ચહેરે;
રૂખરૂ=હજીર	ખેદરકારી=ખેપરવા	ઝંખવાણા પડીને
પીછી=ચીતરવાની કક્ષમ	હિતોજન=પુષ્ટિ; મદદ	અદેખાઈતું મોં આળે=
છુપી=છાની; ગુપ્ત	હિતોજન દાખલ=હિતોજન	અદેખાઈ ન કરો.

સવાલ—ચિત્રશાળામાં શું શીખવાય છે ? હિમલા વર્ગમાં કેટલા વિદ્યાર્થી હતા ? ચિત્રકળામાં કોણ હોશિયાર હતું ? એની હોશિયારી બેઠા કોણ અદેખાઈ કરતું અને કોણ તેની ખરાબરી કરવા પ્રયત્ન કરતું ? ત્રિભુવનની આખરેને કલંક લગાડવા માટે કોણે શું યોજના કીધી ? પ્રાણજીવનને સ્વભાવ કેવો હતો ? ચિત્રશાળામાં શી જાહેર ખબર ચોઢેલી હતી ? દરેકે ઇનામ મેળવવા માટે કેવી તરેહનાં ચિત્ર કાઢ્યાં ? કોણ ચિત્ર સૌથી સાફ હતું ? ઇનામ કોને મળ્યું ? એ ઇનામના રૂપીઆ કોને આપવામાં આવ્યા અને શા માટે ? પ્રાણજીવનને નિશાળમાંથી શા માટે કાઢી મૂક્યો ?

સાર—જે પોતાનું ભલું આહતા હોય તેમણે હમેશાં હરિકાઈ કરવી પણ અદેખાઈ કરવી નહિ

પાઠ ૨૪.	કુવાચ્ય=નહાઈ વચન;	આણી=સાવી
સુવાચ્ય=સાફ વચન;	નહારી વાણી	ચાર=મિત્ર; ભાઈ
મારી વાણી	લાધે=મળે; થાય	હિચાર=ખોલ
સ્નેહ=હેત; પ્રીતિ	વિવેક=સલુકાઈ;	વિશ્વ=દુનિયા; જગત
મદેવ=હમેશાં; નિત્ય	હાપણ; સારાનરસાને	વખાણે=તારીફ કરે;
વાધે=વધે; થાય	વિચાર	સ્તુતિ કરે; માન આપે;

૨૨] હિંદુસ્તાનની સાંભૂજોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ચાર આના.

કીર્તિ=આખર	અમૂલ્ય=કીમતી; જેના	ગોળી
જનો=માણસો	કિંમત ન થઈ શકે તે	છેદ=ધા; જખમ
પડે=હલકે દરજ્જે ઉતરે;	મલ=કિંમત	સૂઝે=માલમ પડે
ઝરિયામાં આવે;	લગાર=થોડી	રૂઝે=મટે; સારો થાય;
પડતી થાય	પળી=ચાંગળું	નવી ચામડી આવે
ચડે=મોટો દરજ્જે આવે;	રે=અરે	કોઠી=મોટી બરણી
સુખી થાય; ચડતી થાય	માનવી=માણુમ	મટે=સારી થાય
વડે=થી; થકી	વેણુ=શબ્દ; બોલ	તોપ તણો=તોપનો
પ્રભ=લોક; રૈયત	વેણુ મૂક્યું=શબ્દ બોલ્યો	ભડકા=અવાજો
પાળે=પોષે	ગળાય=ગળી જવાય	હવા વિષે=હવામાં
ધૂડ=ધુવડ	ચૂક્યું=ચૂરણું	હડાકો=સપાટાખંધ
ઉચારનું=બોલનું	વિભાસશો=પસ્તાશો;	તાણી=ખેંચી
ભણી=સારી	દીલગીર થશે	વદો=બોલો
ભલાઈ=ભલમનસાઈ	હાણી=નુકસાન; ખરામી;	વણુસે=અગડે
જુરાઈ=નહારાપણું; વેર;	પાયમાલી; હાનિ	ભાર તોલ=માન; આખર
દુસ્મનાવટ	છરા=અંદુકમાં ભરવાની	વકકર

પાઠ ૨૪ વિચારીને બોલવા વિષે

સમજુતી—સાઈ વાક્ય બોલવાથી હંમેશાં પ્રીતિ વધે છે; નહાઈ વાક્ય બોલવાથી હંમેશાં કજીઓ થાય છે; માટે હે ભાઈ મનમાં જરા સલુકાઈ લાવીને જે બોલ બોલો તે વિચારીને બોલો. (૧) સાઈ વાક્ય બોલવાથી આખી દુનિયા તારીફ કરે, પણ નહાઈ વાક્ય બોલવાથી માણુસો આપણી આખર જાણે નહિ. પ્રાણીની પડતી અને ચડતી જીભથીજ (બોલવાથીજ) થાય છે. માટે હે ભાઈ જે બોલ બોલો તે વિચારી બોલો. (૨) જુઓ લોકો પોતાને ઘેર પોપટ પાળે છે, પણ ધુવડ

પક્ષી પોતાના માળામાં પણ નચિતે સ્થિત શકતું નથી; એજ બોલનું કારણ જાણુ. માટે (૩) સારી જીભથી (સારું બોલીને) લાઠ મલમન સાધ મેળવ. નહારી જીભથી (નહારું બોલાવાથી) લોકો નહારું બોલે છે. પછી તે ગરીબ હોય કે રાખનો છોકરો હોય, કે રાણી હોય તોપણ લોકો નહારું બોલે છે. માટે (૪) સારું વાક્ય બોલવાથી દૂધ, દહીં અને ઘી આપશે, અને જેની કિંમત ઘણી હશે તેની થોડ કિંમત લેશે, પણ નહારું વાક્ય બોલવાથી કાષ્ટ યાંગળું પાણી પણ નહિ પાય; માટે (૫) અરે માણસ તું મોઢેથી જે શબ્દ બોલ્યો તે જેમ તે થુંકલું થુંક ફરીથી ગળાતું નથી, તેમ તે બોલેલો બોલ પાછો ખેંચી લેવાતો નથી, જે એવી વાણી હશે તો પસ્તાશો. અં નુકસાન થશે, માટે (૬) છરાના ધાનો ઉપાય માલમ પડે, પણ નહારા વાક્યનો ધા કદી રૂઝાતો નથી. (તે બોલ મનમાંથી જતો નથી જેમ કાચની કાઠી કાણી હોય તે જેમ આખી થતી નથી તેમ માટે (૭) સારો કે નહારો તોપનો અવાજ હવામાં સપાટાબંધ ચાલ્યો જતો હોય, તો તમે કહો કે તેને કેમ ખેંચી શકાય ! મતલબ ખેંચી શકાય નહિ. તેમ બોલેલો બોલ પાછો ખેંચી શકતો નથી માટે (૮) વિચારીને શબ્દ બોલો તો કામ કદી પણ બગડે નહિ દલપતરામ કવિ કહે છે, કે જે સારા માણસો છે, તેજ ભાર વક્ષ રાખે છે. મતલબ કે વિચારીને બોલે છે.

પાઠ ૨૫.

પરિણામ=છેવટ; ફળ
કેશી=ધેન ચઢે એવો;
માદક
અસર=ફળ; પરિણામ

પ્રમાણુ=માપ
તદ્દન=ખીલકુત્ર
અશક્ત=શક્તિ વગરનું;
કમજોર
બ્યસની=ટેવવાળો

મુશ્કેલ=અઘરું
સુસ્તી=ખેંચેની; આળ
રસ્તો=ઉપાય; ધલા
વપરાશ=વાપર; ઉપ
કમુંબો=અશીલનું પ

૨૪] બોથી ચોપડીનો હિકેશન શિક્ષક ચાર આના

રિવાજ=ધારો	લગીની નળી	તાં દુરતી=સુખાકારી
સાતિ=જાત	હિતમ=સાથી સરસ; શ્રેષ્ઠ	ખંધી=મના; મનાઇ
પ્રસંગોએ=વખતે	અંશ=ભાગ	ચોકી=પહેરો; તપાસ
જુરસો=જોમ; જોર	પાસ=અસર	ધળરો=પરવાનો; પર-
હૃદય=લોહીની ટાંકી	અકાળ=કવખતે	લાનગી; કંદાકટ
માનતંતુ=મગજને ખખર	સેવન=કામમાં લેવું તે	ધજારદાર=ધળરો
પહોંચાડનારા તાંતણા	સંભાળ=ખરદાસ	રાખનાર; કંદાકટર
આંતરકુંડ=પેટના ડાખા	છૂટથી=મરજી મુજબ	મદી=દુરાચરણ; ખરાબ
છેડાથી તે ગાંડની કુદી	ખલેલ=હનકત; અડચણ	ટેવ

સવાલ-અરીણ એ કેવો પદાર્થ છે ? અરીણ ખાવાથી શું શું તુકસાન થાય છે ? અસલના વખતમાં અરીણ ખાવાની ટેવ કેવી રીતે પડતી હતી ? ધરડા માણસો શું સમજીને અરીણ ખાય છે ? ખાળાગેળી ખાવાથી શું તુકસાન ? કયા વર્ગની સ્ત્રીઓ અરીણનો ઉપયોગ કરે છે ? સ્ત્રીઓ ખામીકને શ્યા માટે અરીણ ખવડાવે છે ? અરીણથી થતું તુકસાન અટકાવવા માટે સરકારે કયા કયા ક્રિયાઓ લીધા છે ? સાર-અરીણ ખાવાની ટેવ પાડવી નહિ.

પાઠ રફ.	વ્યાધિ=વાધ	બોચી=ગરદન
સંન્યાસી=બ્રાહ્મણ સાધુ	અર્થ=ચામડું	એકએક=એમિયો;
થએલો હોય તે	વ્યાધિઅર્થ=વાધનું ચામડું	એકદમ
પ્રવાસે=મુસાફરીએ	આરામ=વિસામો	ગરખડાટ=શોરખકાર
સંખ્યાકાળ=સાંજ	રાજવાડો=રાજ કુટુંબને	સ્વામીજી=મુરખખીજી
તગર=શહેર	રહેવાની જગ્યા	મુકામ=વાસ
સરકારવાડો=રાજ કુટુંબને	જ્ઞાન=સમાજ; અકક્ષ	પરંતુ=તોપણ
ખને રહેવાની જગ્યા	માર્ગે=રસ્તે	ધજરૂપાથી=પરમેશ્વરી

મહેરબાનીથી	સંબંધ=બાબત; વિષે	બેદ=તફાવત; ફેર: ફરક
વાલ જવાબ=	અત્રે=અહીંઆ	આસન=પાથરાણું
વાદવિવાદ	સ્થિર=ક્ષયમ; અચળ	રાતવાસો=રાત ગાળવી તે

સવાલ—સંન્યાસીએ ક્યાં મુકામ કર્યો ? સરકારવાડાને શું સમજ્યું મુકામ કીધો ? સંન્યાસી રાજવાડાને ધર્મ શાળા શા કારણથી કહેતો હતો ?

સાર—આ દુનિયામાં આપણે મુસાફર જેવા છીએ.

૫૧૭ ૨૭.	વાત વાંચનાર	ગયું; ઉદાસ થયા
ગેરચર્યા=નખરના	કથા=ધર્મ સંબંધી	વતન=જાગીર
લોકોમાં ચાલતી વાત	વારતા	હક=માલીકી; દાવો
પેશ=પેશાક	કુલાયો=મગરર થયો	દસ્તાવેજ=ખત; લખત
અચ્છે હો=સારા છો	વાણી=ખોશવું	જાગીર=ઇનામમાં મળેલી
મખે=એ	રસ=લહેજત; સ્વાદ	જમીન
પેરા ચલે=તાં ચાલે	શ્રોતા=કથા સાંભળનારા	જપત=કમર
માર ગલીઓ=મારી	લોકો	અંદેનવાજ=ચુકામ પર
નાખજે	આંસુ ધારા વહે છે=રડે છે	મહેરબાની કરનાર
પાદરી=ખ્રિસ્તી ધર્મનો	આવિક=શ્રદ્ધાળુ;	તાંબાપતરા=તાંબ્રપત્ર
બોધ કરનાર	આસ્થાવાળાં	પ્રસન્ન=ખુશ
કેપદેશ=બોધ; શિખામણ	કામળાનનાળુક	કાયમ કરી આપ્યું=
માપણુ=વ્યાખ્યાન	શીકા પડી ગયા=જાંખા	બહાલ રાખ્યું; મજુર
પુરાણી=ધર્મ સંબંધી	પડ્યા; મોં ઉતરી	કીધું; કબુલ રાખ્યું

સવાલ—અકબર બાદશાહે નગરચર્યામાં શું શું જોયું ? રાજાએ નગરચર્યા શા માટે જોવી જોઈએ ? પુરાણી શાથી કુલાયો ? પાછળથી પુરાણી શીકા કેમ પડ્યો ? રાજાએ દેશાઈની જાગીર શા માટે કબુલ રાખી ?

સાર—રાજાઓએ-અમલદારોએ બેશ બદલી નગરચર્યા જોવી જોઈએ.

પાઠ ૨૮.	સતી=સદ્ગુણી સ્ત્રી	સા'ય=મદદ
દુઃખ=આપદા; સંકટ	સ્વામી=ધણી	અર્થ=કામ
આણીએ=લાવીએ	હરી ગયો=છાની રીતે	સરશે=થશે
ઘટ=શરીરરૂપી ઘડો	લઈ ગયો	ભીડ=સંકટ; આપદા
વડીઆ=ખનાવ્યાં	મરતક=માથાં	સમર્થા=સંભાર્યા
ટાળ્યાં=મટાડ્યાં	છેદાધ=કપાઈ	અંતરગમી=મનની વાત
નવ ટળે=મટે નહિ	લુટાણી=લુટાઈ	જાણુનાર; પરમેશ્વર
રઘુનાથજી=પરમેશ્વર	સતવાદીઓ=સાચું	ભાવટ=દુઃખ; જાનજાન;
જડીયાં=વળગાડ્યાં	ખોલનારો	આપદા
ભખ્યાં=ભટક્યાં; રખડ્યાં	નીચ=હલકા	બુધરે=પૃથ્વી ધારણુ
ભોગવ્યાં=ગુમાવ્યાં; ગાળ્યાં	હરિતે=પરમેશ્વરને	કરનારે; પરમેશ્વરે
નિદ્રા=ઊંઘ	ભજ્જે=ભજન કરે	

—••૫ પાઠ ૨૭. સુખદુઃખ મનમાં નહિ લાવવા વિષે ૫૦૦—

સમજુતી—સુખ અને દુઃખ મનમાં લાવવાં નહિ, કારણ કે તે શરીરની સાથે વળગેલાં છે, એ કોઈનું મટાડેલું મટતું નથી, કારણ કે ઇશ્વરે વળગાડેલું છે. માટે સુખ અને દુઃખને મનમાં લાવવાં નહિ. (૧) નળરાજ જેવો મરદ નથી, ને દમયંતી જેવી સતી સ્ત્રી નથી, કે જેઓ અર્ધે વસ્ત્રે જ્યાં અનાજ ને પાણી મળે નહિ એવા જંગલમાં રખડ્યાં, માટે (૨) પાંચ પાંડવા જેવા ભાઈઓ કે જેને દ્રૌપદી સ્ત્રી હતી. તેમણે પણ બાર વરસ વનવાસ વેડ્યો, અને કોઈ દિવસ સુખે ઊંઘ્યા નહિ. માટે (૩) સીતા જેવી સતી સ્ત્રી નહિ કે જેના રામજી ધણી હતા તે સતીને રાવણુ લઈ ગયો, તેથી સતી ગણું દુઃખ પામી, માટે (૪) રાવણુ જેવો રાજા જેને મદોદરી સ્ત્રી હતી; તે રાવણુના દસ માથાં કપાઈ ગયાં ને બધી લંકા લુટાઈ ગઈ, માટે (૫) હરિશ્ચંદ્ર

રાજ સલવાદી હતો અને તેને તારાલોચની રાણી હતી. તેણે હલકા માણસને ત્યાં પાણી ભર્યું (મતલબ કે મનુરી કરી) એવાં તેં ધણાં દુઃખ પડ્યાં, માટે (૬) જુઓ ઇશ્વરે આગળ ધણી મદદ કરે હતી, તેથી જણાય છે કે આપણું કામ પણ થશે. એવું સમજું ઇશ્વરનું ભજન કરો, તે મદદ કરશેજ; માટે (૭) દરેકને જ્યારે આપ પડી ત્યારે તેમણે ઇશ્વરને યાદ કરીયા ત્યારે નરસિંહ મહેતાના ધણીજી ઇશ્વરે (શ્રીકૃષ્ણ) તેઓની આપદા ટાળી હતી. માટે (૮)

પાઠ ૨૯.	ટંગાર્થ=લટકાઇ	સિંધુ=દરીઓ
જિંદગી સુધી=મરતાંસુધી	પાઠ ૩૦.	સમાય=સમાવેશ થાય
સોદો=માલ	સોદાગર=વેપારી	પૂર્ણ=પુરું
બટકતો=રખડતો	લાગલુંજ=તરતજ	નવ=નહિ
ભાવ=કિંમત; મૂલ	તાલ=દાવ; લાગ	તૃપ્તિ=સંતોષ
રકઝક=તકરાર	ઝિલાતો=ખમાતો; વેઠાતો	તણી=ની; છઠ્ઠી વિભ
મજલ=મુસાફરી	ગરાસીઓ=ઇનામી	કિતનો પ્રત્યય
હેરાન=દુઃખી	જમીનવાળો રજપુત	આશ=અશા
ધણે રસ્તે=ધણે ઠેકાણે	કરગરીને=કાલાવાલા	અંતરમાં=મનમાં
બંદર=નદી કે દરીઆ	કરીને; આજીજી કરીને	જામે=ફેલાય; થાય
કિનારે આવેલું શહેર	પછડાયા=અફળાયા	જગદીશે=જગતના
કે જ્યાંથી ધણો માલ	અતિશય=ધણોજ	ધણીએ; પરમેશ્વરે
વહાણુ વાટે આવળ	લોભે લક્ષણુ જાય=	કરુણા=મહેરઆની; મં
થતો હોય તે	લોભ કરવાથી સારા	ઘટતું=લાયક
રાન=જંગલ	ગુણુ નાશ પામે	છતું=સીલકમાંનું
પડપુછ=તપાસ	સરિતા=નદી	પાસનું=પાસેનું
મક્ત=વગર પૈસે	નીર=પાણી	ખોય છે=ગુમાવે છે

સમજીતી—મણી નદીઓનું પાણી દરીઆમાં સમાઈ જાય છે; ટોપણ સમુદ્રનું પેટ ભરાતું નથી. તેમ લોભી માણસને પૈસો મળે છે ટોપણ તે સંતોષ પામતો નથી; તેને પાંચ રૂપીઆ મળે છે, તો તે દસ મળવાની આશા રાખે છે. જેને જે લાયક હોય તેને તે પરમેશ્વરે મહેરવાની કરીને આપેલું હોય છે, તે છતાં પણ લોભી માણસ લોભમાં ને લોભમાં પોતાની પાસે સીલકમાં હોય છે તે પણ ગુમાવે છે.

સવાલ—લોભીઆને કેણુ ઓળખતું હતું? લોભીઆએ પીળે ગામથી આલ લાવવાનો ઠરાવ શા માટે કર્યો? નાજિએર માટે ક્યાં ક્યાં ગયો અને શું શું જવાબ મળ્યા? લોભીઆ શાથી ઘૂરી ગયો?

સાર—અતિ લોભ એ પાપનું મૂળ છે.

પાઠ ૩૧.

પ્રતાપરાણુ=મેવાડનો

રાજા

અસલ=બુની

રાજધાની=પાટનગર

તળેટી=પહાડના મૂળ

આગળની જગા

શૂરો=શૂરવીર; બહાદુર

શરણુ=તાબે

મેદ=દીલગીરી; અફસોસ

કુળ=વંશ; ઓલાદ

કન્યા=કુંવારી છોકરી

પણુ=બાધા; નિયમ

પુસ્તાં=ખેડાંએ તેટલાં

સાધન=સાહાય

આરંભી=શરૂ કરી

પરાક્રમ=બહાદુરી

સેના=સરકાર; ફોજ

તજવીજ=તમાસ

છુપે છુપે=છાને છાને

તૂટી પડતો=એકદમ

હલ્લો કરતો

ખૂટતાં=ઓછાં થતાં

ગુફા=ખખોલ

ધાસ્તી=ધીકર; ખીક

ટળવળતા=ટળવળાટ

કરતાં

બાણુ=જમવા માટે

પીરસેલી થાળી

ધીરજ=સહુરી; શાંતિ

દુઃખની અંદર=દુઃખને

વખતે; દુઃખમાં

જસસ=છુપી તપાસ

રાખાર; ખાતમીદાર

ઠાઠ=ભપકો

જાળવી=સાચવી

દરજગ=ઓઢા

લહાણુ=કંઈ વહેંચતું તે

ધન્ય=શાભાશ

અંચકાર=પુસ્તક

ખનાવનાર

દોલત=પૃંછ

ખાનદાન=હિયું કુળ	ખાતરી=ભરસો	દેહ મૂક્યો=મરી ગયે
તંગી=તંગાસ; ખોટ	સોગન=કસમ	દેશદાઝ=દેશ લાગણી;
નિભાવ=ટકાવ	સ્વતંત્ર=છુટો	સ્વદેશાભિમાન

સવાલ—ઈ. સ. ૧૫૬૮ અને ૧૫૭૬માં શી ખીના બની ? ઉદેસી ક્યાં રહેતો હતો ? પ્રતાપે ક્યાં પણ લીધું ? ઉદેપુર કોણે વસાવ્યું ? પ્રતાપ બીજે દેશ જવાનો શા માટે વિચાર કરતો હતો ? પ્રતાપને કોણે મદદ કરી અને શા માટે ? પ્રતાપને મદદ મળ્યા પછી તેણે શું કર્યું ? મરતી વખતે પ્રતાપનો જીવ કેમ અકળાતો હતો ? પ્રતાપને ક્યારે સંતોષ થયો. ભામશાને શા માટે શાબાશી થે છે ?

સાર—પોતાના કુળની આખર સાચવવા માટે ગમે તેટલું દુઃખ પડે તોપણ તે સહન કરવું પણ આખર જવા દેવી નહિ.

પાઠ ૩૨.	મુદત=વખત	કોશીશ=ચતન; મહેન
નિયમસર=નિયમ પ્રમાણે	કાળજી=ખંત; ચેટક	વહેવાર=કામકાજ
વખતસર=વખત પ્રમાણે	ભંગ થાય=તૂટે	ઈતરાજી=ગુસ્સો; કર
ચઢતી=આપાદી	ગેરહાજર=હાજર નહિ તે	નજર
આધાર=આશરો	બહાના=ખોડા	અમૂલ્ય=ધણોજ કીમ
ગોટાળો=ગરબડ	મુશ્કેલી=અડચણ	વર્તવાની=ચાલવાની
પ્રયત્ન=ધણી મહેનત	અણગમતી=નાપસંદ	અગત્ય=જરૂર
આરંભવું=શરૂ કરવું	આખતો=વિષયો	કેળવણી લીધાથી=વિ
ખબેલ=હરકત; અડચણ	કીમતી=અમૂલ્ય	ભણવાથી
હરાવેલા=નક્કી કરેલા	નિયમિતપણે=મુકરર	સરતાં=સોંધાં
અમુક=મોક્કમ	કરેલા નિયમ પ્રમાણે	અસુરા=મોડા
નડતર=અડચણ	આરામ=વિસામો	રાહ=વટ

૩૦] સુરત જિલ્લાનો “ભૂગોળ શિક્ષક” ત્રણ આના.

સવાલ—પોપણ તથા ચઢતીનો આધાર શાના ઉપર છે? કામ કરવાની કેટલી રીત છે અને તે કઈ કઈ? પહેલી રીતથી શું નુકસાન થાય? બીજું કામ ક્યારે શરૂ કરવું? વાયદા પ્રમાણે કામ પૂરું કરવા માટે આપણે શું કરવું? નિયમ પ્રમાણે કામ કરવાથી શો ફાયદો? નિયમ પ્રમાણે કામ કરવામાં શું કીમતી ગણવું જોઈએ? આપણે નિશાળે મોડા જઈએ તેથી આપણા મિત્રાચ બીજાને નુકસાન થાય ખરું? અને થાય તો તે શી રીતે? નાનપણમાં મોડું કરવાની ટેવ પડે તો મોટપણમાં શો ગેરલાલ થાય? નિયમ પ્રમાણે વર્તવાના જરૂર શાથી જાણવામાં આવી? શરમ ભરેલું ક્યારે કહેવાય?

સાર—નિયમસર અને વખતસર કામ કરવાની ટેવ પાડવી.

પાઠ ૩૩.

માણ=જીના; પહેલાંના
સ્વર્ગવાસ થયો=ગુજરી
ગયા
સંતાન=છોકરાં
હયાત=જીવતાં
મુમતી=પોતાની મરજી
પ્રમાણે ચાલનાર
પાઠશાળા=ઉંચું જ્ઞાન
આપનારી શાળા

પડે=પોતે
તરણ=જીવવાન
દાઝ=સાગણી; દયા
પરીક્ષા=તોત્ત; કસોટી
નૌકાશાસ્ત્ર=વહાણ
ચલાવવાની કળા
સફર=મુસાફરી
રક્ષક=રક્ષણ કરનાર
મરાઠની=પુરુષને શોભે
તેવી

અટકાવ=બાધ
ફટ=રજા
પંથ=ધર્મનો માર્ગ
દેવલોક પામ્યા=ગુજરી
ગયા
પ્રાર્થના=માગણી [પંથ
સંપ્રદાય=ધર્મનો માર્ગ;
પ્રસિદ્ધ=જાણીતા
સલાહકારક=સલાહ
આપનાર

સવાલ—હિંદના માણ શહેનશાહનું નામ શું? એમનો જન્મ તથા સ્વર્ગવાસ ક્યારે થયો? રાજમતા એલેકઝાંડ્રાને ઓળખાવો. શહેનશાહ એડવર્ડના હાલમાં કેટલા કુંવર તથા કુંવરીઓ હયાત છે? માણ શહેનશાહમાં કઈ કઈ ઉંચી શક્તિઓ હતી? લશ્કરી સિપાઈના

શા ધર્મ છે એ માણ શહેનશાહ શાથી જાણતા હતા ? મહારાજા એડવર્ડ
શા તરીકે જગજાહેર છે ? મહારાણી વિક્ટોરિઆ શા તરીકે પ્રસિદ્ધ છે ?

સાર—આપણી પાસે ઘણી દોલત તથા જગીરો હોય તોપણ

મોજામજા ને આજસમાં વખત ગુમાવો નહિ.

પાઠ ૩૪.

હીંગણો=ખટકો

વરવો=ખેડોળ; કદરપો

દોષ=ગુનો; વાંક; ખામી

શેખી=પતરાળ

ખોડ=ખાંપણ; ખામી

આતુર=હોંસિલો;

ઉતાવળો

શિષ્યો=વિદ્યાર્થીઓ

પ્રશ્ન=સવાલ

કાયર=હેરાન

મુખાઈ=એવકુશાઈ

હાંસી=મજાક

અન્યાય=ગેરઘ-સાફ

લંગડો=પગે ખોડવાળો

ખાડો=જેની આંખની

કીકી ત્રાંસી હોય તે

મુગો=જેનાથી મોટે

ખોલાય નહિ તે

અવયવો=ભાગો

ચલણ=મતા

ખોડ ખાંપણ=એખ

કૃતિ=કરેલું તે; કામ

રચના=ખનાવટ

સંપૂર્ણ=પુરેપુરું

રૂપ=દેખાવ

કોશીશ=મહેનત

સવાલ—કેશવલાલને હસતું કેમ આવ્યું ? મોતીલાલે હસવા માટે
ના કેમ કહી ? કેશવલાલને શું દાખલો ખતાવ્યો ? મોતીલાલે શું કહ્યું ?
કેશવલાલે પોતાની ખાતરી કરવા માટે કોને પૂછ્યું ? નિશાળમાં
મહેતાળ વધારે ત્યારે કેવો વિવેક કરવો જોઈએ ? મહેતાળના મનમાં
એજ પ્રશ્ન વિષે આજે વિચાર શા કારણથી આવ્યો ? ખોડખાંપણ કે
શુદ્ધિની ખામી હોય તેની મસ્કરી શા માટે ન કરવી તે સમજાવો.
કઈ વાતમાં શરમાવું અને કઈ વાતમાં ન શરમાવું ?

સાર—શરીરની ખોડ અથવા શુદ્ધિની ખામી જોઈ કોની મસ્કરી
કરવી નહિ કારણ કે એ પરમેશ્વરની મજાક કર્યા જેવું છે.

પાઠ ૩૫.

વિનોદી=આનંદી

મૂળ=અસલ

હાજર જવાબી=તરતજ

જવાબ આપે એવો

હોશિયાર

વિનોદ=આનંદ	જહાં પનાહ=દુનિયાનું	બદેનવાળ=ગરીબ પર
શુળી=ફાંસી	રક્ષણ કરનાર; પાદશાહ	મહેરબાની રાખનાર
વિનંતી=અરજ	નામદાર=પ્રખ્યાત;	બેઅદબી=અવિવેક
વિદાય કર્યા=પાછા કાઢ્યા	ખડકી=ગોઠવી [નામીયા	સડ=દિંગ; છક

સવાસ—અકબર પાદશાહ ક્યારે ગેરવાળખી હુકમ કરેનો ? ખીરબલ તે હુકમ કેવી યુક્તિથી ફેરવાવતો ? પાદશાહે એક દિવસ શું હુકમ કીધો ? શા કારણ ? ખીરબલ પાસે કાણ આવ્યા ? શુળી જોવા માટે પાદશાહને શા માટે તેડી ગયો ? પાદશાહે કબ કબ ઘાતુની શુળી જોઇ ? તે જોઇને પાદશાહે શું પૂછ્યું ? ખીરબલે શું જવાબ દીધો ? અકબરે પોતાનો હુકમ શા માટે ફેરવ્યો ? સાર—દરેક માણસે વખત વિચારી કામ કરવું.

પાઠ ઉક.

કાનડી=કાનડાના રહે-	શિકલ	ઈગર=સાંકડા પાયવાની
વાસી	પહેરવેશ=પોશાક	લેધો
શિશુ=દકબણના રહે-	રિવાજ=ધારો	ધાધરો=ફરતો ધેરવાળો
વાસી	અનુસરતા=મળતા	ચણીઓ
જરાતી=ગુજરાતના	વર્ણુ=જાત	ઝોઢણું=છોકરીનું ઝોઢ-
રહેવાસી	ચોટલી=શીખા	વાતું લુગડું
ફિઆવાડી=કાઠિઆ-	ગુલ્દા=લટીઆ	લાજ કાઢે છે=માથાપર
વાડના રહેવાસી	સાફ=આખું; અધું	ઝોઢેલો છોડો મોઢાપર
ખી=કચ્છ પ્રાંતના	ચોરણો=પગે બેસતો ને	લાવે છે
રહેવાસી	જાધે પહોળો લેધો	સુરવાલ=પાટલુન
આ સુત્રી=મુસલમાની	કંમરે=કેડપર	સદરો=ટુંક બાહેતુ મોઢું
ખંના પથ	બેટ=કેડથી પગ સુધી	પહેરણુ
રો=મોંનો સંકેત	લટકતું લુગડું વીટા-	કસ્તી=પારસી લોક જીનની
	જવું તે	વણેલી પાટી કંમરપર

બાંધે છે તે; જનોઇ	મોકલવામાં આવે છે તે	બાધ=હરકત; અડચણ
નાતબહાર=ખીજા નાતમાં	વિધવા=જેનો ધણી મરી	શખ=મુડદું; લાસ
હાથેવાળે=વરકન્યાના	ગયો તે સ્ત્રી; રાંડેલી	દખમું=ભસ્તુ; પારસીન
હાથો હાથ મેળવીને	હલકી વણી=નીચ જાતિ	મુડદા મૂકવાનો કુવો
ખાંડું=કન્યાને માંડવે	(કાળી દુબળા વગેરે)	ખોલી=ભાષા
વરરાજા ન જતાં બે	છૂટ=રજા	રોટી=રોટલી
ધારવાળી તરવાર	માટી=માંસ	ખિજે હોખિજે=રોટલી

સવાલ—મુંબઇ ઇલાકામાં મુખ્ય વસ્તી કયા કયા લોકોની છે ?
 હિંદુઓના કેટલા વર્ગ પાડી શકાય ? મુસલમાનના કેટલા ભાગ પાડી
 શકાય ? એ ભાગ શા ઉપરથી પડ્યા છે ? એ ત્રણ જાત ઓળખવાની
 નિશાની આપો. એ ત્રણે જાતોના રિવાજ સમજાવો. ગુજરાતમાં
 કયા લોકો દારૂ પીએ છે તથા માંસ ખાય છે ? એ ત્રણે જાતનાં બેરસ
 ઓળખવાની નિશાની આપો. ખોલી વિષે કહેવત બોલો અને તેનો
 દાખલો આપો.

સાર—દેશ દેશના રીતરિવાજ તથા ખોલી જુદી હોય છે.

પાઠ ૩૭.

વિશ્વામિત્ર=ગાંધીરાજના	આવકાર=આદરમાન	શક્તિ મળે છે તે
પુત્ર; સમ સ્ત્રીમાંના એક	વાનીનું=વસ્તુનું	રાજખળ=રાજ વડે જે
વસિષ્ઠ=રામચંદ્રના ગુરુ	કામધેનુ=છેલ્લી વસ્તુ	શક્તિ મળે છે તે
જાણીતા=મહેર; નામીયા	આપનાર ગાય	વિસાત=ગણતરી
મુળગુરુ=રાજગોર;	માગણી=માગું	પદવી=ઓદ્ધો
પુરોહિત	ખજાતકારે=જેરજુલમથી	રાજપાટ=રાજગાદી
મૃતયા=શિકાર	અગણિત=વણાજ	ભારે તપ=મોટું તપ
આશ્રમ=મઠ	વીર=યોદ્ધા	ભૂલથાપ=ભૂલવા
	તપોખળ=તપ વડે જે	ભંગ=નાશ .

૩૪] પાંચમી ચોપડીના અર્થ આઠ આના.

અક્ષરિ=આહારુ ઋષિ	નિર્મળ=ચોક્ષુ	ગણાય છે. અણિમા,
થયો હોય તે	સિદ્ધિ=મેળવવી મુશ્કેલ	મહિમા, ગરિમા, લધિમા,
રાજર્ષિ=રાજાએ માન્ય	એવી વસ્તુ કે શક્તિ	પ્રાપ્તિ પ્રાકાશ્ય,
કરેલા ઋષિ	(એ આઠ પ્રકારની	ઇશિત્વ, વશિત્વ.)

સવાલ—વિશ્વામિત્ર કાણુ હતા ? એ ઋષિ શી રીતે થયા ?
વિશ્વામિત્રને કઈ પદવી મેળવવાની ઇચ્છા થઈ અને શા ઉપરથી ?
વિશ્વામિત્રની વાત કહો.

સાર—(૧) ધણી મહેનત કરવાથી ધારેલી વસ્તુ પ્રાપ્ત થાય છે.
(૨) જેનામાં ક્રોધ અને માનની ઇચ્છા હોય છે તેનામાં સારા ગુણુ આવતા નથી.

પાઠ ૩૮.

ખસેડવા=દૂર કરવા	પશ્ચિમમાં એક દેશ છે	મેશક=નક્કી
વિધિ=હરકત; અડચણુ	ઈન્દ્રનેર=આંધકામ	સીધી=હાથસી નામે એક
કામ હાથ પર લે=કામની	જાણુનાર	જાતના લોક
શરૂઆત કરે	સંયોગિભૂમિ=એ મોટા	તોડ=નિકાલ; ફેંસલો
કાયર=નાહિંમતવાન	જમીનના ભાગને	ફેડ્યાં=દૂર કીધાં
અમર=મરે નહિ એવું;	સાંધનારો જમીનનો	તરીકે=ગણીને; માનીને
પરવા=દરકાર [કાયમ	સાંકડો ભાગ	અગર=અથવા; કે
આમહ=મંડ્યા રહેવું તે;	પાધરાં=સીધા	ગુલામગીરી=ગુલામ
ફરી ફરીને કરવું તે	નહેર=નદીમાંથી પાણી	કરવાનો રિવાજ
ઠાર ભારીશ=જીવતો	લઇ જવા ખોદેલી ખાડી	મફળ થયો=પાર પડ્યો
ભારીશ	છાતી=હિંમત	એક સામટા=એકદમ
ક્રાન્સ=ધુરોપખંડની	મહાભારત=ધણુ કહણુ	ગુલામ=વેચાતો લીધેલો
	ખ્યાલ=વિચાર	ચાકર

સવાલ—આપલો તથા હિંમતવાન કોને કહેવો ? ક્યા ક્યા

માણસો હિંમતવાન થઈ ગયા અને તેમણે શું શું કામો કર્યા ? તેમને શું શું હરકતો નહીં ? ગુલામ વેચવાનો ધંધો કાણે બંધ કરાવ્યો ? ગુલામગીરી કયા સનમાં બંધ થઈ ?

સાર—જે કામ આરંભવું તે પુરું થતાં સુધી છોડવું નહિ, ને હિંમત હારવી નહિ.

પાઠ ઉદ્.

પટરાણી=રાખની મુખ્ય	જતન=રક્ષણ	રણુવાસ=જનનાંખાતું
રાણી	વિસ્તારી=જાંબાવી	રણુસંભામ=સહાયનું
કાં=કેમ	ગુંજામાં=ગજવામાં	મેદાન
પરોવાયું=લાગ્યું	દી=દિવસ	સિંહણુ=સિંહની માદા
ચાતક ચક્રવા=એક	ભો=ખીક; ભય	પાણી=બળ; જોર
જાતનાં પક્ષી	આકળા=આભરા	બાણુ=તીર
પ્રતિદિન=હરમેશાં; નિત્ય	શેતરંજ=સુદ્ધિબળની	ચોટ=દાવ; નિશાન
ખર=ગધેડો	રમત	લાગ્યે=જવલ્લે; કવચિત
ધુવડ=એક જાતનું પક્ષી;	દીનોનાથ=ગરીબનો	કાચી=ઓઢી; થોડી
ધૂડ (એનાથી દિવસે	ધણી; પરમેશ્વર	ખીલાને જોરેજ=ધણીની
દેખાતું નથી)	પટ=કકડો; દાવ; ખેલ	હંકથી
નિજ=પોતાનો	લહાવો=ઓરીઓ	પલોટાવું=મહાવરો થવો
વાસ=રહેઠાણ; મુકામ	શૂર=શૂરાતન; અહાદુરી	વિઘ્ના=હુન્નર; કળા
નિજવાસ=પોતાનો	પડશે તેવા દેવાશે=જેવું	ખાળો=અટકાવ
મુકામ	દુઃખ પડશે તેવો તેનો	હારે=સાથે
હરાયો=હરામનો;	ઈલાજ થશે	જશ=કીર્તિ; આખર
ખારકનો	જુદ=યુદ્ધ; લડાઈ	કાળખાં દાડશે=પેટમાં
વતન=મગીર	હડ=જીદ; આડાઈ	ધારકો પાડશે
	દાવો=હક; માલકી	શમી=મટી; દૂર થઈ

સવાલ—પ્રતાપસિંહ શા કારણથી ઉત્તમ હતા ? કોને ચિંતા હોય અને કોને ન હોય એ વિષે ડાહ્યા કવિ શું કહે છે ? રાણી અને પ્રતાપસિંહ વચ્ચે શું શું વાતવિવાદ થયા ?

સાર—(૧) ધણીઆણીએ ધણીના હુકમને તાબે થવું. (૨) સ્વદેશ પર પ્રેમ રાખવો.

પાઠ ૪૦.

સ્વદેશ પોતાનો દેશ
સ્વદેશ પ્રીતિ=પોતાના
દેશ પર પ્રેમ
જીવી રસાળ; ફળદ્રુપ
જીવન ભૂમ=ભારત
રાજનો મુતક; ભરત
ખડ; આર્વાકૃત;
હિંદુસ્તાન
વિષે=માં
જેહ=જે
કુ' તા=કહેતો
બલો=સારો
ભૂમ=ભૂમિ; જમીન
પ્રાણ=જીવ
મુજ=ભાન વગરનો
ભૂમિ=પૃથ્વી
જારે=મોઝરૂપ
દાગ=દાગણી; દયા

શુષ્ક=સુકુ; સ્નેહ વગરનું
હૈયુ=મન
વંજ=દહણ પત્થર
લેવું લેવું=લેણદેણ
કદાપિ=કદાચ
લક્ષ્મીવાળો=ધનવાન;
તવગર; પૈસાદાર
પોટો=મોટો
વંચતી=વૈભવવાળો
રાજવી=રાજા
રૂપાળો=ખૂબસુરત;
દેખાવડો
તથાપિ=તોપણ
ત્રિવક્રી=ખરે ખોટું
સમજનાર
વખાણે=તારીફ કરે
દાગ=દાગડા
પ્રમાણે=પેઠે
સ્વદેશી=પોતાના દેશનો

પોટો=ખરો; સાચો
ખાણે=મટાડે; દૂર કરે
પાણે=પોષે
કદ્યાણુમાં=બલામાં;
સારામાં
લેખે=ગણે; માને
પુરાપ્રેમથી=ખરા હૈતથી
પેખે=જુએ; ઓળખે
વિદતા=પડિતાઈ;
વિદાનપણું.
વાપરી=ખરચી
દેશ દાએ=દેશની
લાગણીને માટે
લોક લાજે=લોકની
શરમથી
સ્વદેશાભિમાની=પોતાના
દેશનું અભિમાન ધરીને
કરેલાં
વૃથા=ફાકટ

સુંબઈ ઇલાકાની ભૂગોળની પ્રતિનિધિતાના ઠાઠા આના. [૩૭]

જન્મ=જિંદગી; જીવતર	કાળ=વખત	હર્ષનાં=હરખનાં;
ખોયો=ગુમાયો	ગાળી=ગુમાવી	આનંદનાં
કમાણી=સાર્થક; પેદાશ	સ્વદેશે=પોતાને વતને	આંસુ=આંખમાંથી પડતાં
વિદેશે=પરદેશે	વિયોગી=છુટાં પડેલાં	પાણી
વસીને=રહીને	ભેટી=મળી	નાંવે=આવે નહિ

પાઠ ૪૦. દેશ પર પ્રેમ.

સારા ભરતખડમાં હમેશાં રહેતો હોય તેમાં કોણ ગિયારો હશે કે જે “મારો દેશ સારો છે, મારી ભૂમિ સારી છે, એ મને જીવથી હમેશાં વહાલી છે” એમ નહિ કરતો હોય? (મતલબ કે બધાજ કહે છે) (૧) કયો અકકલ વગરનો પૃથ્વીને ભારે મારતો હશે? તો કે જેને દેશની લાગણી જરાપણ નથી, જેનું મન હમેશાં સુકું ને કઠણ પથર જેવું હોય છે, અને જે એમ જાણે છે કે મારે કંઈ લેવું દેવું નથી. એવો માણસ (૨) કદાપિ તે ઘણો પૈસાવાળો હશે, મોટા વૈભવવાળો, રાજા કે રૂપાળો હશે તોપણ તેને વિવેકી માણસ વખાણે નહિ, તે કાગડા અને કીડાની પેઠે ગુજરાન ચલાવે છે. (૪) જે દેશીના દુઃખ મટાડે, હજારો માણસોનાં હમેશાં પોષક કરે, વળી લોકોના લાભમાં પોતાનો લાભ ગણે, તેને ખરો સ્વદેશી જાણેલો. કહો કે તેને ખરા હેતથી કોણ નહિ જુએ! (મતલબ કે બધાજ જુએ) (૪) જે વિદ્વાન માણસે દેશની લાગણીને મોટે વિદ્યાનો ઉપયોગ કીધો નથી. જે પૈસાદારે લોકોની શરમથી એક પાઇ પણ ખરચી નથી. જેણે સ્વદેશભિમાનનાં કામ કીધાં નથી, તેણે પોતાની જિંદગી નકામી ગુમાવી અને શું કમાયો? (મતલબ કે કંઈજ નહિ) (૫) પરદેશમાં રહીને ઘણો વખત ગુમાવીને જે સારો ભાગ્યશાળી હોય તેજ પોતાને દેશ જાય અને છુટાં પડેલાં સગાં અને ભૂમિને હેતથી મળે તે વખતે

૩૮] હિંદુસ્તાનની સાંભૂજોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ચારઆના.

કહો કે કોને હરખનાં આંસુ નહિ આવે ? (મતલબ કે બધાનેજ આવે)

પાઠ ૪૧.	બલુન	પાણીમાં દેખાતી
ખંટોએ=જરાપણુ	વીત્યા=ગયા	સામી છબી.
ઉદ્ધત=મને તેમ ચાલનાર	આતુરતા=ઇતેજરી	જગીર=કામના બદલામદ
હજુરી=પાસે રહેનાર	હોજ=પાણીની મોટી	મળેલી જમીન
નોકર	ટાંકી	
ઉંચે ઊડવાના સાંચા=	પ્રતિબિંબ=કાચ કે	

સવાલ—અકકલખાજખાંમાં અકકલ કેટલી હરી ? એની અકકલની વાત કહો.

સાર—ઉપરીઓ અવિચારી હોય ત્યારે તાખાના માણસોએ સમયસચક્તા વાપરી કામ કરવું.

પાઠ ૪૨.	ફેલાઇ=ગુંગળાઇ	અણીશુદ્ધ=વગર ઈર્મિએ;
મધરાત=વચલી રાત;	તાળે વા=ચોકખી હવા	સહીસલામત
રાતના વાગતાનો વખત	જાગૃતિ=જાન; શુદ્ધિ	જોખમ=સંકટ
ફેરણી=ચોકી; ફેરી; રોન	લાગ=દાવ; વગ	સુંદ=કપડાની નળી
ધાંટા=ખૂમ	વાડાની ભીંત=વડો	આંકડી=ખેંચીતે પાડ-
ફડાફડ=ફડફડ	પાધરોજ=તરતજ	વાતું ઓજર
બંબાવાળા=મંબો રાખ-	હડસેતો=ધકકો	ગોટાળો=હરકત
નીસરણી=મીડી [નાર	ધૂજતાં=થરથરતાં	ઓલવાઇ=ખુલાઇ
માંડીને=ગોઠવીને	ફેરા=આંટા,	
પથારી=ખિજાતું	જાતીવાળા=હિંમતવાન	

સવાલ—રાત્રે સિપાઇઓ કેમ ફરતા હતા ? તેઓના જોવામાં શું આવ્યું અને તેઓએ શું કર્યું ? સુચારના બાઇબધે કેટલા માણસના જીવ બચાવ્યા અને શી રીતે ? ક્યા ક્યા માણસના જીવ બચાવ્યા ?

સાર—મિત્રને આફતની વખતે મદદ કરવી, એ આપણી ફરજ છે.

પાઠ ૪૩.	આમેહુબ=મૂળને પુરે-	મિનારા=ચુરજ
મૃગજળ=ઝાંઝવાનું પાણી;	પુરો મળતો.	ધુમટ=અર્ધગોળ શિખર
ખરૂં પાણી નહિ પણ	ભર ઉત્તળામાં=ફાગણ	વાળું ઢાંકણ. (એનો
હવાના તપવાથી	ચૈત્રમાં	દેખાવ ઉઘાડેલી છત્રીના
દેખાતું પાણી	ભાસ=દેખાવ	ઉપજા ભાગ જેવો
કરડા=સખત	ખારાધોડા=એ વીરમ-	હોય છે)
પાથર=સપાટ	ગામ પાસે ગામ છે.	ભોમીઓ=રસ્તે ખતાવ
પ્રદેશ=મોટો દેશ	(અહીં વરાગડુ મીઠું	નાર
વિચિત્ર=તરેહવાર	પાકે છે)	ચકિત=સ્તબ્ધ; દિંગ
દેખાવ=ભાસ	માહીતગાર=ગણીતા	પ્રવાસી=મુસાફર

સવાલ—મૃગજળ તે શું? તેથી લોકો કેમ ભુલાય છે? ક્યા લોકો મૃગજળને ઓળખી શકે છે? મૃગજળને લીધે કેવા કેવા દેખાવ માલમ પડે છે? મૃગજળ તથા એને લીધે જે દેખાવો દેખાય છે તેનું કારણ સમજાવો. મૃગજળ ક્યાં ક્યાં દેખાય છે, તે ક્યારે દેખાય છે?

સાર—મૃગજળ એ ખરેખર પાણી નથી, પણ હવાના તપવાથી મેદાનમાં અથવા રેતીના રણમાં દેખાતું પાણી છે. આ દુનિયા મૃગજળ જેવી છે, કારણ મૃગજળને લીધે ખરા દેખાવો ન હોવા છતાં દેખાય છે, તેમજ દુનિયા આપણને દેખાય છે.

પાઠ ૪૪.	સૂગ્રી આઘ્યો=માલમ	ઝાળ=ચુરસો; કોધ; રીસ
મહિમા=મોટાઈ	પડયો	ભાલયોળ=રાતા
મુક્ષા=ખખોલ	આંતર્યો=ધેર્યો;	નાલાયક=ખદમાસ
કાકલું=ફાડી ખાનાર	માથાથી પગ સુધી=	અખધડી=હમણાં ને
ગાનવર	ધણીજ	હમણાં

૪૦] ચોથી ચોપડીનો ડિક્શન શિક્ષક સાર આના.

કુષ્ઠ=નાનો કુવો	ધોસ=સામો અવાજ	નથી; નમળું પડે છે;
ડોકાઉ=ડોકું	આથ બીડવા=સામા થવું	ઉતરતું છે
ગર્જના=ગડગડાટ	પાણી ભરે છે=હિસાબમાં	

સવાલ—દુર્દાતસિંહ પોતાનું ગુજરાન શાથી ચલાવતો ? રોજ કેટલા પશુ મારતો હતો ? અથવા પશુઓએ મળી શું વિચાર કીધો ? કાઢલાએ શું યુક્તિ વાપરી ? **સાર**—(૧) બુદ્ધિ આગળ જોર કંઈ વિસાતમાં નથી. (૨) શેરને માથે સવાશેર હોય છે માટે અહંકાર કરવો નહિ.

પાઠ ૪૫.

નળ=લોહા કે ચિનાઈ	ધાર કાઢાળા જેવી	સુધરાઈ ખાતું=
માટીનાં ભુંગળાં	ને ખીજી શંકવાકારની	મ્યુનિસિપાલિટિ
જન્મારામાં=જિંદગીમાં	હોય છે)	જંગી=બણી મોટી
ઠેર ઠેર=ઠેકાણે ઠેકાણે	છીણી=ધાતુ કાપવાનું	સગવડ=જોગવાઈ
ટાંકી=હોજ	ઓળર	વરાળયંત્ર=વરાળથી
જવહરજ=ભાગ્યેજ	પેચ=આંટા	ચાલતો સંચો
તીકમ=જમીન ખોદવાનું	સગવો=કોક; ચક્લી	જોડાણ=સંધાણ
ઓળર; (એની એક	ટોટી=ખોલી	આગ=લાહે
	દડદડ=ધડધડ	ખોધ=માન; સમજ

સવાલ—શહેરમાં મીઠું પાણી નળ વાટે ક્યાંથી આવે છે ? ટાંકી ઉંચી બાંધવાનું કારણ શું ? નળનું જોડાણ શી રીતે કરે છે તે સમજાવો. મીઠા પાણીના નળથી શો લાભ ? નદીના મુખ આગળ કુવા નહિ ગાળવાનું કારણ શું ? **સાર**—પાણી વગેરે પ્રવાહી પદાર્થ જેટલી ઉંચાઈએથી આવે તેટલી ઉંચાઈએ ચઢી શકે છે. પ્રવાહી પદાર્થોમાં સરખી સપાટીએ રહેવાનો ગુણ છે.

પાઠ ૪૬.

તંદુરસ્તી=સુખાકારી;	આરોગ્યતા	ખિમારી=રોગ; વ્યાધિ
	સખળ=મજબુત	મરડો=પેટમાં દુઃખીને

ઝાડો થવાનો રોગ	લાગણી=દાઝ; દયા	પડતું બાધિલું હોય તે
સંધરણી=વારેવારે ઝાડ	ચાંપતા=તરત; લાગલા	ગંદકી=ગોજવાડ
થવાનો રોગ	કાસળ=મૂળ; જડ	મરી=ઉતરી
અભાવ=અચ્ચી; અપ્રીતિ	ભર=ગીચ; ધણી	જંતુ=ઝીણાં જીવડાં
મધુરં મધુરં=જરા જરા	કેકરડા=છાણ મૂત્ર વગેરે	રોગી=રોગવાળાં
શોખ=મુચ્છા;	કોહવડાવવાની જગા	કોહ=દોર બાંધવાની જગા
ખુલાસો=સમાધાન	જળજર=સંડાસ	વિદાય થયા=ગયા
ખાટલે પડેલા=માંદા;	થાળું=મથાળું; કુવાના	
ખિમાર	ઉપર છોખધ ઢાળ	

સવાલ-ગામમાં મરણનું પ્રમાણ વધ્યું ત્યારે કોણે કોની મારફત તપાસ કરાવી ? ગામમાં લોકો ક્યા ક્યા રોગથી પીડાતા હતા ? સાહેબે એ શાથી જાણ્યું ? રોગના મૂળનું કારણ શું હતું ? સાહેબે રોગનું મૂળ કારણ પાણી તે બાબત શું શું હકીકત કહી ? પાણી સ્વચ્છ કરવાની કેટલી ને કમ કમ રીત છે ? દૂધ સ્વચ્છ રાખવા માટે શું શું બલામણુ કરી ? પાણી તથા દૂધમાં હવા ચૂસવાનો ગુણ છે કે નહિ, હોય તો તે દાખલો આપી સમજાવો.

સાર-સ્વચ્છ હવા, સ્વચ્છ પાણી તથા સ્વચ્છ ખોરાકનો ઉપયોગ કરવાથી રોગ થવાની ધાસ્તી રહેતી નથી. માટે ઉપરની ત્રણ બાબતો પર ખાસ કાળજી રાખવી.

પાઠ ૪૭.

ધાધ=દોડી

બાવે=હેતથી

આત=આધ

આથ=સંગાત; ટોળું

કપટે=દગાથી

ખસે=દૂર જાય

સામગ્રી=સામાન

હસે=મસ્કરી કરે

ઉતરવા=રહેવા

પરોક=ધણાજ; વધારે

વસમો=કપરો; કહેણુ

દામ=જગો

છાજ=છત

વળી=સાકડી

ભીંતો=ભીંત	મરડે=મરડે	પેટીનું=વંશનું
દોદશ=અંતે બાળુ	મંડપમાં=માંડવામાં	ન બાપા=બાપ વગરના
બુઆ=ડાંસ	ચંગ=મંજુરા; કાંસા જેડ	ભણી=સારાં —
હુઆ=મયા	લટકે=ટિંગાય	કંઠુ=સખત
હસણી=મળક ખોરી	પટકે=પિછોડીએ	કંઠુબોલ=મેણાના બોલ
નાત્ય=નાત [માનનારો	કાપટ=લાકડું	મચ્છર=અહંકાર; તોર;
વૈષ્ણવ=વિષ્ણુ ધર્મ	ભારો=બુડો	ઝેર
દર્શન=ભાવથી જોવું તે	મામેરાનો=મોસાળાનો	પુઠળથી=પાછળથી
ખોષએ=દૂર કરીએ	ઉધારો=બાકી; મણા	બડબડો=બબડો
મુદ્દરી=બુવાન સો	તુળસીદળ=તુળસીનાં પાં-	લખેશરી=લાખ
મન વિના=કમનથી	કુંકશે=વગાડશે [દડાં	રૂપીઆનો ધણી
નમે=નમસ્કાર કરે	પુરં=પરોબર	શે=શું
દીઠાં=જોયાં	કૌતક=મસ્કરી; ગમત	રાંક=ગરીબ
હરિ=પરમેશ્વર	ટોળ=મળક	પિતા=બાપ
પુટડો=દેખાવડો	ઉતાવળી=ઝડપથી	મુજ=મારે
તુઠડો=પ્રસન્ન; ખુશ	મરમે=ભેદમાં	મેર=મેરૂ પર્વત
ભાંગધું=દૂર થયું	લળવ્યું=એબ લગાડી	જીવતો રહે=કાયમ રહે

પાઠ ૪૭ નરસિંહ મહેતાની ઉના ગામમાં પધરામણી.

સમજીતી—નરસિંહ મહેતા આવ્યા સાંભળી, શ્રીરંગ મહેતા દોડતા આવ્યા ને અંતે વેવાઈ હોંસથી ભેટયા. જમાઈ અને જમાઈનો ભાઈ પણ મળ્યા. બધા નાગરનું ટોળું પણ આવીને મળ્યું. (૧) તે બધા જળભેદથી ભેટીને પાછા દૂર જતાં રહે અને એનો સામાન જોઈ જોઈને મસ્કરી કરે, ઉતારાને માટે એક ધર આપ્યું, તેમાં ચાંચડ, મચ્છર ધણીજ હતા. (૨) તે ધરની જમીન ઉચી નીચી ને કંઠુ હતી, ને

છાપરાપર નળીઆં નહોતા; તે ધરની છાજ કોહેલી ને સાકરીઓ જુની હતી, અને બીતો અને બાજુએ બેવડી વળી ગએલી હતી. (૩) ન્યાં નરસિંહ મહેતાને ઉતારો થયો, ત્યાં ઘણાં માંડડ ને જુઆ હતાં. વેવાઈ ઉતારો આપી ગયા પછી મળકબોરી નાગરી નાત બોલવા લાગી. (૪) કુંવર વહુનો બાપ વૈષ્ણવ છે, તેથી એના દર્શન કરીએ તો પાપ જતા રહે અને પાવન થઈએ, મહેતાને જોવા માટે ઘેરઘેરથી સુંદરીઓ ખુશીથી આવી. (૫) કમનથી મહેતાને નમસ્કાર કરે અને કહે કે તમે આવ્યા તે સારું થયું. સ્ત્રીઓ એક બીજાને કહે છે કે મહેતાને જોયા તે પરમેશ્વરને જોયા બરાબર છે. (મતભ્રમ કે એમ મશ્કરી કરે) (૬) જુઓ એનો રસાલો કેવો દેખાવડો છે? એને પરમેશ્વર પ્રસન્ન છે. મશ્કરીમાં એવું કહે છે કે, હવે કુંવર વહુનું દુઃખ જતું રહ્યું, એમ કહીને મોહું મચડે છે. (૭) મહેતાના બળદ ઉપર ઘણી બગાઈઓ છે તે જુઓ. મહેતાજી માંડવામાં કીર્તન કરશે તેથી નાગરની નાતમાં શોભા વધશે. (૮) આ ગાંસડી વળગાડેલી લટકે છે, તેમાં પીછોડીએ તાલની જોડ બાંધી છે. આ તુલસીના લાકડાનો બારો (તુલસીની માળા) છે. કહો હવે મોસાળામાં શું ખામી છે! (૯) છાજડીમાં તુલસીનાં પાંદડાં મૂકશે. ને ઉભો રહીને શંખ વગાડશે, સાધુ ઇશ્વરનું ભજન કરશે એટલે મોસાળું પુરું થશે. (૧૦) એમ નાગરની સ્ત્રીઓ ગમત કરે અને મશ્કરી કરીને ઘર તરફ પાછી જાય. બાપા મોસાળું લઈને આવ્યા તે વાત કુંવર બાઈએ જાણી. (૧૧) તેથી ઝડપથી મળવાને માટે દોડી, કે નણુંદ ભરમમાં બોલી કે બાપ દીકરીને આ શું પ્રીત કે હાંસી કરવા આવ્યો! (૧૨) બાપદાદાની સાત પેઢીને એમ લગાડી; સાથે સાધુઓનું શું કામ હતું! શું એકલા મળવા જાઓ છો! એવા બાપ કરતાં બાપ ન હોય તો સારું! (૧૩) આવો મહેશ્વરનો

બોલ સાંભળીને કુંવરબાઈ પાછી વળી, ને કહેતા લાગી કે, હે નણ્દ એટલો અહંકાર શા માટે રાખો છો ? હે બેન ! પાછળથી શું બપડો છો ! (૧૪) જેનો બાપ પૈસાવાળો હશે તેની દીકરીને ઘણો લાભ થશે કાંઈનો બાપ લખેશ્રી કહેવાય તો તે મારે શું કામનો ? (૧૫) ગરીબ બાપ મારે ઘેર આવ્યો તો તેનું એક કાપડું સોનાના મેરૂ પર્વત બરાબર છે. તમારી મરજીમાં આવે તેમ બોલો, પણ મારે તો એ બાપ જીવતો રહો. મતલબ કે એ બાપ ધણું જીવજો. (૧૬)

પાઠ ૪૮.

વર્તણૂક=ચાલચલગત	મીઠું મરચું ભભરાવીને=	અસર=લાગણી
પ્રમુખપદ=સભાના ઉપ-	વાત વધારીને	ટટાર થયા=અમલ
રીની જગા; અધ્યક્ષ	સુગંધ=સારીવાસ; ખુશબો	સ્થિતિમાં આવ્યા
હજુર=આગળ	દુર્ગંધ=નહારી વાસ	નિરોગી=રોગ વગરનું;
રજુ=મોબુદ; હાજર	ઘેર=ગિહામણી	તંદુરસ્ત
પરવડતી=ફાવતી	ગાંડપણુ=ગાંડાપણું	જાતમહેનત=શરીરની
તસ્દી=મહેનત	પોપણુ=ગુજરાન	મહેનત
વૈતરૂં=મખત મજુરી	નમીએ=ટકીએ	નિભાવ=ગુજારો
	આવેશ=ક્રોધ; ગુસ્સો	

સવાલ—હાથ, પગ, જીમ, દાંત, નાક, કાન એ દરેક શું શું કામ કરે છે તે કહો. પેટ શું કામ કરે છે તે કહો. મગજ શું કામ કરે છે ? બધા અવયવોએ કામ કરવું બધ કીધું તેથી શું પરિણામ આવ્યું ? આપણને એક બીજાની મદદની જરૂર છે તે દાખલો આપી સમજાવો. (જુઓ પાઠ ૬.)

સાર—આ દુનિયાનો આધાર એક બીજાની મદદ પર રહેલો છે.

પાઠ ૪૯.

લવાડા=હેવળવાડા;	આણુ પર્વત ઉપરના	શ્રાવક=જૈન
	દહેરાનો ભાગ	પ્રેમ=આસ્થા; શ્રદ્ધા

કુંભારીઆ=એ આરાસુર

પર્વત ઉપર છે.

પાલિતાણા=કાઠિઆ-

વાડમાં શેત્રુંજે કુંગર

પાસે શહેર છે,

ગીરનાર=કાઠિઆવાડમાં

મોટો પર્વત છે

રાણકપુર=એ રજપુત-

સ્તાનમાં છે

રળિઆમણાં=શોભિતાં

પરધર્મ=ખીજે ધર્મ

ખાંધણી=ખાંધકામ

નકશી=કોતરકામ;

કોતરણી

સુગમ=સહેલું; સુતર

માધલ=પોણા ગાઉ

વાહનો=ગાડી, ઘોડા વગેરે

ખેસવાનાં સાધનો

છાવણી=લશ્કરનેરહેવાની

જગા

રમણીય=સુંદર

દેવળવાડા=દેવળનો જથ્થો

આરસપહાણુ=સંગેમર-

મર એક જાતનો

પત્થર

અણહીલવાડ=પાટણ;

(સરસ્વતી નદીને કાંઠે

રાજધાનીનું શહેર

હતું; એ વનરાજ

ચાવડાએ ઇ. સ.

૭૪૬ માં અણહીલ

ભરવાડના નામથી

વસાવ્યું હતું)

શિખર=ટોચ

આદિનાથ=જૈનધર્મ

સ્થાપનાર પહેલા

તીર્થ કર

કાખેલ=હોશિયાર

દહાડાને અંતે=સાંજે

કોતરણી=કોતરકામ;

નકશી

રોજ=એક દિવસનો

પગાર

નેમિનાથ=જૈન ધર્મના

૨૨મા તીર્થકર

શોભા=ખુબસુરતી

પાર વિનાની=અપરંપાર;

ધણીજ

દેરાણી=દીવરની વહુ

જેઠાણી=જેઠની વહુ;

વરનાં મોટાભાઈની વહુ

ખ્યાન ખે ચે=મોહ પમાડે

અન્યથા કરે

દેરાસર=દહેર

ગભારો=દેવળના જે

ધુમટવાળા ભાગમાં

મૂર્તિ હોય છે તે

સભા મંડપ=દહેરા

માંહેસો આગલો

વિશાળ ભાગ

ખારીક=ઝીણાં

આરસપહાણુ=સંગેમર-

મર; એક જાતનો

ચળકતો પત્થર

ખીણુ=છાપ

નજર ઠરી જાય=જોયાકરે

વિરમય=અન્યથા;

નવાઇ

નિર્જીવ=જીવ વગરની

પ્રવીણુ=હોશિયાર

૪૬] સુરત જિલ્લાનો “ભૂગોળ શિક્ષક” ત્રણ આના.

સવાલ—ક્યા લોકોની પોતાના ધર્મ પર આસ્થા ધણી હોય છે? ક્યા લોકો ધર્મના કામમાં પુણ્ય પેસા ખરચે છે? જૈન લોકોનાં જોવા લાયક દહેરાં ક્યાં છે? આણુ જવું હોય તો શી રીતે જવાય? રાણકપુર ક્યાં છે? વિમળશ્યા, તેજપાળ, વસ્તુપાળને ઝોળખાવો. એમણે ક્યાં દહેરાં ખાંખ્યાં? સરમ દહેરાં ક્યાં છે? આદિનાથ અને નેમિનાથ કોણ? કયું કોતરકામ બહુ વખાણવા લાયક છે? જેઓએ એ દહેરાં જોયાં છે તેઓ આ દેશ માટે શું અભિપ્રાય આપે છે?

સાર—ધર્મનાં કાર્યો કરવાં જોઈ નામ અમર રહે.

પાઠ ૫૦.		
નિદ્રામહી=ઊંઘમાં	દિનરાત=દહાડો રાત	કળ્પ=દુઃખ
તન=શરીર	આરામ=વિશ્રાંતિ;	અનેક=વણાજ
લાન=થુલ્ય; સમજ	વિસામે	કાપે=ફર કરે; મટાડે
પુરણ=પુરેપુરું	શ્રમથી=મહેનતથી	સૂઝ્યાં=ખનાવ્યાં
સમયે=વખતે	સુખ દીએ=સુખ આપે	પાવક=ગરમી; અગ્નિ
પ્રથમે=પહેલાં	ભર=પૂર્ણ	ઇશે=ઇશ્વરે
સ્મરેં=યાદ કરેં	નિંદ=ઊંઘ	સત્તા=હકુમત
કાર્યો=કામો	આણી=લાવી	સદિવ=હંમેશાં; સદા
પાલન=પોષણ	મેઘમંડળ=વાદળાં	થાપી=ખેસાડી
કાળ=માટે; વાસ્તે	નિયમિત=નિયમ પ્રમાણે	સુબુદ્ધિ=સારી અક્ષત્ર
રચના=મનાવટ; ગોઠવણ	વૃષ્ટિ=વરસાદ	નીતિપંથ=નીતિનો રસ્તો
તેજસ્વી=પ્રકાશીત	સંતોષ=તૃપ્તિ	ભુજાવતા=વીસરાવતા
શશી=ચંદ્ર	સૃષ્ટિ=દુનિયા	સંશય=શક
તિમિર=અંધારું; અંધકાર	પૃથ્વી=જમીન	મુજ=મારા
અગને=આકાશમાં	ધન=પૈસો	સદ્મકિતા=ખરી ભક્તિ
	કઠિન=કપરાં; અધરા	અરણ્ય=પગમાં
		હવે=સંતોષ પામી રહું

૬:૬:૬ પાઠ ૫૦ ધ્વજ પ્રાર્થના. ૬:૬:૬

સમજીતી-જ્યારે જીવમાં શરીરનું ભાન નહોતું, ત્યારે જીવો કે જેણે પુરેપુરી સંભાળ લીધી, તેને સવારનાં પહેરમાં પહેલો યાદ કરે, પછી દહાડાનાં બધાં કામો કરે. (૧) એ હંમેશાં હેતથી પ્રાણીઓનું પોષણ કરે છે. જીવને માટે જગતની બનાવટ જણાય છે, પ્રકાશવાળા સુરજ અને ચંદ્રમા હંમેશાં પ્રકાશતા રહે છે; તે જીવને જીવન શક્તિ વધારે આપે છે. (૨) એ આકાશમાં રાત દિવસ ફરીને અધારે મટાડે છે, ત્યાં તેને આરામ ખીલકુલ નથી, દહાડાની ધણી મહેનતથી પ્રાણી થાક્યો ત્યારે આખી રાત સુખ આપે એવી સારી ઊંઘ આણી. (૩) જે વાદળાં વખતસર વરસે છે, તેથી દુનિયા સંતોષથી આનંદમાં પુલાય છે, જમીનવડે ધન અને વનસ્પતિવડે અનાજ આપે છે; તે જીવોના ધણાં દુઃખ મટાડે છે. (૪) પરમેશ્વરે પવન, પાણી અને અગ્નિ એ કેવાં બનાવ્યાં છે ! એ ત્રણ જીવોનું હંમેશનું જીવન (જીવવાનો આધાર) છે. વળી એ ત્રણને માણસની ચાકરી આપી છે. અહા ! પ્રાણીના સુખનાં સાધનની શી ગોઠવણ કરી છે ! (૫) અહો પરમેશ્વર તે માણસને મન ને અકકલ આપીને બધા જીવોપર માણસની બણી સત્તા રાખી છે, જે હંમેશાં એવું સાઈ પોષણ કરે છે, તેને વીસરીને ભજે નહિ તે પાપી માણસ છે. (૬) પરમેશ્વર હું માગું છું કે સારી ભુદ્ધિ આપો અને નીતિને રસ્તે દોરવો, મને ભુલાવામાં નાખનાર બધા વહેમો દૂર કરો; મારી ફરજ છે, એમ સમજીને હું બધા કામ કરું, અને સદ્ભક્તિથી પરમેશ્વરના ચરણમાં ઈરું, મતલબ કે સાચી ભક્તિ કરી મોક્ષ પામું.

પાઠ ૫૧.

પરાક્રમી=સમર્થ;

જોરાવાર; શૂરવીર

પરદુઃખભંજન=પારકાનું

દુઃખ કાપનાર

શોખીન=આનંદ લેનાર

ઉદાર દીક્ષનો=મોટા	સાખીત=નક્કી; પુરવાર	ડાંગ=ગાડી મજબુત
મનનો	પ્રપંચ=તરકટ; દગો	લાકડી
શ્લોક=છંદ; બે ક ચાર	વેશ=દેખાવ; પહેરવેશ	ઉગામી=ઉઠાવી
લીટીની સંસ્કૃત કવિતા	શિરામણુ=નાસ્તો	પાંહે=પાસે
સ્મરણશક્તિ=યાદદારતી	હાસ=થાકીને વિશ્રાંતિ	નીયા=ધન્સાફ
કમાણી=પેદાસ; મળતર	લેતી વખત બોલે છે	ફાંહી=ફાંસી; શુળી
મતલબ=સાર	રાજવહીવટ=રાજ	હાનિ=ખગાડ; નુકસાન
વડવા=આપદાદા	કારભાર	હાચેહાચું=ખરેખર
ઉછીનું=થોડી મુદત માટે	વૈદ્યશાસ્ત્ર=વૈદ બનાવ-	કારે=ક્યારે
ધીરેલું	વાનું પુસ્તક; રોગ	અમૃત=જેથી ઘડપણ ને
પુરાવો=સાબીતી	પારખવા, તેનું ઓસડ	મોત ન આવે એવો
બનાવટી=ખોટો	કરવા વગેરે સંખંધી	પીવાનો પદાર્થ
સ્તબ્ધ=દિંગ; ચકિત	જે વિધા તે	

સવાલ—ભોજ રાજ કયા વંશના? એ વિક્રમ પછી થયા કે પહેલાં? એના વખતમાં ગુજરાતમાં કયો રાજ હતો? ભોજરાજ શાને માટે પ્રખ્યાત થઇ ગયો? ભોજરાજ વિષે શું કહેવામાં આવે છે? એની સભાના પંડિતોએ શો પ્રયત્ન કર્યો? એ પંડિતોના માથાનો કાણુ મળ્યો? તેણે શું કીધું? રાજ્યે તેને કેટલું ધન આપ્યું? ભોજરાજ નગરચર્યા જેવા કેમ નીકળતો હતો? ભોજરાજ શાથી ખૂશ થયા?

સાર—(૧) દરેક માણસે વિદ્વાનને માન આપવું (૨) ગરીબોના ઉપર દયા રાખવી.

પાઠ પર.	પુરણી=પુરાણ	નર્ચા=નિરોગી; રોમ
તાણુ=તંગાસ	કરીમર=કરીમરી કરનાર	વગરના
અનાથ=ભેજ	ધમણુ=વાકુલવાનો સંયો	પહેલું સુખ તે બોલે

નર્મ=પહેલું સુખ તે	ખનીજ=ખાણુમાંથી	કહેવાય છે)
જાતે તંદુરસ્ત.	ખોદી કાઢેલો	ખજાનો=ભંડાર
વાઢકપનું=નસ્તરનું	(જે પદાર્થે ભોંયમાંથી	સદ્ગૃહસ્થ=સારો માણસ
ગુણદોષ=ફાયદા ગેરફાયદા	ખોદી કાઢવામાં આવે	તરીકે=માફક; પેઢે
ઓપધ=ઓસડ; દવા	છે તે ખનીજ પદાર્થ	આબાદ=સુખી

સવાલ—ગામ વસાવવામાં કોની કોની જરૂર પડે ?

પાઠ પૃ. ૫૩.	સ્વાર્થ=પોતાની મતલબ	યોજનગઢા=સત્યવતી;
પાંડવ=માંડું રાજના	ત્યાગ=છોડવું તે	મત્સ્યગંધા; વ્યાસના
છોકરા	પ્રખ્યાત=જાણીતા	માતા
કૌરવ=કુરારાજના કુળમાં	ભયંકર=પળાય નહિ	ખૂંમસુરત=દેખાવડી
ઉત્પન્ન થએલા;	એવી; સખત	ઉત્કંઠા=આતુરતા; ઇચ્છા
ધૃતરાષ્ટ્રના છોકરા	પ્રતિજ્ઞા=આધા; પશુ	માયું=માગણી
નામાંકિત=પ્રખ્યાત	રૂપવાન=ખૂંમસુરત	ગંભીર=ઘણી ભારે
જાણીતાં=જાહેર	માછી=માછલાં પકડવાનો	ભયાનક=પાળી ન શકાય
હસ્તિનાપુર=એ દિલ્હીની	તથા વહાણ હંકારવાનો	બહાચારી=કુ વારા [તેવી
પાસે હતું	ધંધો કરનાર	રહેવાનું તત પાળનાર
પેઢી=ઓલાદ; વંશ	કાંતિ=ખૂંમસુરતી	કાલ=વચન

સવાલ—હસ્તિનાપુર ક્યાં હતું? હસ્તિનાપુરમાં કોની ગાદી હતી? શંતનુ રાજનું લગ્ન કોની સાથે થયું હતું? તેને કેટલા છોકરા થયા હતા? બધા જીવતા હતા? સૌથી નાના છોકરાનું નામ શું? પાછળથી તેનું નામ શું પડ્યું અને શા કારણથી? શંતનુ રાજ દિન પર દિન કેમ સુકવા લાગ્યા? બીજા પિતાને માટે કેવી પ્રતિજ્ઞા લીધી?

સાર—માખાપની મરજી સાચવવાને ગમે તેટલું દુઃખ પડે તો તે મહન કરવું.

પાઠ ૫૪.	વગેરે કીમતી જવાહીર	મરણીઆ=મરવાની
સોમનાથ=પ્રભાસપાટણ	જડીત=જડેલાં	દરકાર વિતાના
અફઘાનિસ્તાન=અફઘાન	નટ=નાચ કરનાર	ખુનરેજ=કતલ
લોકોનો દેશ; એ હિંદુ-	નૃત્ય=નાચ	નામના=ખ્યાતિ
સ્તાનની વાયવ્યે છે	ખ્યાતિ=કીર્તિ, નામના	કબર=ધોર
ગીજની=અફઘાનિસ્તા-	ખંડન કરવું=ભાંગવું	વિસારે પડ્યાં=બૂલી
નનું મુખ્ય શહેર	પણુ=નિયમ; બાધા;	જવામાં આવ્યાં
ધરલામી=મુસલમાની	પ્રતિજ્ઞા	આગ્રા=જમના નદીપર
વેરાન=ઉજ્જૈન	પંજાબ=પાંચ નદી	શહેર છે. અહીંના
દ્રવ્ય=પૈસા	વચ્ચેનો પ્રદેશ	તાજમહેલ જેવા
મંદિર=દેવળ	જમાવ્યું=એકઠું કર્યું	લાયક છે.
ગભાઘો=મંદિરની અંદ-	કૂચ કરી=ચાલવા માંડ્યું	ચાલુક્ય=સોલંકી
રનો ભાગ જેમાં મૂર્તિ	રણુ=રેતીનું મેદાન	અઘાપિ=આજ પણ;
હોય છે તે	જંગી=તોપની બારી	હમણાં સુધી
રતન=હીરા, મોતી, માણેક	તાકાત=બળ; જોર	

સવાલ—મહમદ ગીજની ક્યાંનો પાદશાહ ? તેણે હિંદ પર કેટલી સ્વારી કરી ? સ્વારી કરવાનો મુખ્ય દરોદો શું હતો ? સોમનાથ મહા-દેવનું વર્ણન કરો. મહમદ ક્યાં થઈ સોમનાથ આવ્યો ? તેણે શું કીધું ? પૈસા ન લેતાં મહમદે મૂર્તિ શા માટે ભાંગી ? મૂર્તિના કક્કા તથા કમાડનું શું કીધું ? સોમનાથનું દહેજ ક્યા ક્યા રાજાએ સમરાવ્યું ?

પાઠ ૫૫.	મુખ્ય=મોટું	ખાસ=પોતાનો
સુરત=એ તાપી નદીને	સોળમો સૈફો=૪, ૬.	નામીયું=પ્રખ્યાત
ડાબે કાંઠે શહેર છે,	૧૫૦૧ થી ૧૬૦૦	માફ=વહાણ લઈ
પ્રસિદ્ધ=ખાણીનું	સુધીનો વખત	કરવાની જગ્યા

મલખાર કોઠો=મદ્રાસ	અ.મેનૈકા=ઝટ સળગી	શીરગી=પોટુ ગાલના
ધલાકાનોપશ્ચિમકિનારો	ઊડે એવાપદાર્થ ભરેલા	રહેવાસી
કેતાન=વહાણનો મુખ્ય	હોય અને દુશ્મનના	વલંદા=ડચ; યુરોપખંડમાં
અમલદાર	વહાણને ભેરવીને સં	વિનાયતની ચડમાં
સત્તા=હકુમત; અમલ	ળગતી મુકવાને આંક-	આવેલા હોલાંડ દેશના
જહાંગીર=અકબરનો	ડીઓ હોય એવું વહાણ	રહેવાસી
છોકરો(દુનિયા જીતનાર)	સ્થિતિ=હાલત	કરડી=ગુરસાવાળી
પરવાનગી=રજા; છૂટ	કાલકરાર=મોલી	શિવાજી=મરાઠી વંશનો
સાકાર=આદરમાન	કોડી=માત્ર ભરવાની	સ્થાપનાર
હરિકાષ્ઠ=ખરોખરી;	મોટી વખાર	બંદુકની ગોળી=છરા
સ્પર્ધા	બીજા=મૂળ; શરૂઆત	નિશાની=એધાણી
કાફીલો=ટોળું	સર્વત્ર=સઘળે; બધે	ચઢતી કળા=ચાખાદી
દલતા=હિંમત	મથક=મુખ્ય ઠેકાણું	અરસામાં=દરમિયાનમાં

સવાલ—સુરત કઈ નદી પર છે? એ શહેરમાં ધધો રોજગાર ચલાવવાને કઈ કઈ યુરોપી પ્રજા આવી હતી? સુરતમાં કઈ પ્રજા પહેલ વહેલી આવી હતી? સુરતમાં અંગ્રેજોને કોણે હરકત કરી? શું હરકત કરી? સુંદાલી આગળ કોને કોની સાથે લડાઈ થઈ હતી? અંગ્રેજોને સુરતમાં કોડી બાંધવાની રજા કોણે અપાવી? કયા સનમાં અંગ્રેજોએ કોડી બાંધી? જ. ઇ. સ. ૧૬૧૨. અંગ્રેજ સત્તાનું બીજા ક્યારથી રોપાયું? અંગ્રેજોની કોડી હાલ છે કે નહિ? શિવાજીએ સુરત કયા સનમાં લૂટ્યું? અંગ્રેજોએ પોતાનું મથક શા કારણથી બદલ્યું? પછી મથક કયાં કીધું?

પાઠ પદ.
અમર્યા=ઉખાણા

શિર=માથું
કોટ=કોઠે

૩૬=મોપરી
વૃષભ=બળદ

પર] હિંદુસ્તાનની સાંભૂગોળની પ્રમ્નોત્તરમાળા ચાર આના.

વીણુ=વગર	શુક્રાર્ય=દૈત્યના ગુરુ	વીર=ભાઈ
ભૂપાળ=રાજા	હરનિશ=હંમેશાં; નિત્ય	કામની=સ્ત્રી
નેહ=સ્નેહ; હેત	રે'=રેહ	કીર=પોપટ
દાખવે=જીવે	મેડક=દેડકો	ચરણુ=પગ
ચક્ર=ચક્કર	નિર્જળ=કમળોર	મા'ચો=પદ્મચો
ગળ્યો=ઢાંક્યો	કાલ=કાચલ	લાખે=લાખો માણસથી
ખરવરે=ચાલે	કાપર=ખાચલો	સહિકો=અધા
ઉભજવળ=સફેદ	સાર=સારી	ગંધાર=ધેરાએલો
ઓપતો=શોભતો	રક્ષણી=રક્ષણ કરનાર	ધારીએ=સમજીએ
જામો=જીલતો અંગરખો	તારણી=જીવાન સ્ત્રી	વિચરે=જાચ
ફાળ=છલંગ	પદતો=લણતો	વસમી=અમ્રી; સાંકડી
મૃગ=હરણ	પૂર્યો=ગોંધ્યો	વાટ=રસ્તો
શ્વાન=કુતરો	મધુરો=મધુર રાગનો	
સુખણુ=સારા જાણીતા	વાચા=વેણુ; શબ્દ	

પાઠ પદ ઉખાણા.

સમજીતી-પ્રશ્ન-જેના માથાપર ગંગાજી રહે છે, જેની ડાંકમાં ખોપરીની માળા છે, તો કહો કે મહાદેવ વગર કયો રાજા જળદનું વાહન કરે છે ? (૧) જવાબ-હંમેશાં પ્યારથી જોઈશું તો એક ભરે છે ને બીજો ખાલી કરે છે, જે ચક્ર દરરોજ ફરતું જણાય છે તે રેંટ. (૧) પ્રશ્ન-એક પુરુષે બીજા પુરુષને ઢાંક્યો તેથી જેને ઢાંક્યો છે તેનું શરીર સાફ દેખાય છે. તે બધો કિતમ માણસ છે તો તમે સારા માણસ સમજો કે એ શું છે ? (૨) જવાબ-જે પગ વગર ચાલે છે, પુરુષો તેના પર હેત રાખે છે, સફેદ શરીરે શોભતો તેને જામો કહીએ. (૨) પ્રશ્ન-છલંગ મારે છે. પણ હરણ નથી, તેમ સમજો.

પણ નથી, અને કુતરો પણ નથી, તેમજ મોં ઉચું છે પણ મોર નથી, હે સારા જાણીતા માણસ સમજો કે એ શું છે ? (૩) જવાબ-શુક્રાર્યનું વાહન છે. જે હમેશાં પાણીમાં રહે છે, જલ નથી તોપણ ધણું ખોલે છે, તે દેડકા કહેવાય છે. (૩) પ્રશ્ન-સ્ત્રી છે પણ કમજોર નથી, કાળી છે પણ કાચક નથી! દરમાં રહે છે પણ નાગણી નથી, તો એનો જવાબ કહે ? (૪) જવાબ-ખાવણના હાથમાં શોભે નહિ, અને બહાદુરોને મન તે સારી છે, વળી તે આ શ્રેષ્ઠ શરીરનું રક્ષણ કરનાર છે, હે જુવાન સ્ત્રી તે તરવાર છે. (૪) પ્રશ્ન-સણે છે પણ વિદ્વાન નથી, તેને ગાંધ્યો છે પણ ચોર નથી, ડાહ્યા માણસો હોય તો સમજો કે મીઠું ખોલે છે પણ મોર નથી ત્યારે એ શું હશે ? જવાબ-પક્ષીની જાતમાં પવિત્ર છે, ભાષ શબ્દ ખોલે છે, તે જંગલનો રહેવાસી છે તે જંગલમાં પેદા થાય છે, હે સ્ત્રી તે તો પોપટ છે. (૫) પ્રશ્ન-પગ નથી, પણ ચાલે છે; પાંખ નથી પણ જીડે છે, બધા તેને આંખથી જુએ છે, તોપણ લાખ માણસથી પણ તે પકડાયલો રહેતો નથી તો એ છે શું ? (૫) જવાબ-તે ગગન તરફ જાય છે, ધરમાં ઘેરાયેલો રહે, તો અધરે-સાંકડે રસ્તે જાય છે. માણસો તેને ધુમાડો સમજીએ. (૬)

પાઠ ૫૭.

પૂર્વે અપહેલાં

આર્યાવર્ત=વિંધ્ય તે
હિમાલયની વચ્ચેનો

પ્રદેશ

યા=અથવા

રક્ષણ=ખચાવ

અસંખ્ય=ગણી ન શકાય

એટલા; ઘણાજ

શરણાગત=રક્ષણ માટે

આવેલો

યજ્ઞ=હોમ

પડખામાં=પાસામાં;

બાજુમાં

કૂર=ઘાતકી; નિર્દય

રક્ષા=ખચાવ

આહાર=ખોરાક

તોલ=ખરાખર

વિપ્રુટો=જુદો

ખાતર=માટે

વિરોધ=ઉલટાપણું

ધર્મ સ=ફરજ જાણનાર	અખ ડ=આખું; સાળું	વાટ=રાહ
ધર=દેવોનો રાજ	ધાધને=દોડીને	
સાર=જળરાએ નખળાનું રક્ષણ કરવું.		
પાઠ પટ.	સાર=જળરાજર	ઠાલા=નકામા
ધડી ધડી=વારંવાર	અરણ્યવ=દરીઓ; સમુદ્ર	કમી=ઓછી
ઉકળાટો=ધામ	ભાળ્યાં=જોયાં	ઉભરાય=પાકે
ભારી=ખડુ	રસ=મધુર સૂર	પીત=પીળો
બબ=વાદળાં	યંત્ર=સતાર, સારંગી	સૂર્યાસ્ત=સૂર્યનું આથ-
સકળ=બધા	વગેરે	ઉજળું=સફેદ [મિવું તે
ચાળા=ચિહ્ન; નિશાની	રૂપાળા=સારા	નૈર્ઝતા=દક્ષિણ અને
ચલ્લી=ચલ્લી	અધિક=વધારે	પશ્ચિમ વચ્ચેની દિશાના
બમ=બમણો	ધંટ=ધંટા	શીતળા=ઠંડા; શીતળ

વસંત ઋતુની નિશાની.

સમજીતી-તડકા અને શીળો ધડીએ ધડીએ બદલાય છે, તાપથી જીવોને ઘણો ધામ-ચાય છે, ધણાં કાળાં વાદળાં આમ તેમ દોડતાં દેખાય છે, તેથી બધા માણસો કહે છે કે એ વરસાદ આવવાની નિશાની છે. (૧) ચક્રી ધૂળમાં ફડફડ પાંખો ફફડાવે છે, બગલા પોતાની પાંખ બરોબર ફેલાવીને ખેંચે છે, પક્ષીઓ દરીઆ કાંઠેથી આવતાં જોયાં. તેથી બધાં (૨) રાત દિવસ શીતળ પવન ફરફર આવે, ઝાડો ખરરર થરરર સખ્તે હામતાં જણાય, વાજાંતમાં બહુ સારા મધુર સૂર આવે છે, તેથી બધાં (૩) હમૈશ કરતાં તો હવા ધણી ભેજવાળી જણાય છે, પૂલમાંથી બહુ સારી તાસ તીડળીને આવે, આથે ધંટા વાગતા હોય એ ૮ ખોટા અવાજ સંભળાય છે, તેથી બધાં (૪) હવામાં ગરમી ઓછી હોવાને લીધે ખાર ઓગળે છે, અને ઉધાધ, કપડી, અને

સુંબઈ ઇલાકાની ભૂગોળની પ્રતિભાવમાળા ૪૧૧ આના. [૫૫

મંડોડા જોરથી ઉભરાય છે, (ધણાજ પાકે છે) પક્ષીઓ માળા બાંધવાની તપાસમાં આમ તેમ ફરે-ગરે. તેથી બધાં (૫) શોભાયમાન ધનુષ જણાય છે અને સુરજ આયમતા પીળા ભાસ થાય છે, ચંદ્રમાની આબુઆબુ ધણું સફેદ કુંડાળું દેખાય છે. ઇશ્વાન ખુણામાં ઘણી વીજળી થાય છે, અને નૈર્ઋત્ય ખુણામાંથી કડો પવન વાય છે તેથી બધાં (૬)

પાઠ પટ.

કૈસરેહિંદ=એ નામનો
ઇલકામ

સતી=પતિવ્રત ધર્મ
પાળનાર સ્ત્રી; પતિવ્રતા

સંભવ=આશા

સંપૂર્ણ=પુરેપુરી

આચારણુ=ચાલચલગત

પ્રયાસ=મહેનત

અવસ્થા=હાલત

સલાહ=અભિપ્રાય

નિષા=ભાવ; આસ્થા

યાદગીરી=નામના; કીર્તિ

દખ્યા ભરેલી=ઠાડવાળી;

ભપકાવાળી

સમ્યતા=સલુકામ

ધાયલ=જખમી

પરગણુ=પરોપકારી

ખૂજ=કદર; પિછાણુ

ભાષા=બોલી

મમતા=આહના; માયા

મુનશી=મુસલમાનશિક્ષક

હસ્તક=તાબામાં

હદેરો=સરકારી જાહેર-

નામું

પદ=પદવી; ઓદો

ખેદ=દીલગીરી

વિસ્તાર=ફેલાવો

પૂજ્યભાવથી=પવિત્ર

લાગણીથી

સવાલ—મહારાણી વિક્ટોરિઆએ ક્યાંથી ક્યાં સુધી કેટલા વરસ રાજ્ય કર્યું? મહારાણીનો જન્મ ક્યા સનમાં થયો હતો? કેટલા વરસની ઉંમરે ક્યા સનમાં ગાદીએ બેઠાં હતાં? એમના પિતાજીનું નામ શું? એમનું લગ્ન કોની જોડે થયું હતું? મહારાણી ક્યા સનમાં વિધવા થયાં? મહારાણી હિંદુસ્તાની ભાષા જાણતા હતા કે નહિ? કંપની કનેથી કારભાર મહારાણીના હાથમાં ક્યા સનમાં આવ્યો? ૧૮૩૭, ૧૮૬૧, ૧૮૫૮ અને ૧૮૭૭ માં શું બનાવ બન્યો? મહારાણીનું નામ હાલમાં શા માટે યાદ કરવામાં આવે છે? મહારાણીના

અમલમાં કયા કયા સુધારા દાખલ થયા ?

પાઠ ૬૦.

રક્ષ=રક્ષણ કર

દેવ=ધર્મ

મહારાજ=પાંચમાજીવો

મોઢ=ધણા મોટા

જયવંત=જશવાળા

મસ=વધારે

કીર્તિ=મોટાઈ

યશ=આબરૂ

લંબાવ=વધાર; ફેલાવ

જગદીશ=પરમેશ્વર

વીખેરવા=છુટા પાડવા

ફેડ=ગુરૂસે થા

કાળ=મોત; હાર

બંધ પાડ=ખેસાડ

દેવ=કીનો; અદેખાઈ

કુતર=કસબ; કળા

અમધેર=અમારે ત્યાં

જંપ=નિરાંત

સધો=થાઓ

કાળ=વખત

ગંજ=ઢગલો

દાન=પુણ્ય

ઐઠ=મોટા

જાથુ=હંમેશ

ક્ષેમ=સુખ

રાય=રાજ

સદલિમાને=સારી

ઉંચી લાગણીથી

પૂજ્ય=પવિત્ર

પ્રત્યે=તરફ

પાંખમાં=છાયામાં;

આસરામાં

ધર=રાખ

શકિતમાન=જોરાવર

રાજેશ્વર=રાજાઓના

ધણી

નાથ=પરમેશ્વર

મહાગાની=અક્કલનો

લંડાર; વણા ગાનવાળો

શુલકાર=કલ્યાણકરનારી

પાર=સુધી

દીલ=મન

સ્વીકાર=કબુલ કર

===== પાઠ ૬૦ રાજગીત. =====

સમજીતી-હે પરમેશ્વર તું મોટા રાજાનું રક્ષણ કર. હે પરમેશ્વર તું મોટા રાજાનું રક્ષણ કર. હે મોટા રાજા તમે ધણાં વરસ જીવજો. હે પરમેશ્વર શહેનશાહનું રક્ષણ કર. એમને ધણા કીર્તિવાન બનાવ. મોજમજ, મોટાઈ અને આબરૂ આપ; અને એમનું રાજ્ય ધણા વરસ ચાલે તેમ કર. હે પરમેશ્વર શહેનશાહનું રક્ષણ કર. (૧) અરે પરમેશ્વર! હે જગતના ધણી તું ઊઠ, અને એના દુશ્મનને વીખેરી નાખવા તૈયાર થા; અને તેમનું મોત લાવ. વેર અને કંકાસ બધો

એસાડી દે. સમજણ અને કળા વધે એમ કર; અમારા ઘરમાં નિરાંત ને સંપ થાઓ કે જેથી હમેશાં અમારું ભણું થાય. (૨) હે પરમેશ્વર તું મોટા જ્યોત્સ્ના રાજપર જોર, આપર અને સુખની દગલાખંધ બક્ષીસ કર. કારણ કે ગરીબ અને રાજ સારી હિંચી લાગણીથી એમનું રાજ્ય પૂજવા લાયક ગણે છે; અને જ્યાં ત્યાંના લોક એમના તરફ હેત બતાવે છે. (૩) હે સર્વ શક્તિમાન, રાજેશ્વર, મહાસાની, પ્રભુ તું એમને તારી હાયામાં રાખ. એની પૂર્વ કિનારાથી પશ્ચિમ કિનારા સુધી કલ્યાણકારક ઘણી સ્તુતિ થાય છે. વફાદારનો સંપ કમુલ કર. હે પરમેશ્વર શહેનશાહનું રક્ષણ કર. (૪)

પાઠ ૬૨.

અશોક=ચંદ્રગુપ્તના

દીકરાનો દીકરો

જાદવકુળ=યદુકુળ; એ

કુળનો મજા સ્થાપનાર

યદુ હતો તે પરથી એ

નામ પડ્યું છે.

દારકા=કાઠિઆવાડના

વાયવ્ય ખુણામાં ગાય-

કવાડના તાબાનું ગામ છે

એમાં રણછોડજીનું

દહેરું છે.

સુનાનદેશ=યુરોપ ખંડની

દક્ષિણમાં દેશ છે તે;

ગ્રીસ

સમર્થ=મળવાન

ઈ. સ. પૂર્વે=ઈસ્વી સન

પહેલાં

નિરાધાર=આધાર

વગરના; ગરીબ

દવાખાનાં=હોસ્પિટાલો

ચોતરા=ચબુતરા

આશ્રય=મદદ; ઉત્તેજન

સ્થંભો=થાંભલા

મૂળતરંગો=જે મુદા કે

સિદ્ધાંતો પર ધર્મ

રચાયો હોય તે

લિપિ=લખેલી ભાષા

મુખ્યત્વે=ઘણું કરીને

હિંસા=હત્યા; ખૂન

શ્રમણો=સાધુઓ

ઉડાઉ=ખર્ચાળું

હિત=ભલું; કલ્યાણ

મત=એકાદો ધર્મ માર્ગ

આશ્રહ=મળાતકાર; દબાણ

વૃત્તાંત=હકીકત

લાડી=વહુ

લંકા=સિંહલદ્વીપ;

હિંદુસ્તાનની દક્ષિણમાં

બેટ છે તે

સંગમ=નાની નદી મોટી

નદીને જે જગાએ મળે

છે તે જગો

પુરાણ=હિંદુઓના એ

નામના ધર્મના જુના

ગ્રંથો

પટા] સુરત જિલ્લાનો “બુઝોળ શિક્ષક” ત્રણ આના.

સવાલ—મૌદ્ધર્મને ક્યા રાજ્યએ આશ્રય આપ્યો હતો ?
ચંદ્રમુખ અને અશોક ક્યા વંશના ? તેમની રાજધાની ક્યાં હતી ?
અશોકે પોતાની રચતના ભધાને માટે શું શું યોજના કરી ? ગીરનારના
લેખમાં શું લખેલું છે ? લંકાની લાડી ને ઘોઘાનો વર એ કહેવત
શા ઉપરથી પડી ?

પાઠ દર.	શાહજી; ખરા ખોટા	હઠાડાવાળી
વંશજો=વંશમાં જન્મેલા	વખાણ કરનાર	સમય વિચારીને=સમય
ખડેર=ભાંગી પડેલી	પટાવતો=રાજના મુખ્ય	સચક્તા વાપરીને
ધમારતો	સરદારો	નિર્ભય=ખીક વગર
ગુર્જરરદ્ધ=ગુજરાત	કતલ=કાપાકાપી	રણભૂમિ=લડાઈની જગ્યા
નીડર=ખીએ નહિ એવો;	પડાવ=મુકામ	રણક્ષેત્ર; રણસંગ્રામ
હિંમતવાન	મરણીઆ થઇ=યાહોમ	યાહોમ કરીને=મરણીઆ
વચ્ચની=ખોલેલું પાળનાર	કરી; ઝંપલાવી	થઇને
ભાટ=એક જાતના	ગર્ભવંતી=એ જીવવાળી;	મૂઝીને=જુર સાથી લડીને

સવાલ—અશોકના પછી કેટલે વરસે મૌર્યવંશના રાજાઓની
સત્તા ઊડી ? ત્યાર પછી પરદેશી રાજાઓનો અમલ કેટલા વરસ રહ્યો ?
તેમાં ક્યા રાજાઓ જળવાન થયા ? ક્ષત્રપ પછી ગુજરાત ક્યા વંશના
રાજાઓના હાથમાં આવ્યું ? ગુપ્ત વંશ પછી કયો વંશ થયો ?
વલ્લભી વંશની રાજધાનીનું શહેર કયું ? અને તે ક્યાં હતું ? વલ્લભી
વંશ કેટલા વરસ ચાલ્યો ? વલ્લભી વંશનો નાશ શી રીતે થયો ?
વલ્લભી રાજાઓ જાતના કોણ હતા ? ગુજરાત નામ શા ઉપરથી પડ્યું ?
વલ્લભી વંશ પછી ક્યા વંશનું રાજ થયું ? તેની રાજધાની ક્યા
નગરમાં હતી ? જુવડ અને જયશિખર વચ્ચેની લડાઈનું વર્ણન કયો
રૂપસુંદરી કોણ ? રૂપસુંદરીને જંગલમાં કોણ તેડી ગયું અને શા માટે ?

પાઠ ૬૩.	સરસ્વતી નદીને કાંઠે છે	ધંધુંકા તાલુકાનો તથા
વનરાજ=જયશિખરનો	ત્રાસ=ડર; ધાક; કંટાળો	કાઠિઆવાડનો કેટલોક
છોકરો	ભુનાગઢ=ગીરનાર	ભાગ
દેખરેખ=તપાસ	પર્વતની પાસે શહેર છે	સહસ્રલિંગ તળાવ=એ
મૂળરાજ=રાજનો છોકરો	(હાલ એમાં બાબા	નામનું પાટણમાં તળાવ
(ઐ મૂળ નક્ષત્રમાં	વંશના મુસલમાન	હવું એના પર હજાર
જન્મ્યો હતો)	રાજાનું રાજ્ય છે)	મહાદેવની દહેરી હતી
શ્રેષ્ઠ=સૌથી સારો	ખાલસા=જમ	તેથી એવું નામ
પુખ્ત ઉંમર=સમજણી	સતી થવું=ધણીના	પાડયું હતું
ઉંમર; અઢાર વરસની	મુડાં સાથે જીવતા	દંતકથા=મોટેથી ચાલતી
ઉંમર	બળી મરવું	ખરી ખોટી વાત
કદાવર=ઉંચો ને ભરાક	આણ=દુવાઈ; હુકમ	બાધ=હરકત
શામળો=કાળો	શૈવ=શિવનો	વૃત્તિ=ભાવ; ધન્ય
શ્રીસ્થળ=સિદ્ધપુર. એ	ભાલ=ધોળકા તથા	

સવાલ—વનરાજ નામ શાથી પડ્યું? વનરાજે પોતાના બાપનું રાજ્ય શી રીતે પાછું મેળવ્યું? વનરાજે કયું શહેર વસાવ્યું? આણહીલપુર નામ પડવાનું કારણ શું? આવડા વંશનો છેલ્લો રાજા કોણ અને તેને કેટલા છોકરા હતા? આવડા વંશ પછી કયો વંશ થયો? એ વંશના પહેલા રાજાનું નામ શું? એણે રાજ શી રીતે મેળવ્યું? મૂળરાજ નામ શા ઉપરથી પડ્યું? એનાં મા, બાપ તથા દાદાનું નામ કહો. સોલંકી વંશ કયાંથી કયાં સુધી કેટલા વરસ ચાલ્યો? સોલંકી વંશમાં કયો શ્રેષ્ઠ રાજા થયો? સિદ્ધરાજના બાપનું તથા માનું નામ શું? મીનબહેવીએ શું બધાવ્યું અને તે કયાં તથા ક્યારે? સિદ્ધરાજના શરીરનું વર્ણન કરો. બર્બર કોણ? સિદ્ધરાજે તેને શા માટે હરાવ્યો?

૬૦] ચોથી ચોપડીનો ડિક્ટેશન શિક્ષક ચાર આના.

જુનાગઢના રાજા સાથે લડાઈ થવાનું કારણ શું? એ લડાઈ કેટલા વરસ ચાલી અને શું પરિણામ આવ્યું? રાણકદેવીની ઓળખાણ આપો. યશોવર્મા ક્યાંનો રાજા તથા ક્યા વંશનો? માળવાના રાજા સાથે કેટલાં વરસ યુધ્ધી લડાઈ ચાલી અને તેનું પરિણામ શું આવ્યું? સિદ્ધરાજે ક્યા ક્યા રાજ્યને હરાવ્યા અને ક્યા ક્યા મુક્ત ખાલસાં કર્યા? સિદ્ધરાજ નિર્દય હતો એ તમે શા ઉપરથી કહો છો? રૂદ્રમાળ ક્યાં છે તથા શું છે? એ કોણે બંધાવ્યો તથા કોણે પુરો કરાવ્યો? શ્રીસ્થળનું ખીજું નામ શું? એવું નામ પાડવાનું કારણ શું? સિદ્ધરાજે ક્યાં ક્યાં બાંધકામો કરાવ્યાં? સિદ્ધરાજ ભણેલો હતો કે નહિ? સિદ્ધરાજે કેટલા વરસ રાજ કર્યું ને ક્યા સનમાં મરી ગયો? તમે શા ઉપરથી કહો છો કે અણુહીલવાડની ગાદીપર સિદ્ધરાજ જોવો રાજા થયો નથી? એનો જન્મ ક્યા સનમાં અને ક્યાં થયો હતો?

સાર—જર, જોર, અને જમીન એ ત્રણે કળ્યાના મૂળ છે. મતલબ કે એ ત્રણને માટેજ લડાઈઓ થાય છે.

પાઠ ૬૪.	પાટનગર=રાજનગર;	દીપી=શોભી; ખીલી
ઉમરાવ=અમીર	રાજધાની	અધટિત=અયોગ્ય
ચોદ્દો=લડવૈયો	બેગમ=બાદશાહની સ્ત્રી	આક્રત=દુઃખ
અલાઉદ્દીન=ખીજીજી	ખાગલાણુ=નાશકની	ઝપાઝપી=મારામારી
વંશનો ખીજો બાદશાહ	પાસે ડુંગર છે	કાવ્ય=કવિતાનું પુસ્તક

સવાલ—વાઘેલા વંશનો છેલ્લો રાજા કયો? કરણધેલા પાસેથી કોણે રાજ લીધું ને ક્યા સનમાં? કરણની કઈ રાણી ખૂબસુરત હતી? કોલાદેવી કોની બેગમ થઈ? કોલાદેવીની છોકરીનું નામ શું? દેવળદેવી કોની સાથે પરણી? કરણનું મોત શી રીતે થયું?

પાઠ ૬૫.	પશ્ચાત્તાપ=પસ્તાવો	ખેશ=સારી; ઉમદા
દુરાચરણી=ખરામ	અંતઃકરણ=મન; દીલ	પ્રવાહ=વહેણ
ચાલનો; દુર્ગુણી	વાટપાકુ=રસ્તો રોકી	સુશોભિત=સારી શાભા.
પૌત્ર=છોકરાનો છોકરો	લુટનાર	યમાન
અંડ=હુલ્લડ; અળવો	કાસળ=મૂળ	વણકરો=વણનાર
લડવૈયા=યોદ્ધા	સરહદ=સીમાડો;	ઉમદા=સરસ
ધોર=પાપી; કૂર	છેવટની હદ	ઓરસ=મેળો
ધોર કર્મ=ધાતકી કામ	વસુલાત=મહેસુલ	

સવાલ—ગુજરાતનો કયો સુખો સ્વતંત્ર થઈ ગયો ? તેણે પોતાનું નામ શું રાખ્યું ? મુઝફ્ફરશાહના પુત્રનું નામ શું ? વસુલાત ઉધરાવવાની રીત કોણે બાંધી ? અહમદશાહના વખતમાં પ્રજા સુખી હતી કે નહિ ? અહમદશાહે કયું શહેર વસાવ્યું ? તેને હાલ શું કહે છે ? હાથમતી એ શું છે ? તેનો પ્રવાહ શા માટે બદલ્યો ? શહેરની દોલત તથા આબાદી વધારવાને શું પ્રયત્ન કરીધો ? અહમદશાહનો અમલ કયાંથી કયાં સુધી હતો ? અહમદશાહની કબર કયાં છે ?

પાઠ ૬૬.	તલવાર વખણાય છે	ખેટ=શ ખોદાર. (એ
મોજીલો=આનંદી	જગત બૂશિર=જગત	દારકાની પાસે છે.)
જામ=મુસલમાની વંશનું નામ છે	પોઇંટ. (એ દારકા પાસે છે.)	ઉસ્તાદ=ગુરુ
એમડો=એ ગઢ જીતનાર	ચાંચીઆ=દરીઆમાં	શ્રીમંત=પૈસાદાર; તવંગર
શીતુર=હુલ્લડ; અંડ	લૂટ કરનાર	ફિરદોસ=આંબાવાડી
દાખ=કરખ; ધાક	ખાલસા=જપ્ત	અમરાઇ=આંબાવાડી
શિરોહી=ગુજરાતની	પ્રતાપ=કીર્તિ	ઠાક=ભપકો; દબદબો
ઉત્તરમાં છે. અહીંની	મુસાફરખાનાં=ધર્મશાળા	વાજંત=વાજા

સવાલ—મહમદશાહ બીજી કોની સાથે પરણ્યો હતો ? બેગડો નામ શાથી પડ્યું ? ક્યા ક્યા બે ગઢ જીત્યા ? કેટલા વરસની ઉંમરે ગાદીએ બેઠો ? ગીરનારની પડોશમાં ક્યું શહેર વસાવ્યું ? ક્યા ક્યા રાજ્યોને હરાવ્યા ? ૧૪૮૩ માં શું બનાવ બન્યો ? દરીઆની લડાઈમાં કોને કોને હરાવ્યા ? મહેમદશાહ કોણે વસાવ્યું ? ભમરીઓ કુવો ક્યાં છે ? મહમદશાહને ક્યાં દાટયો છે ? મહમુદે લોકાપયોગી શું કામો કરીધાં ? મુસલમાન પાદશાહોમાં સિદ્દરાજ જેવો કયો પાદશાહ થયો ?

પાઠ ૬૭.

સર=તાબે

લગામ=સત્તા

હસ્તક=તાબામાં

વશ=તાબે

બચાવી=પચાવી

કર=વેરો

દર=ભાવ

બક્યા=ભેટ કર્યા

ટકી શકાય=ટક્કર લઈ

શકાય

ખંભાત=મહી નદીના

મુખ આગળ શહેર

છે એમાં મુસલમાની

રાજ્ય છે.

ફતેહ=જીત

વડોદરા=વિશ્વામિત્રના

કાંડાપર ગાયકવાડની

રાજધાનીનું શહેર છે.

હવાલે=તાબે

મગર=અહંકારી

આપઘાત=પોતાને હાથે

પોતાનો જીવ કાઢવો તે

અંત=છેડો

સવાલ—મહમદ બેગડા પછી કયો પ્રખ્યાત પાદશાહ થઈ ગયો ? તેણે શું કરીધું ? બહાદુરશાહ ક્યા બે જગરા શનુને જીતી શક્યો નહિ ? ઇતિમાદખાન કોણ અને તેણે શું કરીધું ? ગુજરાતના છેલ્લો મુસલમાન પાદશાહ કોણ ? તેની પાસેથી ગુજરાત કોણે જીત્યું ?

પાઠ ૬૮.

આણુ=ગુજરાતની હિત-

રમાં પર્વત છે

બટા=મરાવ

અમકારા=અમકારા

કુપકું=તાડછાનું ધર

વાદળાં=આભલાં

નાળયું=નળી

ધુમસ=ધુમાડા જેવી

ધાડી વરાળ

ગંજ=વાસનો ઢગલો

ભિજ-ભિનાઈ

અધાઈ=ઠરી

કરા=આકાશમાંથી

પાણીના બધાએ

કાંકરા પડે છે તે | હવામાંની વરાળનું પાણી |
 ઝાકળ=ડંડીના ભેરથી | થવું તે; ઓસ; ઠાર

સવાલ—વરાળ, વાદળાં, ધુમસ, ઝાકળ અને વરસાદ એટલે શું તે સમજાવો. આમ ક્યાં છે? સવારે ધુમસ જેવું શું દેખાય છે? ધુમસ અને ધુમાડામાં ફેર શું? પાણીની વરાળ ફેરી રીતે થાય છે તે પ્રયોગ કરી બતાવો. વરાળ કેટલી રીતે થઈ શકે છે? પાણીવાળા જગા ગણાવો. વાદળાં શેના બને છે?

પાઠ ૬૮. | સપાટી=પદાર્થનો ઉપલો | સ્ત્રીમર
 સહ=વહાણના કુવા સાથે | ભાગ | ફેરો=અટિ; ચક્કર
 બાંધેલું પવન ભરવાનું | આગભોટ=વરાળથી | આરપાર=એક છેડાથી
 લુગડું | ચાલતું મોટું વહાણ; | બીજા છેડા સુધી

સવાલ—પૃથ્વીનો આકાર કેવો છે? પૃથ્વી ગોળ છે તેનાં કારણ ગણાવો. પૃથ્વીના ફરવાથી શું થાય છે? પૃથ્વી ફરે છે કે સુરજ તે પ્રયોગથી સાબીત કરી બતાવો. પૃથ્વીનો એક ફેરો કેટલા વખતમાં પુરો થાય છે? પૃથ્વી જે ધરી પર ફરે છે તે ધરી કેટલા મૈલની હોવી જોઈએ? પૃથ્વીને ખરેખરી ધરી છે? આપણી આંખે સુરજ ફરતો દેખાય છે તેનું કારણ શું? છોકરાંઓ ગોળાકારમાં ફરે છે ત્યારે ધરો ફરે છે કે છોકરાંઓ ફરે છે?

પાઠ ૭૦. | સ્થિતિ=હાલત | વાર્ષિક=વરસની
 અંતરે=છેડે | ગતિ=બળ |
 ચોક્કસ=મુક્કર | ભેત=સળગતો ડાકડો |

સવાલ—દહાડો ને રાત કોના કરવાથી થાય છે? પૃથ્વી કઈ દિશામાંથી કઈ દિશામાં ફરે છે? દહાડો ને રાત સરખા ન હેવાનું કારણ શું? વરસમાં કેટલા દિવસ દહાડો ને રાત સરખા હોય છે

૬૪] બીજી ચોપડી અર્થ ચાર આના.

અને તે દિવસ કયા ?

પાઠ ૭૧.

અગાસી=ધાણુ
કરાંડી=કપાસ. તુવેર
વગેરેનાં સુકાં છોડ
ખુપરાં=સુકાં હુંડાં
કાઠા=નીક
કાંસ=પાણી જવાનો
માર્ગ; નીક
ટેડી=ખડખડુ
ખરીફ=ચોમાસામાં
વવાતાં ધાન્ય
વાવણી=રોપણી
કરખી દે છે=રાંપડી
ફેરવે છે
નીંદી=કેપેડી
હેલી=ચાલુ વરસાદ
વળે છે=થાય છે
માફકસર=જોષ્ઠતા
તીડ=ખેતરને તુકસાન
કરનાર તપખીરિયા
રંગનું જીવડું

ધગાલ=બીડ; ધાંધલ
રવિપાક=શિયાળુ પાક
કડખ=જીવારનાં સુકાં
સાંઠા
સરકાર ધારો=મહેસુલ
ખરે=ભોંયપર પડે
ધરે=ચોળે [વગેરે
તંબોળ=પાન; સોપારી
ધરે=પહેરે; ઓઢે
શાલ=જિનનું કીમતી
લુગડું
કાટે=ચીરા પડે
કાટે=ચોળા થાય
ભલીભાત=સારી રીતે
જળ ઉંડાં જાય=પાણી
સુકાઈને ઓછું થાય
પામે=મળે; આવે
ગુણવાન=દામદાવાળા;
ગુણકારી
હોજ=પાણીની ટાંકી
લાગ=રાગે

ચંદન=સુખડ, કેસર
વગેરેને વસીને લગકા
જેવું બનાવે છે તે
મીઠા=મધુર
વણુતોલે=વણોજ
ખાસું=મજનું
ફૂંખાડખ=ફૂંખી ગએલી
ઉચારે=ઓલે
મલાર=રાગનું નામ છે
ખેતીકાર=ખેડુત
ચપેલી } એક જાતનાં
જીવ } સુગંધીદાર
જાય } સફેદ ફૂલ
ચંખા=પીળા રંગનું
સુગંધીદાર ફૂલ
ભલાં=સારા
કુસાય=મોટા થાય, ખીલે
માટ=માટે
ચાખડીઓ=પાવડીઓ
હિંચોળા=હિંચકા
ખાટ=ખાટલો

સવાલ—ઉનાળામાં ખેડુત શું શું કરે છે ? ઉનાળામાં ગામડાના
ભોક્તા ચહેરમાં શું શું લાવે છે ? ચોમાસામાં ખેડુતો શું કામ કરે છે ?

ખેડુતને મહેનતનું ફળ ક્યારે મળે છે અને ક્યારે મળતું નથી ? શિઆળામાં શું કામ કરે છે ? શિઆળામાં શું શું વેચવા આવે છે ? કવિતાની સમજુતી.

શિઆળામાં ઠંડો પવન વાવે છે, ઝાડનાં પાંદડાં ખરી પડે છે અને ધડ પાકે છે; ગોળ થાય છે, કપાસ અને કઠોળ પાકે છે, લોહો શરીરે તેલ ચોળે છે, અને પાન સોપારી ખાય છે. (૧) શરીરે ડગલા પહેરે છે, ને શાલ ઓઢે છે, ગરીબ માણસના પગ અને ગાલ ફાટી જાય છે. શિઆળામાં દહાડો નાનો થાય છે અને રાત મોટી થાય છે અને શરીરમાં સારી રીતે (સારો ખોરાક ખાવાથી) જોર આવે છે (૨) ઉનાળામાં પાણી ઉંડાં જતાં રહે છે, એટલે ઓછા થાય છે. નદી અને સરોવરનાં પાણી પણ ઓછાં થાય છે. સવળી વનસ્પતિને નવાં પંદડાં આવે છે, અને સારા ગુણવાળાં કેસુડાનાં ફૂલ પણ થાય છે. (૩) પાણીના કુંડ, કુવારા ને બાગ સારા લાગે છે ચંદન અને વીંજણા વહાલા લાગે છે. કાચલ મધુર શબ્દ બોલે છે, અને તાપ ઘણાજ પડે છે. (૪) વરસાદની ઋતુ ધણી મઝાની લાગે છે. દુનિયા પાણીમાં ડુબેલી દેખાય છે મતલબ કે બધેજ પાણી પાણી થઈ રહે છે. લોહો મલાર રાગ ગાય છે ને ખેડુતો ખેતરમાં વાવણી કરે છે. (૫) ચંપા, ચંપેલી, બુધ, જાય અને ગુલાબનાં ફૂલ સારાં ખીલે છે; ચોમાસામાં સુખને માટે જની, પાવડી, હીચકા ને ખાટલા હોય છે. (૬)

પાકે ૭૨.	અધિકારી	માહિતી=સમજ
મલામતી=હથિયાર ન-	કમિશનર=પ્રાંતનો મુખ્ય	રેલ=પૂર
માવી સલામ આપવી તે	અધિકારી	સિંધુ=એ સિંધપ્રાંતમાં
અધિકાર=ઓઢો; સત્તા	ગવર્નર=ઇલાકાનો	મોટામાં મોટી નદી છે
ઉપરી=અમલદાર;	મુખ્ય અધિકારી	બેજવાળી=શરદીવાળી

નાશક અને ત્રંબક=	મહાખળેશ્વર=મુંબઈ	મંડળ=સભા
નાશક જિલ્લામાં ગોદા-	ઇલાકામાં સલાહિમાં	કાયદા=કાનુન; ધારા
વરીના મૂળ આગળ	હવા ખાવાનું ઠેકાણું છે.	મંત્રી=પ્રધાન; વજીર
એ શહેર છે.	ગવર્નર સાહેબ ઉના-	મેટી અનાસત=હાઇકોર્ટ
જળધોધ=પાણીનું જોસ-	ળામાં અહીં રહે છે.	ન્યાયાધીશ=ઇન્સાફ કર-
ખંધ ઉપરથી પડવું તે	પુના=પુના જિલ્લામાં	નાર અમલદાર; જડજ
રોગિષ્ટ=રોગવાળી	મુળમુકા નદી પર	ડિરેક્ટર=ઇલાકાનો
વિભાગ=ભાગના ભાગ	શહેર છે એમાં પેશ-	ફળવણી ખાતાનો
દેશીરાજ્ય=દેશી રાજ્યનો	વાની રાજધાની હતી.	વડો અધિકારી
મુલક	પુનાનાં પાત વખણાય છે	મેજક=નકકી

સવાલ—મુંબઈ ઇલાકાના કેટલા ભાગ કરેલા છે અને તે ક્યા ક્યા ? એ દરેક ભાગના ઉપરીને શું કહે છે ? એ ચાર વિભાગ સિવાય બીજો કયો જુદો વિભાગ છે ? તેના ઉપરીને શું કહે છે ? મુંબઈમાં ક્યા વિભાગમાં આવ્યો ? મુંબઈ ઇલાકામાં ક્યાં ક્યાં મોટાં દેશી રાજ્ય છે ? સૌથી મોટું કયું દેશી રાજ્ય છે ? ઇલાકાનો ઉપરી મેજક ? તેની નીમણુક કોણ કરે છે તથા તે કેટલા વરસ સુધી એ ઓફીસર રહે છે ? ગવર્નર સાહેબ શિઆળામાં, ઉનાળામાં, અને ચોમાસામાં ક્યાં રહે છે ? મુંબઈ ઇલાકાની રાજધાનીનું શહેર કયું ? ગવર્નરને મદદ કરવાને કેટલા મંડળ છે અને તે દરેક મંડળનું નામ શું ? કયું મંડળ મુંબઈ સરકારના નામથી ઓળખાય છે ? કારભારી મંડળમાં કેટલા કારભારીઓ હોય છે ? એ કારભારી મંડળના હાથ નીચે કેટલા પ્રધાનો હોય છે ? ન્યાયખાતાનો વહીવટ કોણ ચલાવે છે ? ડિરેક્ટર એટલે શું ? ઇલાકામાં ક્યાં ક્યાં ખાતાં હોય છે અને દરેક ખાતાનાં ઉપરી અમલદારને શું કહે છે ? તેઓ કોના તાબામાં હોય છે ? મુંબઈ ઇલાકામાં કેટલા પ્રાંત છે અને તે ક્યા ક્યા ?

પાઠ ૭૩.	થાનક=સ્થાન; ઠેકાણું	ખોડાં=લંગડાં; અસક્ત
હાથ આવ્યો=તાબામાં આવ્યો	ત્રિશાણુકાર=ત્રણ ખુણાનો ઘાટ	પાંજરાપોળ=અસક્ત
ઉતાર=મુસાફર	વિસ્તાર=લંબાઈને	ઢોરોને રાખવાની જગા
કાંટા=શાખા	પહોળાઈએ ગુણતા	સહિત=સાથે
મિલો=કાપડ વણવાનાં	જમીનનું જે માપ	દેવસ્થાન=દહેર
કારખાનાં	આવે તે; ક્ષેત્રફળ	જાવણી=લશ્કરને રહેવાની જગા
કારખાનાં=કામ કરવાની જગા	કરોડપતિ=કરોડ રૂપીઆના ધણી	ગોડ લશ્કર=સોલજરોનું લશ્કર
ગીરદી=બીડ	દાણુ=જકાત	રોળે=કપર
લક્ષાધિપતિ=શાખો રૂપીઆના ધણી	વણાટ=વણવાનું કામ	શોખા=દેખાવ
મિનારા=પુરજ	તાર=તાંતણા	કાલેજ=પાઠશાળા; હિંદુ
વૈભવ=મુખનાં સાધન	ત્રણ તાર=સુતરાઉ, રેશા	જ્ઞાન આપવાની શાળા
	મી ને કસખી વણાટ	

સવાલ—મુંબઈ ખેટ અંગ્રેજ સરકારને ક્યારે અને કેવી રીતે મળ્યો ? અંગ્રેજના હાથમાં આવ્યા પછી શું સુધારા થયા ? મુંબઈનું વર્ણન કરો. મુંબઈ નામ પાડવાનું કારણ તથા તેનો અર્થ કહો. મુંબઈનો આકાર કેવો છે ? એનો વિસ્તાર કેટલો છે ? કેટલા માણસની હાથ વસતી છે ? મુંબઈ ઈલાકામાં પહેલા નંબરનું બંદર કયું ? હિંદુસ્તાનમાં વેપાર રોજગારની બાબતમાં કયું શહેર ચલિઆતું છે ? મુંબઈ ઈલાકામાં બીજા નંબરનું શહેર કયું ? મુંબઈ ઈલાકાનાં મોટાં શહેરોનાં નામ કહો. અમદાવાદ કોણે વસાવ્યું અને ક્યા સનમાં ? અમદાવાદની પડતી શા કારણથી ચર્ષ હતી ? ચઢતી ક્યારથી ચર્ષ ? અમદાવાદ અસલથી જ્ઞાને માટે પ્રખ્યાત છે ? અમદાવાદને માટે શું

૬૮] હિંદુસ્તાનની સાંભૂજોળની પ્રત્યેક ભાષા ચાર આના.

કહેવાય છે ? અમદાવાદ શહેરમાં જોવા લાયક જગ્યાઓ કયું કયું છે ?

અમદાવાદ કયું નદીને કાંઠે છે ? અમદાવાદનું શું વખણાય છે ?

પાઠ ૭૪.

જંજીર=અરબ જિલ્લા-

માં કર્યો છે

રેલવે=લોહાની સડકનો

રસ્તો

હાટર=નદીનું નામ છે એ

રેવા:સિંધના કુંગરમાંથી

નીકળી ખંભાતના અ-

ખાતને મળે છે

એમેએમ=એમેઓઆ

ચોડી=માલ લાદેલો ખજા

વણગર=પોડીનું ટોળું

પેઠ=મદારાષ્ટ્રમાં દેશી

રાજ્ય છે. અહીંની

પાંચડી વખણાય છે

પંજે=સપાટો

પોરબંદર=સુદામાપુરી.

એ કાઠિઆવાડમાં છે

વીરમગામ=અમદાવાદ

જિલ્લામાં શહેર છે

અહીં મુનસર તળાવ

જોવા લાયક છે

ડીસા=એ પાલણપુર.

એજન્સિમાં શહેર છે

વેપારીમાર્ગ=માલ લઈ

જવા લાવવાનો રસ્તો

કાંકલો=જથ્થો; ટોળું

થરાદ=પાલણપુર એજ-

ન્સિમાં ગામ છે

નગરપરકર=સિંધના

થરપારકર જિલ્લામાં

તાલુકો છે

સવાલ—જંજીરથી પાલેજ શી રીતે જવાય ? પાલેજથી સુરત

શી રીતે જવાય તે વચ્ચે ક્યા ક્યા સ્ટેશનો આવે ? સુરતથી પૂર્વ

તરફ કયું રેલવે જાય છે અને તે ક્યાં સુધી જાય છે ? સુરતથી મુંબઈ

જવું હોય તો કયું રેલવેમાં બેસવું પડે ? રસ્તે ક્યાં ક્યાં સ્ટેશનો

આવે ? સુરતથી નાશિક ફેટલે રસ્તે જઈ શકાય ? આગગાડીમાં જવાનું

સાફ કે પગ રસ્તે જવાનું ? પગ રસ્તે જતાં શું શું હરકતો પડી ?

મુંબઈથી દારમ શી રીતે જવાય ? દારમથી પોરબંદર ફેટલી રીતે

જઈ શકાય ? પોરબંદરનું બીજું નામ શું ? પોરબંદરથી જંજીર

તેઓ કયે રસ્તે આવ્યા હશે ? આગગાડી અને આમ્બોટ નહોતી ત્યારે

સુરતનો વેપાર સિંધ સાથે કેવી રીતે ચાલતો ?

જમનલાલ મિલોરામ શાહ. શાહપોર-સુરત.

પાઠ ૭૫.	આપવા તે	આખા=અદિઆતું
નૂન=ચોડી [સિકા	સ્વત્રપણું=આપ અખ.	ખેનમુન=જેનો જોડો
સહી=સો વરસનો કાળ;	ત્યારી	નહિ હોય તેવી; ઉત્તમ
હુવાર=રજપુતની જાત	રંગાડી=રંગનું કામ	એળું=કૃતમ
ચોહાણું=રજપુતની જાત	સરહદ=સીમાડો; ઉવટની	ધેરાવો=ફરતો ધેર
ખંડણી=નાના રાજાએ	હદ	ધુરજો=મિનારા
મોટા રાજાને રૂપીઆ	ધાક=કરખ; દાખ	ટકી રહે=કાયમ રહે

સવાલ—ચાંપાનેર શું છે તથા ક્યાં છે? હાલમાં ત્યાં ક્યા લોકોની વસ્તી છે? ચાંપાનેર ઠાણે ક્યા સૈન્યમાં તથા કોના વખતમાં વસાવ્યું? ૧૧મા સૈન્યમાં કોનું રાજ હતું? ઇ. સ. ૧૪૧૮, ૧૪૫૦, ૧૪૮૪ માં શું બનાવ બન્યા? ચાંપાનેર મહમદ બેગડાએ ક્યા સનમાં જીત્યું? ૧૮૦૩ માં શું બનાવ બન્યો? ચાંપાનેર અંગ્રેજના હાથમાં આવ્યા પછી આખાદ કેમ થઈ શક્યું નહિ? ચાંપાનેરમાં જેવા લાયક શું છે; ચાંપાનેરના કિલ્લાનું બ્યાન કરો. પાવાગઢપર કોનું દહેરું છે? પાવાગઢને લોકો શું કહે છે અને એમ કહેવાનું કારણ શું?

પાઠ ૭૬.	સ્થિતિ=હાલત	કરીએ
ગરમી=ગરમ વસ્તુને	જગાજલ=છેક માથા સુધી	સ કોચીએ=મંરાખર
અડકવાથી જે લાગણી	ઉપસીને પુલીને	ગોહવીએ
પેલ થાય છે તે	ધન=નકર	પ્રસરી=ફેલાઈ
અપોકા=ડામ	પ્રવાહી=રેલો ચાલે એવું;	પાટો પાટ=એક છેડાથી
જોડેલા=ફેલા	પાણી જેવા રેલાતા	ખીબા છેડા સુધી
મળન=તોડ	ખંખેરીએ=સાખ દૂર	ફેલે=કદ વધે

સવાલ—ગરમી એ શું છે તે સમજાવો. ગરમીથી પદાર્થનું વજન કેમ વધતું નથી? પદાર્થને ગરમી આપવાથી શી બાબતમાં ફેરફાર થાય છે અને એ ફેર થવાનું કારણ પ્રયોગથી બતાવો. બન અને પ્રવાહી પદાર્થને ગરમી આપવાથી તેમની સ્થિતિમાં શું શું ફેરફાર થાય છે? ગરમી શેમાં જલદી પ્રસરી જાય છે?

સાર—ગરમી એ પદાર્થ નથી. ગરમીથી પદાર્થની એક સ્થિતિ બદલાઈ બીજી સ્થિતિ થાય છે; એટલે બન હોય છે તે પ્રવાહી થઈ જાય છે, અને પ્રવાહી હોય છે તેની વરાળ બને છે. જે પદાર્થમાં રજકણો પામે પામે હોય છે તેમાં ગરમી જલદી પ્રસરી જાય છે, પણ જે પદાર્થમાં રજકણો ઘાઘે ઘાઘે હોય છે તેમાં ગરમી જલદી પ્રસરી જતી નથી.

પાઠ ૭૭.

સંકોચામ=કદ નાનું થાય

વાટ=પૈડાપરનો લોઢાનો

ગોળ પાટો

સંજ્ઞા=મજબુત

ઢાંકણુ=ઢાંકણું

વાયુરૂપ=વા જેવા

સ્વરૂપ=પોતાનું રૂપ;

અરૂં રૂપ

શંકા=વહેમ; શુંચવણ

બરેલા વિચાર; સંદેહ

ડોળી=ઝોળી

કસો=કેસો

શાલકુપટ્ટા=શાલ વગેરે

ઉદાહરણુ=દાખલો

હુંકાણું=સહેજ ગરમ

મુકાબલો=સરખામણી

લાગણી=અસર

સવાલ—હંડી એ શું છે તે સમજાવો. હંડીથી પદાર્થની સ્થિતિમાં ફેરફાર થાય છે તે પ્રયોગથી સાબીત કરો. પ્રવાહી અને વાયુરૂપી પદાર્થોને હંડીની શી અસર થાય છે? પર્વત ઉપરથી ઉતરનારને ગરમી અને ચઢનારને હંડી શ્વાગવાનું કારણ શું? હુંકાણા પાણીને એક વખત આપણે ગરમ અને બીજી વખત હંડું કઢીએ છીએ, તેનું કારણ પ્રયોગથી સાબીત કરી બતાવો.

સાર—જેમ ગરમી એ પદાર્થ નથી, તેમ હંડી પણ પદાર્થ નથી.

જેમ ગરમીથી પદાર્થની એક સ્થિતિ બદલાઈ બીજી સ્થિતિ થાય છે, તેમ ઠંડી પણ પદાર્થની એક સ્થિતિ બદલાઈ બીજી સ્થિતિ થાય છે. ઠંડીની અસરથી વાયુરૂપ પદાર્થો પ્રવાહી થાય છે, અને પ્રવાહી પદાર્થો ઘન થઈ જાય છે. ગરમીની અસરથી ઠંડીની અસર ઉલટી થાય છે.

પાઠ ૭૮.

કોમળોકરવો=મોમાંપાણી
ભરી પાણું કાઢી નાખવું
થુંડો=એકે આસે
પિવાય તેટલું
ખટખડું=સહેજ ખાટું
તુરં=તુરાશ પડવું
થૂ થૂ=થૂંક થૂંક
બનાવટી=બનાવેલા
ગોરમટી=ગોરાકુ માટી

બધક=બાંધો કરનાર
મજબુતી=તાકાત; જોર
કાકડો=ગળામાં બહારની
બાજુએ દેખાતો ગઢો.
એ ગઢો નાના છોક-
રામાં દેખાતો નથી
મોટા માણસમાં
દેખાય છે
અત્રાળુ=દાંતના પીઠિયાં
પુલવેલી=પકવેલી

ચાંદી=ફાલ્સા
દાહ=અગન
ગચરકા=ઓડકાર
ઉલટી=વામીટ; ઓઠારી
કોઠીલું=સહેજ હુંકાણું
મહીસાગર=મહી નદી
ખદખદ=ખદખદ થાય
ચકતું=એટલો ગોળાકાર

સવાલ—ફટકડી કવો પદાર્થ કહેવાય? આપણા દેશમાં ક્યાં થતી હતી? ફટકડીના ગુણ તથા ઉપયોગ કહો. ફટકડી શી રીતે પુલવતા હશે? ફટકડી પુલાવતી વખત ખદખદે છે તેનું કારણ શું?

પાઠ ૭૯.

સીસું=મેલા શુરા રંગની
ધાતુ

ધસરકા=ધસારાથી
પડેલા કાપા
એ બોલ=બોડું

જંગાલ=તાંબાનો કાટ
કટાણું=કટાયલું
રદનકાસું

સવાલ—હરિશંકરે સીસા વિષે શી બીના કહી? મંજરાએ કલાઈ વિષે શું શું કહ્યું? વાસણને કલાઈ દેવડાવવાનું કારણ શું? પિત્તળ શું શું મેળવીને બનાવે છે? કાંસું શું શું મેળવીને બનાવે છે? સીસું, કલાઈ અને જસતના ગુણ તથા ઉપયોગ કહો.

પાઠ ૮૦.	ને નકર	ચીરડ=ચિકાસવાળું;
મોલ=ધરતું સૌથી ઉંચું	ટકાઉ=ટકે એવું	ચીકણું સિંચો
આડું મોટું લાકડું	કાક=લાકડું	કાલુ=શેરડી પીલવાનો
મોડિઆટ=પીઠને સમાંતર	રસવાન=રસવાળું	ધાણી=તેલ, દીવેલ વગેરે
નાખેલું જાડું લાકડું,	જલ્દિ=વધારો	પીલવાનો સંચો
એમાં હીંચકા સાર કડાં	શીસું=ઝટ ફાટી જાય એવું	ચલિઆતો=ચલતો; સરસ
જડવામાં આવે છે	રેસાદાર=રેસાવાળું	હાથીદાંત=દંતુશુળ
સરપથુ=ખળતથુ	પરનાળ=તેવતું પાણી	ઘાટખંધ=ઘાટદાર
કુંપળ=ટીસી	છીલવા સાર ખનાવેલી તે	ઓપીને=બસીને
ગથુતરી=હિસાખ	ધટ=મજબુત	મૂડ=હાથો
ગર=વચલો ભાગ	ખિચોખીચ=પાસેપાસે	મહોરાં=રમકડાં
સંગીન=ધટ; મજબુત	એકાકાર=એકમેક	ચોકસ=મુકરર

સવાલ—લાકડું ક્યાં ક્યાં જોવામાં આવે છે? આપણને જીવવાને માટે પહેલે, બીજે, ત્રીજે, ચોથે અને પાંચમે નંબરે કોની જરૂર છે? લાકડામાં અંદરને પાસે જોળ કુંડાળા શાના દેખાય છે? જોળ કુંડાળા પરથી શી પરીક્ષા આવે છે? લાકડાનો કયો ભાગ વધારે સંગીન અને કયો ભાગ ઓછો સંગીન હોય છે અને તેમ થવાનું કારણ શું? નાળિયેરી અને તાડ શી રીતે વધે? એનું લાકડું ક્યાં ક્યાં કામમાં આવે છે અને ક્યાં કામમાં આવતું નથી? દેવદારનું લાકડું શા માટે ઘર બાંધવાના કામમાં આવતું નથી? સાગ, સીસમ, ખાવળ, આમલી અને રાયજીનું લાકડું શું શું કામમાં આવે છે તે શા કારણથી? લાકડાની કઈ કઈ બીજો બને છે? કાતરણી કામ જેવું હાથીદાંતપર ચર્ચ શકે તેવું લાકડાપર ચર્ચ શકે કે નહિ? હાથીદાંતનો રંગ કેવો હોય છે? હાથીદાંતની પરીક્ષા શી? હાથીદાંત શું કામમાં આવે છે?

હાથીદાંત કેવો પદાર્થ કહેવાય અને શા માટે ? લાકડું કેવો પદાર્થ ગણાય ?

પાઠ ૮૧.

અર્થ=કામ

સુગંધી=ખુશબો

સોડે છે=પીમળે છે

ખાંખડી=ખાંદડી

ગ્નસવંતી=એક જાતના

ફૂલ

કુળી=ખીસ્યા વમરનું

ફૂલ

દાંકણ=કવર

વજ્ર=ફૂલનું દાંકણ

વજ્રપત્ર=ફૂલનાં દાંકણનાં

નાનાં પાંદડાં

નાળુક=કામળ

ચૂટી=તોડી

સગંગ=આખો

ફૂલમણી=ગોટો

ગોટો=ખાંખડીઓ જોડા-

ધને ગોટા જેવું બને

છે તે

સરણાઇ=પીપી

મુખ્ય=જરૂરનો

અમથીઓ=સેક્ટો

પુંકેસર=નરતંતુ

લીકેસર=લીનંતુ

પરાગકેશ=પરાગનો

જથો

પરાગકણુ=પરાગની રજ

રજ=પરાગના ઝીણા

કણ

ખીજશય=ખી બધાવા-

ની જગા; ગર્ભાશય

સૂક્ષ્મખીજ=ઝીણાં ખી

સવાલ—અત્તર શેનું બને છે ? વજ્ર શું કામ કરે છે ? વજ્રના નાના ભાગને શું કહે છે ? ફૂલમણી એટલે શું તે સમજાવો. મોગરાના ફૂલનો નીચલો ભાગ નળી જેવો અને ધંતુરાના ફૂલનો નીચલો સરણાઇ જેવો શા કારણથી દેખાય છે ? ક્યા ફૂલની પાંખડીઓ છુટી હોય છે ? પાંખડી શું કામ કરે છે ? ફૂલમાં મુખ્ય ભાગ ક્યાં હોય છે ? ધણું નરતંતુ ક્યા ફૂલમાં હોય છે ? ફૂલના ભાગ ગણાવો.

પાઠ ૮૨.

પ્રવેશથી=દાખલથવાથી;

પેસવાથી

પોષવામાં=પોષણ કર-

વામાં

માવજત=સંભાળ

યોજના=ગોઠવણ

ગર=માવો

વર્ગ=જાત

પોપટા=ચણાની શીંગો

જળવાય=સચવાય

પતી રહે=પુરૂં થાય

ફોલવા=ઢોલવા

૫૪] સુરત જિલ્લાનો “જૂગોળ શિક્ષક” ત્રણ વ્યાખ્યાના.

સવાલ—ફળમાં કેટલા ભાગ હોય છે તે કયા કયા? કેરીના ભાગ ગણાવો. દ્રાક્ષના ભાગ ગણાવો. દ્રાક્ષમાં કેટલા ભાગ દેખાય છે? દ્રાક્ષમાં કયા કયા ભાગ ભેગા હોય છે? કેરીના વર્ગનાં ફળ ગણાવો. દ્રાક્ષના વર્ગના ફળનાં નામ દો. ફળના કેટલા વર્ગ પાડી શકોય તે તે કયા કયા?

પાઠ ૮૩.

પડ=ચર

શડ=ભાગ

ખીજાંકુર=ફળુગો

ફળુગો=સહુગો

પોપણ=શુષ્કરાત

કઠોળ=દ્વિદળ પાન્ય

દ્વિદળ=બે ફળવાળાં

સત્વ=કસ

માફક=અતુફળ

રામફળ=સીતાફળ જેવા

લાલાશ પડતાં રંગના

ફળ

દ્રાક્ષ=જેની માળા બને

છે તે મણકો; એક

ભતના આડતું ખી

સવાલ—ખી તે ઊગવા માટે શું શું જોઈએ? ક્યાં ખી એકફળ ને ક્યાં ખી દ્વિદળ છે? દ્વિદળ ખીમાં ખીજાંકુર ક્યાં હોય? ખીજાંકુર શું ખાઈને મોટું થાય છે? જેતું મૂળ થવાનું હોય છે તે ભાગ કયારે ઊગે છે? ઊગીને ક્યાં આવે છે? ક્યાં ખી વહેલાં વાવવાં જોઈએ? ક્યાં ખી મોડાં વાવીએ તો શીકર નહિ થયે તેમ થવાનું કારણ શું? એકફળ પાન્ય ગણાવો. દ્વિદળ પાન્ય ગણાવો.

પાઠ ૮૪

સષ્ટિ=કુનિયા

શોભા=દેખાવ

આત્મા=મન

પ્રસન્ન=ખુશ

સંતાપ=મનનું દુઃખ

અંશ=ભાગ

ડીટું=ડીચું

પ્રાચુરક્ષક વાયુ=જીવનું

રક્ષણ કરનાર વાયુ;

ઓક્સિજન વાયુ

પુષ્ટિ=ખજા; જોર

જરૂર=પાચન કરવાની

કોમળી

નસો=રંગો

ધન=ધીચ

ઘટા=ભરાવ

પ્રકાશ=તેજ

 ગુજરાત સાહિત્ય અકાદમી સુરત.

સવાલ—તાપથી અકળાએલો માણસ ક્યારે બધું દુઃખી બૂલી જાય છે? પાંદડાં શું શું કામમાં આવે છે? ઝાડને પાંદડાંનો શો ઉપયોગ છે? પાંદડાં ક્યે વાટે શ્વાસ લે છે ને ક્યે વાટે કાઢે છે? પાંદડાં પ્રાણીને શું ઉપયોગી છે? પાંદડાંને રસોડું, જરૂર અને ફેફસું કેમ કહી શકાય? પાંદડાંની રચના કેવી હોય? જે ઝાડના પાંદડાંની નસો ડીટામાંથી અણી સુધી એક સરખે અંતરે આવેલી છે તે ઝાડનાં બી એકદળ હોય છે કે દ્વિદળ? પાંદડાં સિદ્ધાસ પડતાં કેમ દેખાય છે? પાંદડાં પરથી એકદળ ઝાડ અને દ્વિદળ ઝાડ શી રીતે ઝાળખી શકાય?

પાઠ ૮૫.	ચુંટણી=ચુંટવાનું કામ	ચરખો=કપાસમાંથી
નમસ્કાર=ખે હાથ જોડી	તાવડો=પેણો	કપાસીઆ છુટાં પાડ
માયું નમાવવું તે	વળી ન જાય=વળ દેવાય	વાનો સંચો
નર્પા=એકલા	નહિ	ચઢિઆતી=સરસ
વિચિત્ર=દેખાવમાં ખેડોળ	મસળે=ચોળે	નુકસાનકારક=નુકસાન
વાવેતર=રોપણી	કાયદાકારક=ગુણુકારી	કરનાર
પાણીપોચી=ભેજવાળી;	જમૂત=હોશિયાર	કોવત=બળ; જોર
સરદીવાળી	અરબસ્તાન=એ દેશ	અનિયમિતપણુ=વગર
સોડમ=વાસ	હિંદુસ્તાનની પશ્ચિમે	નિયમે
તેજદાર=તેજવાળો;	એશિઆખંડમાં છે	હદ બહાર=બહે; વધારે
ચળકતો	છડીને=છોડા કાઢીને	ક્ષણજી=પ્રીકર

સવાલ—આ એ શું છે? આ ધણી ક્યાં પાકે છે? હિંદુસ્તાનમાં ચાનું વાવેતર ક્યાં થાય છે? ચાને કઈ જમીન અનુકૂળ નથી? પાંદડાં ચૂંટી લીધા પછી શું ક્રિયા કરે છે? હિંદુસ્તાનમાં કાપી પહેલ પહેલી ક્યાંથી આવી? હાલ હિંદુસ્તાનના ક્યા ભાગમાં થાય છે? કાપી એ શું છે? કાપીના ફળપર શું શું ક્રિયા કરે છે ત્યારે તે ઉપયોગમાં

૭૬] ચોથી ચોપડીનો ડિક્શન શિક્ષક ચાર આના.

આવે છે ? આ બનાવવાની રીત કહો. આ અને કાપી કાયદાકારક છે કે નહિ ? જવાબ. આ કાયદાકારક નથી કારણ કે આ જૂખને મારી નાખે છે અને ઊંધને ઝોસી કરે છે. જે જે માણસો હંમેશા આ પીએ છે તેઓથી ખોરાક વિશેષ લઈ શકાતો નથી માટે તે પીવાની ટેવ કદી પાડવી નહિ.

પાઠ ૮૬.	પૂર્વમાં દેશ છે	કપાસીઆ=કપાસનાં ખી
અમીરી=ગૃહસ્થાઈ	અમેરિકા=એ ખંડ છે	નક્ષત્ર=ઉપગ્રહ
ચિહ્ન=નિશાની	મીસર=હિંદુસ્તાનથી	જાંડવાં=ખીટ્યા વગરનાં
નિર્ધન=પૈસા વગરનો	વિભાગત જતાં રસ્તામાં	કાલાં
ઉમદા=કીમતી	એ દેશ આવે છે	કાલાં=કપાસનાં ફળ
ગરમ હવા=ગરમી	કપાસ=રૂનો છાડ	વીણુવો=લણુવો
મીન=એ હિંદુસ્તાનની	પાંખડી=ડાળી	અંકાય=નક્કી થાય

સવાલ—લુગડાં બનાવવામાં શું શું વપરાય છે ? કપાસ કેવા દેશમાં થાય છે, ને કેવા દેશમાં થતો નથી અને નહિ થવાનું કારણ શું ? કપાસ ક્યાં ક્યાં પાકે છે ? હિંદુસ્તાનમાં ક્યાં ક્યાં પાકે છે ? કપાસના પાંદડાનો આકાર કેના જેવો છે ? કપાસના ફૂલનો રંગ કેવો હોય છે ? કપાસનો પાક કેવી જમીનમાં સારો થાય છે ? કપાસનું વાવેતર ક્યારે કરે છે ? કપાસને કેટલીવાર લણુવો પડે છે ? કપાસ લણુવાનો સૌથી સારો વખત કયો ? રૂનો ભાવ શા ઉપરથી અંકાય છે ? કપાસ વીણુવાનું કામ બાયડીઓ ને છોકરાંઓ કેમ કરે છે ?

પાઠ ૮૭.	ગરમાવો=ગરમી; હૂંફ	હલેસાં=ચાટવા
ઝાલર=ગળાની નીચે	ભીંગડાં=ખડા પડ	સુકાન=વહાણુને ફેરવવા-
લટકાની ચામડી હોય તે	સરકી=લપસી	ની ગતિ આપનાર ચંત્ર
નભાવવો=ટકાવવો	મછવો=ત્રાની હોડી	કણ્ઠકી=ઝીણા ચોખા

સવાલ—માછલીને પાણી બહાર કાઢવાથી તે કેમ મરી જાય છે ? માછલાં શા વડે શ્વાસ લે છે કે પાણીમાં વા છે કે નહિ તે દાખલો આપી સમજાવો. માછલાંનું લોહી કેવું હોય છે ? એને વધારે હવાની જરૂર શા માટે નથી ? માછલાંનું શરીર લીસું શા માટે બનાવ્યું ? માછલાંના શરીરની રચના કહો. માછલાંને દાંત હોય છે કે નહિ અને હોય છે તો તેની સાખીતી શી ? માછલી વણાં ઇંડાં મૂકે છે જતાં માછલાં કેમ વધી પડતાં નથી ?

પાઠ ૮૮.	કરોડ=ખરડાનું હાડકું	કચરધાણુ=ચુરેચુરા
નાગ=ફેણવાળો સાપ	ભોચા=માંસના ગઢા	ફેણુ=સાપના માથાપરનો
કાંમળી=સાપની ભીંગ	સંકોચી=નાના કરી	પહોળો ભાગ
ડાંવાળી પાંતળી ચામડી	ડાચું=જડખું	બ્લીચિંગ પાઉડર=ધો-
પાંસળી=પાસા પરની	ડાખ=ચટકો	વાના કામમાં વપરાતો
હાડકી	ગળી જાય=ગળે ઉતારી દે	સફેદ ભુકો

સવાલ—સાપ કેટલી જાતના છે ? ઝેરી સાપ અને ઝેર વિનાના સાપમાં ફેર શું ? સાપને કેટલા પગ હોય છે ? કોને કોને પગ હોતા નથી ? સાપનું લોહી કેવું હોય છે ? સાપણુ ઇંડાં મૂકે છે કે વિઆય છે ? સાપનું ઝેર ઉતારવાનો ઉપાય શો ? ક્યા ઝેરી સાપોને ફેણુ હોતી નથી ? હિંદુસ્તાનની દક્ષિણમાં કેવા સાપ થાય છે અને તેને શું કહે છે ? સાપને જેમ વળવું તેમ શાથી વળી શકે છે ? સાપનું ઝેર લોહીમાં શી રીતે ભળે છે ? સાપ આપણને ઉપયોગી છે કે નહિ ? ચીતલ અને કોહનો રંગ કેવો હોય છે ? (જેને કાનને ડેકાણે કાણાં હોય છે તે ઇંડાં મૂકે છે.)

પાઠ ૮૯.	સેવાળ=લીલ	કળી
માંસાહારી=માંસ ખાનાર	ડીશી=કુંપળ; પાંતરાની	જીવ હિંસા=હલા

ગૂમ મવાથી=દેખાતા | મુંગળાતી=અકળાતી | ગાળા=પીડા
બંધ મવાથી | લપલપાવી=ખદાર કાઢી | ભર=અર્થતાર

અવાજ—દેડકું ઇંડામાંથી નીકળે છે ત્યારે તેને શું શું હોય છે ?
તે શું શું ખાય છે ? માંક ક્યાં નીકળે છે અને એ ગાઠિનું શું
ખાય છે ? દેડકાને કેટલા પગ હોય છે ? આગલે પગે તથા પાછલે
કેટકેટલાં આંગળાં હોય છે ? બધું મળી કેટલાં આંગળાં હોય છે ?
આગલા ને પાછલા પગમાં ફેર શું ? દેડકું શા વડે મ્વાસ
લે છે ? પાછલા પગ થા માટે લાંબા બનાવ્યા હશે ? એની જીભમાં
ને આપણી જીભમાં શું ફેર છે ? ઠાંત હોય છે કે નહિ ને હોય છે
તો ક્યાં હોય છે ? દેડકાં ક્યાં ક્યાં રહે છે ? દેડકા થતાં સુધીમાં તેના
ક્યા ક્યા ને કેટલાં રૂપ થાય છે ? દેડકાના પ્રમાણમાં તેને શું શું મોટું છે ?
દેડકાનું લોહી કેવું હોય છે ? જ. ઠકું.

પાઠ ૯૦	ટપકીદાર=ટપકીવાળું	જીવડું
પસારી=પહોળી કરી	શીશુ=પરપોટો	ભૂખમરો=ભૂખે મરવાનો
વર્ગ=ગત	પાલા=પાંદાં	વખત; કડાકા
કરવત=લાકડા વહેરવાનું	ગળી=એક ગતનું ઝાડ;	અગણિત=અણખાં નહિ
ઓગર	એમાંથી ગળીનો રંગ	એટલા; ધણાજ
ઠાંત=કાંચરાવાળી ધાર	બનાવે છે	કિતમ=એણે; સૌથી સારા
બિડાય=બંધ થાય	ધાણ વાળે=નાશ કરે;	વળામણનો=વિદાય;
રજપુતસ્તાન=ગુજરાત.	હિજ્જડ કરે;	થતો; હાથીઓ
ની ઉત્તરમાં પ્રાંત છે	હિજ્જડ=વેરાન; ઝાડ-	ઝૂડી ઝૂડીને=મારી મારીને
સલાદિ=પશ્ચિમધાટ	પાન વગરની	પુરાં કરવાં=જીવ, લેવો;
ઝોરાડુ=પિળાશ પડતી	હીણભાગી=કમનસીબ	મારી નાખવાં
લખજોળ=લાંબો જોળ	ખરપડી=એ નામનું	પાથરી=દાંડી

ખાળી=અટકાવી

ખાઉધરાં=જુખાળવા

સવાલ—તીડ કયા વર્ગમાં ગણાય છે, અને શા માટે? તીડના આગલા ને પાછલા પગમાં શા ફેર છે? તેની પાંખની રચના કેવી હોય છે? તીડનું મોં કેવું હોય છે? હિંદુસ્તાનમાં તીડ ક્યાં પેદા થાય છે? તીડ કેવી જગામાં ઈંડાં મૂકે છે? તીડની માદા ખાડા સાથી ખેદે છે? તીડના ઈંડાનો રંગ કેવો હોય છે? દરેક ફરમાં કેટલાં ઈંડાં મૂકે છે? ઈંડાનું રક્ષણ શી રીતે કરે છે? તીડ શું શું ખાય છે? તીડ પડે ત્યાં શું થાય? તીડને નુકસાન કરતાં અટકાવવાનો ઉપાય શું? તીડ ઊડતાં ક્યાં પછી શી રીતે નુકસાન કરતાં અટકાવી શકાય?

પાઠ ૯૧.

જર=હોજરી; પાચન
ચવા માટે પેટની
ડાળી બાબુએ ખોરાક
બરવાની કાચળી
સહમદર્શક=ગીણી વસ્તુ
મોટી દેખાડનાર
ભાગે=અવયવ
કદ=માપ
ખાટ=આકાર
પાસાદાર=પાસાવાળી
ચેલી=પોકળ
ખયળ=ચેળ
ખુધા=કમરમાંથી વળી

ગએઆ
ઢળકતાં=ઢાળ પડતાં
ચટકો=ડાખ
ચમચમે=ઝમઝમે
ભાળ=ચીકણું થુંક
તંદુરસ્ત=આરોગ્ય
અટકાવ=રોકાણ
ખિછાનું=પથારી
મચ્ચરદાની=મચ્ચર અ-
ટકાવવા માટે જાળીદાર
લુગડાની બનાવેલી તે
કિવનીન=સિકેનાના
ઝાડમાંથી ઉત્પન્ન થતું
સત્વ; તાવ કાઢવાની

ફવા. એ સ્વાદમાં
બહુજ કડવું હોય છે
ખંધિખાર=વહેતું નદિ તે
લીખો=મચ્ચર, જૂ.
માંકડ વગેરેનાં ઈંડાં
ચોરસકુટ=૧૪૪ ચોરસ
ઈંચ; એક કુટ પહોળું
ને એક કુટ લાંબું
કેરોસીન=આસતેલ; વાદ-
ળી રંગનું પાતળું તેલ
રંધાધ=ગુંગળાઈ
ડામર=ખનીજદાર
લોખાન=એક જાતનો
ગુંદર

૮૦] બીજી ચોપડીના અર્થ આર આના.

સવાલ—મચ્છર કયા વર્ગનું પ્રાણી છે અને શા માટે ? મચ્છરને સૂક્ષ્મદર્શક પત્રથી જોઈને તેના શરીરની રચના કહો. મચ્છરના કટલા વર્ગ પાડી શકાય અને તે કયા કયા ? ઝેરી અને ઝેર વિનાના મચ્છર ઓળખવાની નિશાની શું ? ઝેરી મચ્છર કરડે તેથી તાવ શી રીતે લાગુ પડે છે તે સમજાવો. ઝેરી મચ્છર તાવનું ઝેર શી રીતે ફેલાવે છે ? તે અટકાવવાનો ઉપાય શો ? ઝેરી તાવની ઉત્તમ દવા કઈ છે ? મચ્છર કેવી જગ્યામાં ઈંડાં મૂકે છે ? મચ્છરનાં ઈંડાં અટકાવવાનો ઉપાય કહો. મચ્છરનો નાશ કરવાનો ઉપાય કહો.

પાઠ ૯૨.	અત્યંત=બહુ	અંગાડી=હાથી ઉપર
શ્રીમંત=પૈસાદાર	લપેટી=વિરાળી	બેસવાનું આસન
રસાલો=ખટલો; ધોડા	ડોલ=આંકડીવાળું પાણી	ચગદી=કચડી
ભરકર વગેરે	કાઢવાનું વાસણ	શાંત=ધીરજવાળું
ભટ=આહાણુની અટક	દફુડી=નાની ધાર	સમજદાર=સમજવાળું
દૈત્ય=રાક્ષસ	ટેરવું=આગલો ભાગ	કદાવર=કદમાં મોટું
માવત=હાથીનો હાંકનાર	પુષ્ટ=મજા; ભરાઉ	

સવાલ—શિવાજીરાવ કોણ ? મહેમદાવાદ ક્યાં છે અને શું છે ? એ કોણે વસાવ્યું હતું ? હાથીના શરીરની રચના સમજાવો. તેના દરેક ભાગનો ઉપયોગ કહો. હાથીને સુંઠ શું શું કામમાં આવે છે ? હાથીદાંતનો ઉપયોગ બોલો. હાથીનો ઉપયોગ કહો, હાથીના ગુણ જણાવો. હાથી વિષે કહેવતો કહો.

પાઠ ૯૩.	બેમાલમ=જમણા નહિ	દાળ=કુદકો
સંબંધ=વળગણ	એવી રીતે	ગોખા=પૂર્વા; કળમકર્ષી
બોથાં=ઝડિયાં; મૂળના	તલપ=ફલમ; ઝડપ	ફરક=ફેર
રેસા; કુઠાં	સળંગ=જોરવાર	પલટાય=બદલાય

રંગભેદ=રંગમાં તફાવત હેતુ=મતલબ; કારણ

પરિપકવ=પુરેપુરું પાકેલું ચક્રચકિત=ચક્રચકતા

સવાલ—પ્રાણી ને વનસ્પતિના રંગ જુદા હોવાનું કારણ શું ? કેટલાક પ્રાણીના શરીરના રંગનો સંબંધ બતાવો. પ્રાણીનો રંગ તેમની આસપાસના પદાર્થોના રંગને મળતો આવે છે તેનાં મુખ્ય કેટલાં અને ક્યાં ક્યાં કારણો છે તે દાખલો આપી સમજાવો. જંગલી પ્રાણી ને પાણેલાં પ્રાણીના રંગમાં ફેર હોવાનું કારણ શું ? ફૂલનો રંગ બલકાદાર શા માટે બનાવ્યો હશે ?

પાઠ ૮૪.	પ્રાણી જવા માટે ઉપ-	સ્નાયુ=જે તંતુવડે હાડકાંને
મલીઓ=સાંકડી શેરીઓ	રથી બંધ કરેલો રસ્તો	માંસના રેસા વળગેલા
હૃદય=લોહીની ટાંકી	ક્ષીય ચતુર્=કમળેર ચતુર્	રહે છે તે
ધોરી નસ=મોટી નસ	શિરા=નસ	ધમકારો=ધમધમતો
મોરી=નાક; નાની ગટર	રેંટમાળ=પ્રાણી કાઢવાનું	અવાજ
ગરનાળું=મોટી ગટર;	દોચકાવાળું ચક્રકર	ટકોરા=ધમકારા

સવાલ—હૃદય કોના જેવું છે ? એનું કદ કેવડું છે ? એ શેનું બનેલું છે ? એમાં કેટલાં ખાનાં હોય છે ? હૃદય ક્યાં આગળ છે ? હૃદય ને પાણીની ટાંકીનો મુકાબલો કરો. ગંદું પાણી કેવી રીતે નદી કે દરીઆમાં જાય છે તે સમજાવો. ગંદું પાણી વહેવાની સાથે અસ્વચ્છ લોહી વહેવાનો મુકાબલો કરો. અસ્વચ્છ લોહીનો રંગ કેવો હોય છે ? અસ્વચ્છ લોહી સ્વચ્છ શી રીતે થાય છે તે સમજાવો. ખાનીમાં અને હાથના કાંડાપર ધબકારા થાયી થાય છે ? તંદુરસ્ત માણસની અને બાળકની નાડી એક મિનિટમાં કેટલા ધબકારા કરે છે તે ગણીને જો. હૃદયનું ચિત્ર કાઢી બતાવો અને તે સમજાવો.

પાઠ દ્વય	સૂક્ષ્મ=ઝીણાં	આતરડું=ગુંચળું વળેલા
શ્વાસ=દમ	ક્ષાર=ખાર	દોરડા જેવો પેટનો
મૂત્ર=મૂતર	સમાર=દુરસ્ત	ભાગ, એ જઠરની
વાટે=રસ્તે	વીધરીને=પીગળીને;	ડાખી બાબુપર છે.
ધટ=ખેડ	આમળીને	કાળજી=અતીતે જમણે
કાઠું=શરીરનો બાંધો	ફેફસાં=છાતી માંહેલી જે	પાસે જે પિતાશય છે તે
પેજવાળા=કાંજવાળા	ઈંદ્રિયવડે શ્વાસ લેવાય	શેષ=બાકી
તેલી=તેલવાળાં	ને બહાર કઢાય છે તે.	મલ=મેલ: વિષ્ટા
ચરખી=ચામડીની અંદર	સાહીયૂસ કાચળ=	તત્વ=સાર
ઠરેલો ચીકણો પદાર્થ	બ્લોટિંગ પેપર	

સવાલ—આપણને ખોરાકની જરૂર ને વરાળયંત્રને કાચલાની જરૂર શા માટે છે તે સમજાવો. ઘસારો ક્યે ક્યે રસ્તે બહાર નીકળે છે? જે આપણે ખાઈએ નહિ તો શું થાય? નાના બાળકોને વધારે વાર શા માટે ખાવું પડે છે? ખોરાકના મુખ્ય કેટલા ને ક્યા ક્યા ઉપયોગ છે? ખોરાકના પદાર્થના કેટલા વર્ગ પાડી શકાય અને તે ક્યા ક્યા અને તે દરેક શું કામ કરે છે? ખોરાક ચાવીએ છીએ તમારે મોઢામાંથી જે થુંક છૂટે તેવું નામ શું? મોંમાં મૂકેલો કાળીઓ જઠરમાં શી રીતે જાય છે તે સમજાવો. જઠર શેતું બનેલું છે? જઠરમાંથી રસ નીકળે છે તે શેમાં મળી જાય છે? જઠરને ફરતી નાખી નસો કોના જેવી છે? જઠરમાં પાચન થયા વગરનો જે ખોરાક હોય છે તે ક્યાં જાય છે અને ત્યાં તેને શું મળે છે? પિત્તની મદદથી ક્યા પદાર્થો પચી જાય છે? જઠરની નીચે શું હોય છે? તેમાંથી જે રસ નીકળે છે તે શું કામ કરે છે? મળ રૂપે કયો બાળ બહાર નીકળી જાય છે? લોહી શું કામ કરે છે? મોંમાં મૂકેલા ખોરાકનું

ચોથો સી તાલુકાનો નકશો ત્રણ આના. [૮૩

લોહી થતાં સુધીનું પુરેપુરું વર્ણન કરો. જરૂર, કાળજી અને આંતરડાનું ડોઢગ પાડો અને સમજાવો.

પાઠ ૯૬	વિટાળ્યું=લપેટ્યું	છિદ્રાળુ=કાણાંવાળું
નિભાવવાને=ટકાવવાને;	ધુળ્મરી=કં પારી	મેળાપ=સમાગમ; સંયોગ
કાયમ રાખવાને	મંદવાહક=ગરમી ધીમે	જમાવ=એકઠું થવું તે
નિરાગી=તદુરસ્ત	વહેવડાવનાર	શોષણ=ચૂસી લેવું તે
કુળે=ભોટવો	ધારતી=ખીક; ભય	

સવાલ—માણસને ખોરાકની જરૂર શા માટે છે ? માણસના શરીરમાં ગરમીનું માપ કેવું હોય છે ? વસ્ત્રની જરૂર શા માટે છે ? જિનના લુગડાંથી ટાઢ કેમ વાતી નથી તે સમજાવો. જિનમાં કેવો ગુણ છે ? શરીરમાં અગત્યના ભાગ ક્યા ક્યા છે ને શા માટે ? પરસેવો ચાચ છે તેથી થું ચાચ છે ? જિનના લુગડામાં કેવો ગુણ છે કે પરસેવો ચૂસી લે છે ? સુતરાકે લુગડામાં એવો ગુણ છે કે નહિ ? સુતર ને જિનનો મુકાબલો કરો. જિનના લુગડાં કેમ જલદી મેલાં ચાચ છે ? કિનાળાની ઋતુમાં શેનાં કપડાં પહેરવાં ? કિનાળામાં સફેદ વસ્ત્ર પહેરવાથી શો ફાયદો ?

પાઠ ૯૭	અને કપાસીઆ છુટા	પીંજણુ=પીંજરાનું
માદી=ઐરાંને પહેરવાનું	પાડવા; ચરખામાં	ઓગર
રેશમી લુગડું	પીલવો	તાંત=ખકરાના આંત-
માદી=ઐરાંને પહેરવાનું	છત=કપાસ લોઢવાનો	રડાની દોદી
સુતરાકે લુગડું	સંયો	તંગ=સંખત
માદી=એક જતનું જાડું	લોટ=કપાસ પીત્રવાની	ગોટીલો=પીંજરાનું
દેશી લુગડું; દોટી	ચરખાની ધરી	લાકડાનું ઓગર,
લોઢવો=કપાસમાંથી રે	અંતવું=લાંબા દોરા કાઢવા	એનો આકાર ડબ્બેલો

૮૪] હિંદુસ્તાનની સાઠ બૂગોળની પ્રમુખોત્તરમાળા ચાર આના-

જેવો હોય છે પણ	રેટીઆ=સુતર કાંતવાનું	લાગ=લાવ; વખત;
છેડા ગોળાકાર હોય છે	સાદું યંત્ર	પ્રસંગ
આભલું=પીંજેલાં રતો	સાળ=લુગડાં વણવાનો	પીંજરા=રતે સાફ કર-
ગોટો	સાંચો	નારા
કસ્તર=ઝીણો કચરો	બરછટ=બરબચડું	

સવાલ—રૂ થું છે ? રૂ ક્યાંથી આવે છે ? તે શા કામમાં આવે છે ? કપાસ લોઢાના જીન મુંબઈ ઇલાકામાં ક્યાં ક્યાં છે ? જીનમાં કેટલી ભાટો હોય છે, અને તે શેની હોય છે ? રૂને પીંજવાની રીત કહો. કાપડ વણવાના સંચા મુંબઈ ઇલાકામાં ક્યાં ક્યાં છે ? સાડી, સાલ્વા, ખંડ, ધોતીઆં, ખાદી કોણ વણે છે ને કેવી રીતે વણે છે ? સંચા શેના બનાવે છે અને તે શાથી ચાલે છે ? હાથે ચલાવવાના સંચા શાના બનાવે છે ? રૂમાંથી કાપડ થતા સુધીની હકીકત કહો.

પાઠ ૯૮.	તાંતણા વડે ખારેક	વાયવ્ય કોણમાં દેશ
રેશમ=હીર	જેવું બનાવેલું ધર	કોકડી=દડી
બળુ=ફદો	ગોટી=ગોળ દડો	શેતુર=એક ભતનું ઝાડ
કોશોટો=રેશમના કીડાએ	ધરાન=હિંદુસ્તાનના	કસબ=સોનેરી રૂપેરી તાર

સવાલ—રેશમ કોણ બનાવે છે ? એ કીડો થું ખાઈને જીવે છે ? કોશોટામાંથી રેશમ કાઢવાની રીત બોલો. રેશમ ક્યાંથી આવે છે ? ક્યા ક્યા શહેરમાં રેશમ ખપે છે ? રેશમનો વણાટ ક્યા ક્યા શહેરમાં ચાલે છે ? રેશમ પર રંગ ચઢી શકે છે કે નહિ ? દેશી રંગ ચઢાવવાથી થું ફાયદો ? વિદાયતી રંગથી થું નુકસાન ? રેશમી કાપડ આપણા દેશમાં સંચામાં વણાય છે ? સંચામાં ક્યાં વણાય છે ? રેશમી લુગડાંથી શા ફાયદો ? ગરીબ લોકો એનો ઉપયોગ કેમ કરી શકતા નથી ? રાંધનાર આઈ રસોઈ કરતી વખત રેશમી લુગડું શા માટે પહેરે છે ?

પાઠ ૬૮.	રસી=રસના જે ભાગની	માંહેથી તાર નીકળે
કોણુ=શેરડી પીલવાનો	ખાંડ ન બની શકે તે	એવી ઘટ કરવી
સંચો; કોણ	લીલ=સેવાળ [ભાગ	આયાત=અહાર ગામથી
અરી=પડ; પોપડી	ઉઝરડી=ઉખેડી; ખોતરી	આવતો માલ.
તરી=ઉપર આવી	ચાસળી કરવી=ખાંડને	ચોવડાં=ચારવડાં; ચાર
ઘાડો=ગડો	પાણીમાં નાખી ઉકાળી	પડવાળાં

સવાલ—વસાઇ તાલુકાની ખાંડ બનાવવાની હકીકત કહો. કાલ્હાપુરમાં ખાંડ શી રીતે બનાવે છે? કાલ્હાપુરની ખાંડ રાત્રી કેમ હોય છે? ગોળ બનાવવાની રીત કહો. ખાંડ તથા ગોળનો ઉપયોગ કહો. પરદેશી ખાંડ ઉઝળી આવવાનું કારણ શું? પરદેશી ખાંડ બનાવવાની રીત કહો. ખાંડ કઈ કઈ વસ્તુમાંથી બને છે?

મુંબઈ ઇલાકાની ભૂતળ.

ગુજરાત પ્રાંતની ભૂતળ.

ગુજરાત પ્રાંતના અંભાતના અખાતથી કુદરતી બે ભાગ થાય છે, અંભાતનો અખાત, અંભાતના નવાબ સાહેબના રાજ સુધી ગએલો છે. અંભાતના અખાતની પશ્ચિમમાં જે મોટે મુદ્દક આવેલો છે. તેને કાઠિઆવાડનો દ્વીપકલ્પ કહે છે; એને દ્વીપકલ્પ કહેવાનું કારણ એ કે એની ત્રણ બાજુએ પાણી છે, અને એક બાજુએ જમીન છે. એની દક્ષિણમાં, પશ્ચિમમાં અને પૂર્વ તથા ઉત્તરના થોડા ભાગમાં દરીઓ છે, અને કાઠિઆવાડના માત્ર ઇશ્વાન કોણમાં જ જમીન છે. અંભાતના અખાતની ઉત્તરમાં અને પૂર્વમાં આવેલો બીજો ભાગ છે. એ બીજો ભાગ અસલમાં ગુજરાત કહેવાતો હતો. એ ભાગની જમીન ઘણી ખરી સપાટ છે. પણ દરીઆ કિનારાની દમણથી તે અંભાત સુધી

જમીન નિચાણમાં આવેલી છે. માટેજ પૂર્વમાંથી નીકળનારી દમણગા, પાર, અંધિકા, પૂણી, તાપી, કીમ, નર્મદા, (રેવાજી) ઢાઢર, મહી વગેરે નદીઓ પશ્ચિમ તરફની નિચાણ જમીનમાં વહે છે. સાબરમતી ઇશાનમાંથી નીકળી ખંભાતના અખાતને મળે છે. તેમજ બનાસ અને સરસ્વતી ઇશાન કોણમાંથી વહી કચ્છના રણમાં સમાઈ જાય છે. એ ઉપરથી જણાય છે કે ગુજરાતની પૂર્વ તથા ઇશાન કોણ તરફની જમીન ઉચી છે. કારણ કે એ બાબુએ ડુંગરા આવેલા છે, વાંસદા અને ધરમપુરની પૂર્વમાં સહ્યાદ્રિના ડુંગરા આવેલા છે. રેવાકાંઠા એજન્સિમાં રાજપીપળાના ડુંગરા આવેલા છે. પંચમહાલમાં પણ ડુંગરા આવેલા છે તેમાં સૌથી મોટો પાવાગઢ છે. એના ઉપર કાળકા માતાનું દેવું છે. મહીકાંઠા એજન્સિની પૂર્વમાં તથા ઉત્તરમાં પણ ડુંગરા આવેલા છે. તેથી વરસાદ ઓછો પડે છે, ગુજરાતની ઉત્તરમાં આબુ મોટો પર્વત છે.

પાલણપુર એજન્સિની પશ્ચિમમાં તેમજ કડી પ્રાંતની પશ્ચિમમાં કચ્છનું રણ છે, માટેજ તે બાબુની જમીન નીચી ને રેતાળ છે, તેથી ત્યાં તાપ અને ટાઢ વધારે પડે છે. રેતાળ જમીનમાં ઝાડ જીવતાં તથી. તેથી વરસાદ ઓછો પડે છે ને હિનાળામાં પાણીની આપદા પડે છે. એવા રણના મૂલકમાં સાંઢણી પર બેસી મુસાફરી કરાય છે.

ગુજરાતનો મધ્ય ભાગ જેને ચરોતર (સારી જમીન) કહે છે, તેમાં ખેડા જિલ્લો, ગાયકવાડનો વડોદરા પ્રાંત અને મહી નદી આવેલી છે. એ ચરોતરની જમીન નદીના બાઠા જેવી રસાળ છે. તેથી ખાક સારો થાય છે. તમાકુ, બાજરી પાકે છે, તેમજ રાયણ, મહુડાં અને આંબાના ઝાડ ઘણાં જીગે છે. ઘાસ ચારો ઘણો સારો થાય છે. તેથીજ ચરોતરથી પરદેશ ખાતે ધી ઘણું જાય છે.

પંચમહાલમાં ડુંગર ને જંગલ ઘણાં છે; તેથી લાંબી હવા સારી

સુખર્ષ ઇલાકાની ભૂગોળની પ્રતોત્તરમાળા ૪૧૧ આના. [૮૭

નથી, તાપ અને ઠાઠ વિશેષ પડતાં નથી. જંગલ હોવાને લીધે ઇમારતી લાકડાં ઘણાં થાય છે. પંચમહાલમાં મકાઇ ઘણા પાકે છે.

ભરૂચ જિલ્લાની જમીન સપાટ છે. ઝાડો ઘણાં થતાં નથી. એ જિલ્લાના પૂર્વ ભાગને કાનમ કહે છે, ત્યાં કપાસ ઘણો સારો પાકે છે. એ જિલ્લાની જમીન કાળી છે, કાળી જમીન કપાસને બહુ માફક આવે છે. નર્મદા નદીના બેટમાં તમાકુ ઘણો સારો થાય છે. માંડવી તાલુકો, સુરત એજન્સિનાં વાંસદા, ડાંગ, ધરમપુરના રાજ્યની જમીન કુંગરવાળી ને જંગલવાળી છે, તેથી ત્યાંની હવા શરદીવાળી અને પાણી પાણીમાં છે. એમાં રાની (જંગલી) લોકો રહે છે, જંગલમાં લાકડાં ઘણાં થાય છે.

સમુદ્ર કિનારાની હવા સુકી અને સારી ગણાય છે, માટે ઉનાળામાં ઘણા લોકો હવા ખાવા તથા માંદા માણસો પાણી ફેર માટે જાય છે. સમુદ્ર કિનારાની પાસેના ગામમાં તાપ અને ઠાઠ સરખાં પડે છે, અને વરસાદ ઘણો પડે છે.

સુરત જિલ્લામાં ખાડી ઘણા છે. ઓરપાડ તાલુકાની જમીન ભરૂચ જિલ્લા જેવી સપાટ છે, અને ઝાઝાં ઝાડ નથી. માંડવી તાલુકો, વાલોડ, ચીખલી અને ઓરપાડ તાલુકાના પૂર્વ ભાગમાં જંગલ ને કુંગરા છે. વલસાડ તાલુકામાં પ્રાચીન કુંગર સૌથી ઉંચો છે. પૂર્વ તરફના ભાગોમાં ડાંગર થાય છે; અને બાકીના ભાગમાં તુવેર, બાજરી અને કપાસ થાય છે. ગણદેવી પરમણામાં શેરડી થાય છે, તેથી ત્યાંનો ગોળ વખણાય છે. ઓરપાડ તાલુકામાં તથા હાંસોટમાં ઘઉં સારો પાકે છે.

સુરત જિલ્લો, ભરૂચ જિલ્લો, વડોદરા પ્રાંત, ખેડા જિલ્લો, અમદાવાદ જિલ્લો અને કાકિઆવાડમાં ઘણું ઠંડાણું કપાસ પાકે છે.

એનું ૩ મીલોમાં કાપડ વણવા માટે મુખ્ય જાય છે.

અમદાવાદ જિલ્લાના ધોળકા તાલુકાનો દક્ષિણ ભાગ, ધંધુકા તાલુકાનો પૂર્વ ભાગ અને કાઠિઆવાડનો કેટલોક ભાગ જેને ભાલ કહે છે, તેમાં ઘઉં તથા કપાસ સારા પાકે છે, કપાસનું ૩ થઈ ધોળેરા અંદરથી વહાણ મારફતે મુખ્ય જાય છે.

પહેલો ભાગ જે કાઠિઆવાડ નામથી ઓળખાય છે. તેને અસલ સૌરાષ્ટ્ર કહેતા હતા. કાઠિઆવાડ એજન્સિમાં ઘણા ડુંગરો છે. કાઠિઆવાડના મધ્ય ભાગમાં ચોટીલા વગેરે ડુંગરાની હારો છે, વળી જુનાગઢ પાસે ગીરનારનો ડુંગર સૌથી મોટો છે. પાલિતાણા પાસે શેત્રુંજે ડુંગર છે, ત્યાં આવક લોકો જત્રા કરવા જાય છે. ડુંગરને લીધે પથરા ઘણા નીકળે છે. કાઠિઆવાડમાં મુખ્ય પાક કપાસ, બાજરી, ડાંગર, તમાકુ, જુવાર, તલ અને શેરડી થાય છે. કાઠિઆવાડના લોકો આપણા કરતાં ઉંચા અને શરીરે મેરાવર હોય છે. કાઠિઆવાડની દરીઆ કિનારાની જમીન નિચાણમાં છે, અને વચ્ચે ભાગ ઉંચાણ છે, તેથીજ એમાં મોટી નદી નથી. મોટી નદી બાદર છે, તે ચોટીલાના ડુંગરમાંથી નીકળી અરબી સમુદ્રને મળે છે. જામનગર (નવાનગર) ની ઉત્તરમાં કચ્છના અખાતમાંથી મોતી નીકળે છે. કાઠિઆવાડના કાંઠા પર ભાવનગર, મહુવા, જાફરાબાદ, દીવ, વેરાવળ, માંગરોળ, નવીઅંદર, પોરઅંદર (સુદામાપુરી) દારકા, નવાનગર, (જામનગર) જોડીઆ એ અંદરો છે, એ અંદરોથી વહાણ મારફતે ઘણો માલ ભરત, સુરત, વલસાડ, મુંબઈ વગેરે અંદરે જાય છે, કાઠિઆવાડના વવાણીઆ અંદરેથી કચ્છમાં જવાય છે.

મહારાષ્ટ્ર તથા દક્ષિણ મહારાષ્ટ્ર પ્રાંતની ભૂતળ.

મહારાષ્ટ્રમાં વચ્ચે સહ્યાદ્રિ પર્વત આવવાથી કુદરતી બે ભાગ

ચાય છે, (૧) દક્ષિણ (૨) કોંકણ. દક્ષિણમાં મોટી નદીઓ છે. તેથી નદીઓના કાંડાની ભૂમિ રસાળ છે, ને હવા ભેજ વગરની છે, એનો ઉત્તર અને પશ્ચિમ ભાગ ઉંચો છે. કારણ ઉત્તરમાં સાતપુડા પર્વત અને પશ્ચિમમાં સહ્યાદ્રિ પર્વત આવેલો છે. મુખ્ય પેદાશ અનાજ, રૂ, શણ, શેરડી, તમાકુ, ઇમારતી લાકડાં, મધ, મહુડા, લાખ, સુરોખાર. સહ્યાદ્રિ પર્વતમાંથી લોદું જડે છે, અને જત સંસ્થાનમાંથી ગાળવાની કુલ્લી બનાવવાની માટી નીકળે છે. કોંકણનો પૂર્વ ભાગ ઉંચો છે. કારણકે સહ્યાદ્રિ પર્વત આવેલો છે, તેથી કોંકણનો ઢાળ પશ્ચિમ દિશાનો છે. ડાંગર પાકે એવી રસાળ જમીન છે, અને નાળિયેરની વાડીઓ ઘણી છે. આખો કોંકણ પ્રાંત ખરબચડો ને ત્રિકટ છે, ત્યાંની હવા ભેજવાળી છે. તેથી ઝાડ ઘણાં ઊંચે છે, કોઈ કોઈ ઠેકાણે સાગ ચાય છે. મુખ્ય પેદાશ ચોખા, નાગલી, નાળિયેર, મીઠું, ને ઇમારતી લાકડાં વગેરેની છે.

કચ્છ પ્રાંતની ભૂતળ.

મધ્ય ભાગમાં ડુંગરાની ત્રણ મોટી દારો છે, ઉત્તરધાર, મધ્યધાર અને ધીણોધાર (ચાડવા). એ ડુંગરો પૂર્વ પશ્ચિમ દિશામાં પડેલા છે. કચ્છમાં સૌથી ઉંચામાં ઉંચું શિખર કાળો છે. કચ્છમાં મોટી નદી એકે નથી. પણ નાગમતી, રૂકમાવતી કચ્છના અખાતને મળે છે, અને ખારી ઉત્તરના રણમાં સમાઈ જાય છે. મુખ્ય પેદાશ અનાજ, તેલિખીઆં બીન. મીઠું, દોર વગેરેની છે, કચ્છ પ્રાંતમાં સુરોખાર, ફટકડી ને કોયલાની ખાણો છે. કચ્છી ઘોડા વખણાય છે.

સિંધ પ્રાંતની ભૂતળ.

સિંધુ નદીને કાંઠે વસનારા લોકોને સિંધી કહે છે, અને તેમના મુશ્કેલને સિંધ કહે છે. સિંધ પ્રાંતનો ઢાળ ઇશન કોણથી નેઋત્ય

કાશુ તરફનો છે, સિંધુ નદીનું મૂળ હિમાલયમાં છે, તેથી સિંધુ નદીમાં ઉનાળામાં અને ચોમાસામાં બે વાર રેલ આવે છે. કારણ કે ચોમાસામાં હિમાલય પર પુષ્કળ વરસાદ વરસે છે તેથી, અને ઉનાળામાં હિમાલય ઉપરનો બરફ ઓગળે છે તેથી. એ રેલથી તેમજ સિંધુમાંથી નહિરો કાઢેલી છે તેથી ખેતીવાડીનું કામ ચાલે છે. સિંધુ પ્રાંતમાં વરસાદ બહુજ ઓછો આવે છે, એટલે માત્ર ૨ થી ૧૦ ઇંચ સુધીજ વરસે છે. એનો પશ્ચિમ ભાગ ઉચો છે, કારણ કે હાલા પર્વત આવેલો છે. પૂર્વ ભાગ રેતાળ છે, કારણ કે તેમાં ચરપારકરનું મોટું રણ છે. ઉનાળામાં એ રણમાં પાણીની ધણી આપદા પડે છે. દક્ષિણ ભાગ ખારવાળો છે ને ત્યાંની હવા રોગિષ્ઠ છે. માત્ર સિંધુ નદીના કાંઠાનો ભાગજ રસળ છે. મુખ્ય પેદાશ ડાંગર, બાજરી, ઘઉં, મગ, જવ, ૩ ને તેલીબીયાં વગેરેની છે.

અધરા શબ્દો તથા નોડાક્ષર.

દુનિયામાં, ઇંચિસાંડનું, ચરિત્ર, સ્વર્ગવાસ, જ્યેષ્ઠ, ઇલ્કાળ, આદ્યર્ષ, ઉત્સાહથી, નિખાલસ, લશ્કરી, નૈકાશાસનું. અત્યંત, “શ્ચિટાનિઆ,” પ્રદક્ષિણા, પ્રવીણ, નિષ્કૃધ, શ્રીનિય, નૌકાસૈન્યની, પરીક્ષાઓ, જાન્યુઆરિ, નિર્માણ, પ્રીતિ, વિકટોરિઆ, આદરસત્કાર, ફફી, રાજ્યાલિષ્કેની, પાયતખત, દિલ્હીમાં, પ્રાર્થના, રજપુતસ્તાનનો, વિજયસીંગને, શરણાગતનું, સ્વામિભક્તિ, વિદ્યાસુ, ઝખ્લાની, પ્રસંગ, હૈમકુશળ, સિસોદીઆઓ, સૂર્યવંશી, હૃદય, જન્મભૂમિ, ધુંઠડો, નીમજુક, કીર્તિ, સંવાતે, વિકરાળ, નિશ્ચય, કૌસલ્ય,

કેકેયી, પૂર્ણ, આશિષ, આશીર્વાદથી, લક્ષમણ, વિનાંતી,
 સુમિત્રા, વસિષ્ઠ, તિરસ્કાર, બુદ્ધિ, બેશુદ્ધ એજિન, શકિત,
 મિહાશવાળી, દુરસ્ત, શ્રેષ્ઠ, ઉત્પન્ન, પુષ્ટિ, નિર્માણ, ફરિયાદી,
 પૂજ્યું, લાઘ્યા, લાઘ્યું, પાંદડાં, અનુમાન, ઢાળાય, ધ્યાનમાં,
 હોશિયાર, વર્તમાન પત્રમાં, વ્યવસ્થા, સ્વચ્છતા, ધૃઢ, સ્થિતિને,
 ગૃહસ્થાઈનાં, ચિદ્ગીઓ, સદગુણ, પ્રમાણિકપણાનો, ઘરેલુંગાઠું,
 જિંદગી, પર્યેત, વિરુદ્ધ, ફિદાડીએ, વિદ્યાસઘાતનું, મિલ્કતનો,
 લૂંટકાં, બુદ્ધિ, ધર્મિષ્ઠપણાની, મુશ્કેલ, વર્તણૂક, સ્પર્શ, જીવિતથી,
 ભૂતડાકણની, મસાણકાંઠે, વિખ્યાત, વશીકરણ, જ્વાળામુખી,
 સ્વપ્ન, અતિવૃષ્ટિ, વનસ્પતિ. અદ્ભુત, ચંમત્કારી, આશ્ચર્ય, દિંગ
 સ્વપ્નવશ, નિરાધાર, ઈંદ્રિયો, બ્રહ્માંડ, સમર્થ, સર્વશકિતમાન,
 સર્વવ્યાપી, સર્વજ્ઞ, પ્રાણિમાત્ર, પ્રાર્થના, સંચર્યો, નિધાસ,
 નિરાદિન, આયર્જાંડ, કપ્તાને, દહ, હિંમત, યાદગીરીમાં,
 વિકટોરિઆના, કીર્તિસ્તાંભ મિસ્તરી, સાદી, ગૂંથતો,
 નિર્ભય પ્રમાણિક, કંટાળો, સત્તર, પંચાણું, સત્તાણું, ખિન્ન,
 સદબુદ્ધિ, તત્કાળ, શિક્ષા, મિળજ, ફરિયાદો, દુર્ગુણ, વિક-
 માણત, નિર્દોષનો, હૃદય, વર્ણન, કદપાંતનો, સાર્થક, સર્વ-
 સ્વ, ચચાય, પરિણામ, પોર્ગલ, જોળમા, અથડાયું, નિશ્ચે,
 ચિદ્ગીઓ, હરિશંકર, વિદ્યાર્થીઓ, ત્રિભુવન, શ્રેષ્ઠ, કીર્તિને,
 બળિએલ, જન્માષ્ટમી, ચોંટાડેલી, નિશ્ચય, કદરો, જાંટ્યું,
 ઉત્તેજન, અભિપ્રાય, કીર્તિ, અમૂલ્યનું, સંન્યાસી, વ્યાપ્ર,
 સંધ્યાકાળ, વ્યાધ્યર્થ, સ્થિર, શ્રોતાના, આંસુધારા, ભાવિક,
 દિલ્હી, દસ્તાવેજ, પ્રસન્ન, દ્રૌપદી, નિદ્રા, હરિશ્ચંદ્ર, જિંદગી,
 નાપિએર, અથડાતો, જિલાતો, અતિશય, સરિતાનું, સિંધુમાં,

૨૨] ચોથી ચોપડીનો ઉકેશન શિક્ષક આર આના.

તમિ, ચિતોડ. હલદીધારની. સ્થિતિનું. જન્મભૂમિ. નિલાવ.
સ્વતંત્ર. સંતોષ. ગોઠવણ. ગોરાળો. ઉદ્યોગમાં. અમૂલ્ય.
ઘડિઆળો. એલેકઝાંડ્રા. આલ્પર્ષ. વિકટોરિઆના. સ્વર્ગ-
વાસ. વિદ્યાભ્યાસ. વર્તતાં, પરીક્ષા. ઉત્તેજન. નૌકાશાસ્ત્ર.
સંપ્રદાયનો. પ્રાર્થના. પ્રસિદ્ધ. શિષ્યોએ, મુખર્ષિ. કૃતિ.
કોશીશ. વિનોદમાં, વિનંતી, પિત્તળની. તત્કાળ. દક્ષિણી.
કાઠિઆવાડી. સુન્ની. આદ્વાણ. ક્ષત્રિય. વૈશ્ય. શૂદ્ર. ઓઢલું.
સુરવાલ. સ્ત્રીપુરુષો. વિધવા. પુનર્લગ્ન. વિદ્યાભિત્ર. વસિષ્ઠ,
રાજર્ષિ. અયોધ્યાના. કાન્યકુબ્જ; સૈન્ય; મૃગયા; આશ્રમ;
દર્શન; આશ્ચર્ય; નંદિની; કામધેનુ; બળાત્કારે; હથિયાર-
બંધ; ઇંદ્રને; નિર્મળ; સિદ્ધિ; મુશ્કેલ; લેસેપ્સ; વિલ્મરફાર્સ;
વિદ્ય; ઉદ્યમે; સ્વતંત્ર; નિશ્ચયવાળો; ક્રાન્સ; સંયોગિભૂમિ;
વિચાર્યું; દુષ્ટ; પ્રતિદિન; વિસ્તારી; સ્વપ્નામાં; દુશ્મનને;
રણસંગ્રામમાં; સ્વદેશપ્રીતિ; વિદ્વતા; સ્વદેશાભિમાની; ઉદ્ધત;
હથિયાર; કંપનિ. પ્રતિબિંબ; ઇલ્કાળો; શુભારે; ઠોક્યાં;
સૂતેલાં; જગૃતિ; હાડ્યાં; શોધ્યા; કૃપાથી; ધ્રુજતાં; પુરૂષ;
અગિઆર; અણીશુદ્ધ; સુંઢ; બદામસ્ત; મૃગજળ; વિચિત્ર;
પિડાએલાં; ચકિતજ; પિપ્પાએલો; બુદ્ધિનો; મહિમા; દુર્દીત;
નમ્રતાથી; મુખર્ષિ; આશ્ચર્ય. વીરળાઈ. જન્મારામાં; ખૂટતુંજ.
જવલ્લેજ. ચોકખું, પુરતું, વિદ્યાએ, તંદુરસ્તી. મંદવાડ,
ચૂલસ્થો, ઇશ્વરકૃપાથી; ગંદકીના. ઢાળાય. સ્વચ્છ, વૈષ્ણવ,
દર્શન, ભાંજ્યું, વર્તણુકથી, ફરિયાદ. આજ્ઞા, તસ્દી, વર્ણન,
સુગંધ. દુર્ગંધ, ગર્જના, પરિણામ, અવસ્થા. આવક, પુષ્કળ,
પાલિતાણાનાં, પ્રખ્યાત, સ્ટેશન, ચિત્રકૂટ, રમણીય.

અણુહીલવાડના, આદિનાથ, ધ્યાન. વિરમય.
 નિર્જીવ. પ્રવીણ. ઈશ્વરસ્તુતિ. રક્ષણ, સૂર્યશશી
 સુખ્યદિ. સદલકિત. શ્લોક. સ્તબ્ધ. પરદુઃખભંજન.
 વિદ્યાનો. વિદ્યાનોને. સ્મરણશક્તિવાળા. યુક્તિ. સ્થિતિ-
 વૈદકશાસ્ત્રમાં. વિદ્યાસ. અમૃત. ભદ્રી. વનસ્પતિના.
 મત્સ્યગંધા. પ્રતિજ્ઞા. નામાંકિત. પાંડવકૌરવોના. હસ્તિનાપુર.
 દિલ્હી. શાંતનુ. દેવવ્રત. સ્વાર્થનો. પ્રીતિ. કાંતિ. ક્ષત્રિયની.
 સત્યવતી. યોજનગંધા. ખૂબસુરત. ઉત્કંઠા. સંતાપ. ભીખને
 બ્રહ્મચારી. અકંગાનિસ્તાનના. સત્તર. પશ્ચિમે. પુષ્કળ,
 દ્રવ્ય, મંદિરમાં. મૂર્તિ, રત્નજડિત, નૃત્ય, જાત્રાળુઓ. ખ્યાતિ.
 રક્ષણ, આજ્ઞા, નિશ્ચય, ચાલુક્ય, અઘાપિ. પ્રસિદ્ધ, સોળમાં,
 પોદુંગીજી, કપ્તાને, સત્કાર. હરિદાસ, સિત્તોર, દલતાથી, અગ્નિ-
 નોકા, સ્થિતિ, સર્વત્ર, કંપનિ, વૃષભ, શુકાચાર્યનું. નિર્મળ,
 શિખિ, આર્યાવર્તમાં, શરણાગત. કીર્તિ, યજ્ઞમંડપ, ઉત્પન્ન,
 કૂર, પક્ષિરાજ, ધર્મજ્ઞ, પરીક્ષા, વૃષ્ટિના, નૈર્ઝતા, વિકટોરીઆ,
 તરણુ, ઉત્પન્ન, આદર્ભટ્ટ, બુદ્ધિશાળી, પત્નીએ, નિષ્ઠા, વિધવા,
 સભ્યતાથી, વિદ્યાનોને. ઉત્તેજન. જ્ઞાનમાં, મુનશી, કંપનિ,
 હસ્તક. પ્રસિદ્ધ, ઠંઢેરો દિલ્હીમાં, સંદેશા, સ્થિતિ, પૂજ્યભાવથી,
 કલેશ. રક્ષક. પ્રૌઢ, કીર્તિનો, દ્રેષ, હુન્નર, શ્રેષ્ઠ, સદભિમાને,
 પ્રાર્થના, પશ્ચિમ, શ્રીકૃષ્ણ, દ્વારકામાં, મૌર્યવંશના, પાટલિ-
 પુત્ર, ચંદ્રગુપ્ત, સિકંદર, સુદર્શન, નામાંકિત, નિરાધારને,
 સ્થાપ્યાં, બૌદ્ધધર્મને. આશ્રય, સ્તંભો, મૂળતત્વો, મુખ્યત્વે,
 શ્રમણોને, વૃત્તાંત, જયશિખરનું, યુદ્ધ, ક્ષત્રપ, ગુપ્તવંશના,
 વલ્લભીપુરમાં, દરમિયાન, ગુર્જર, ગુર્જરરક્ષ, ચાલુક્ય, તોડયો.

ગર્ભવંતી, નિર્ભયય, રણભૂમિ, સિદ્ધરાજ, પુખ્ત, સદ્માળ,
ચાલુક્ય, છટ્ટો, શ્રેષ્ઠ, પુખ્ત, બર્ખર, શ્રીસ્થળના, બ્રાહ્મણોને,
વઢવાણ, યશોવર્મા, શૈવધર્મ, શ્રીસ્થળમાં, રૂદ્રમાળાનું, પુર,
સિદ્ધપુર, સહસ્રલિંગ, કપડવણ્જનો, પંડિતોની, વિદ્વાનોને,
હેમાચાર્ય, કલ્યાણ, વૃત્તિ, અસાઉદીન, સ્વતંત્ર, દિલ્હીમાં,
દેવગિરિમાં, મુખાધિને, કૌસાદિવી, ખૂબસુરત, ભરકતો, દર-
મિઆન, નિશ્ચય, દિલ્હીના, હોશિયાર, લડવૈયા, નાસીરુદ્દીન,
ઇલકાબ, પશ્ચાત્તાપથી, અંતઃકરણ, પસ્તાવો, ઈન્સાફ, વાઠ-
પાડુઓની, પ્રમાણિક, ઉદ્યોગનો, ખ્યાતિ, ચોદ્દો, ઠંઠા,
લોકપ્રિય, મુસ્તફાબાદ, ભૂશિર, સ્વતંત્ર, રમણીય, અહમદ
ખદુગંજખાની, શ્રીમંત, ફિરદોસ, પોટુગીઝ, ઇલકાબ,
વર્તણુકને, કાઠિઆવાડ, કુંપડ, ઓછીવત્તી, ઠંડક, પૃથ્વી,
સ્થિતિમાં, સપ્ટેમ્બર, નિરાંત, હિંચોળાખાટ, હથિયાર,
કમિશનર, ગવર્નર, હિમાલયમાંથી કોંકણકાંઠે, નાળિએર,
મહારાષ્ટ્રમાં, અંબક, સહ્યાદ્રિ, રોગિષ્ઠ, કેલ્હાપુરનું, નિમણુક
મહાબળેશ્વરના, ન્યાયબીશો, ડિરેક્ટર, ચકિત, લક્ષાધિપતિ,
ત્રિકોણાકારે, સિપ્રીની, સ્ટેશન, ધક્કા, દ્વારકા, પાલણપુર,
પ્રસિદ્ધ, જિલ્લામાં, સ્વતંત્રપણું, મહમુદાબાદ, કર્નલ વુડિંગને,
પ્રયત્ન, પિત્તળનો, સંકોચાય, ગદ્દો, શાલદુપદા, વીરતો,
ખદુમડું, ગોરમદીમાંથી, હરિશંકર, ચર્યુ તાંબાપિત્તળનાં,
કાંસું, જિવાયજ, ઘોડિઆટ, વસંતઋતુ, ટકાઈ,
કાષ્ટની, વૃદ્ધિ, ચઢિઆતો, હાથીદાંત દંતુશળજ,
મુગધીદાર, અત્તર, વળપત્રો, ધંતુરા, સીકિસર પુકેસર,
ચેતુર, દ્રાક્ષનાં, પોપાય, સત્ત્વ, મૂકમળીજમાં, નાળિએર

મુળીઉં, રૂદ્રાક્ષનો, ઓઝિસજન, મુશ્તિની, ધાસવાટે, પુષ્ટિ, નિરુપયોગી, ગુંથણ, લિલાશ, બાળકૃષ્ણ, જગન્નાથ, હિંદુસ્તાનમાં, ચૂંટેલા શક્તિને, મદ્રાસ, ચઢિઆતી, અનિય-
મિતપણે, ચિર્ણ, નિર્ધન, વસ્ત્ર, કણ્ઠિક, મૃગસર, નક્ષત્ર, લોંગડાં, ગાઠવાએલાં, બ્લેડીચિંગ, ઓચીતો, ખિડાય, દેડકું, ટીશીઓ, શાંતિમાં, અઠવાડીઓ, વ્રાસ્તી, સહ્યાદ્રિ, તપખિ-
રીઓ, લિલોતરી, ખિચોખીચ, સૂક્ષ્મદર્શક, સૂંઠ, તંદુરસ્ત, ઓફિસોમાં, બંધિઆર, શ્રીમંત, ધાસ, કહ્યાગરૂં. માયાળુ.
ગોંધ્યા, પરિપકવ, ચકચકીત. હૃદય, સ્વચ્છ, તત્ત્વ, તંદુરસ્ત.
પાચનાક્રિયા, સાહીયસ, સૂક્ષ્મ, શક્તિ, તત્ત્વ, વસ્ત્રો, સૂક્ષ્મ-
દર્શક, નિરોગી, વિરાળયુ. ધૂજરી, છિદ્રાળુ, અનુકૂળ, શોષણ
પોંજણ. ગોટીલો, કસ્તર, સોલાપુર, મુસ્ત, ગુંથતો, ચિકાશ.
કોલુમાં, ઠાંકણું, કોલ્હાપુર, વનસ્પતિ, સાંઠામાંથી.

ફિલ મારેની સૂચના પહેલી ચોપડીના અર્થમાં જુઓ.

- (૧) જમણો હાથ સામે. (હથેલી આકાશ તરફ) (૨) જમણા હાથે સલામ. (૩) ડાબો હાથ સામે. (હથેલી આકાશ તરફ) (૪) ડાબે હાથે સલામ, (૫) જમણો હાથ ઉંચો (૬) ડાબો હાથ ઉંચો (૭) બંને હાથ પગના થાપા સાથે અક્ષાળવા. (૮) જમણો હાથ ખભાની સીધી લીટીમાં (૯) ડાબો હાથ ખભાની સીધી લીટીમાં (૧૦) બંને હાથનાં આંગળાંનાં ટેરવાં ખભે અડકાવવાં, (૧૧) બંને હાથ પગના થાપા સાથે અક્ષાળવા. (૧૨) જમણા હાથની હથેલી મોં સામે લાવી ચક્રર. (૧૩) ડાબા હાથની હથેલી મોં સામે લાવી ચક્રર. (૧૪) બંને હાથ સાચા મુઠ્ઠી વાળીને (મુઠ્ઠીઓ આકાશ તરફ) (૧૫) બંને હાથ પાછળ પીઠ ગમ ખેચવાં (મુઠ્ઠીઓ છાતીને પડખે રાખવી) (૧૬)

૬૬] બીજી ચોપડીના અર્થ ચાર આના.

બંને હાથ કેડ પર રાખી પગનાં આંગળાપર ધીરેથી બેસવું; (૧૭) ડાબે હાથ કેડ પર મૂકી ડાબી ગમ વાંકા વળી જમણા હાથ ઉંચો કરી આંગળાના નખ સામે જોવું. (૧૮) જમણા હાથ કેડપર રાખી જમણી ગમ વાંકા વળી ડાબો હાથ ઉંચો કરી આંગળાના નખ સામે જોવું. (૧૯) સીધા ટટાર ઊભા રહેવું (પણ બે પગ વચ્ચે એક કુટુંબ અંતર રાખવું.) (૨૦) બેઉ હાથ ઉંચા કરી આકાશ તરફ આંગળા ધરી નખ તરફ જોવું. (૨૧) કંમરમાંથી વાંકા વળી હાથના આંગળા પગના અંગુઠાને અડકવાં, (પગ ટટાર રહેવા જોઈએ) (૨૨) સીધા ઊભા થઈ એક ડગલું પાછળ ખસી ઊભા રહેવું. (૨૩) ડોકું આગળ નમાવવું. (૨૪) ડોકું સીધું કરી સામે જોવું. (૨૫) ડોકું પાછળ નમાવવું. (૨૬) ડોકું સીધું કરી સામે જોવું. (૨૭) ડોકું જમણી તરફ ખભાની સીધી લીટીમાં રાખવું. (૨૮) ડોકું સીધું કરી સામે જોવું. (૨૯) ડોકું ડાબી તરફ ખભાની સીધી લીટીમાં રાખવું. (૩૦) ડોકું સીધું કરી સામે જોવું. (૩૧) બેઉ હાથ મુઠ્ઠી વાળી મોં સામે ખભાની સીધી લીટીમાં લાંબા કરવા (મુઠ્ઠીઓ આકાશ તરફ) (૩૨) બેઉ હાથ પાછળ પીઠ ગમ ખેંચવા. (મુઠ્ઠીઓ બગલ આગળ લાવવી) (૩૩) બેઉ હાથ ખભાની સીધી લીટીમાં લાંબા કરવા. (મુઠ્ઠીઓ આકાશ તરફ) (૩૪) બંને હાથની મુઠ્ઠીના અંગુઠા ખભે અડકાવવા. (૩૫) કેડપર હાથ રાખી સીધા ઊભા રહેવું. (૩૬) કંમર આગળ. (૩૭) ૩૫ પ્રમાણે (૩૮) કંમર પાછળ. (૩૯) ૩૫ પ્રમાણે પણ બે પગની વચ્ચે એક કુટુંબ અંતર રાખવું (૪૦) કંમર જમણી તરફ વાળી ડાબો પગ ભોંયથી ચાર આંગળા ઉંચો રાખવો (૪૧) સીધા ટટાર ઊભા રહેવું. (૪૨) જમણા કરવું. (૪૩) સલામ કરી આલ્યા જવું.

સમાપ્ત.

મેસર્સ. સી. ડી. શાહ એન્ડ કો. ટ્રસ્ટ

શ્રીદેવશાળા માટે ત્રિવેદિ વાચનમાળાના અર્થો.

પુસ્તક ૧લાના અર્થ ૦-૪-૦	પુસ્તક ૫માના અર્થ ૦-૮-
પુસ્તક ૨જાના અર્થ ૦-૫-૦	પુસ્તક ૬ઠાના અર્થ ૦-૮-
પુસ્તક ૩જાના અર્થ ૦-૬-૦	પુસ્તક ૭માના અર્થ ૦-૧૦-
પુસ્તક ૪થાના અર્થ ૦-૭-૦	

—: વર્નાક્યુલર ટેકસ્ટ બુક્સના અર્થો :—

આજવર્ગની નોટ બે આના.	છઠ્ઠીના અર્થ ૦-૮-
પહેલીના અર્થ ૦-૨-૬	સાતમીના અર્થ ૦-૧૦-
બીજીના અર્થ ૦-૪-૦	કન્યા ૧ લીના અર્થ ૦-૪-
ત્રીજીના અર્થ ૦-૫-૦	કન્યા ૨ જીના અર્થ ૦-૫-૦
પાંચમીના અર્થ ૦-૮-૦	કન્યા ૩ જીના અર્થ ૦-૭-૦

દેશી રાજ્યોમાં ટેકસ્ટબુક્સ, ઇનામ, લાયબ્રેરી માટે
મંજુર થયેલા “મુખ્યગણિત શિક્ષક”

આજવર્ગનો	૦-૧-૬	ત્રીજા ધોળો	૦-૨-૬
પહેલા ધોળો	૦-૧-૮	ચોથા ધોળો	
બીજા ધોળો	૦-૨-૦	પાંચમા ધોળો	

દરેક ચોપડીનો “ડિક્શનરી શિક્ષક” તૈયાર છે.

ચોથી ચોપડીનો “ડિક્શનરી શિક્ષક” ચાર આના
મુઝાઈ હાથાની બુગોળની પ્રતિનિધિતામાળા ૪૫ આના
હિંદુસ્તાનની સામાન્ય બુગોળની પ્રતિનિધિતામાળા ૪ આ
જગનલાલ ચોતીરામ શાહ.

“મુખ્યગણિત શિક્ષક” પંચરેતા કંપા, શાહપેર-મુર

